

יואב זכ
זכור אבא
הפרט אהוב שרובל

קורות חיים של חזון והגשמה – משואה לתקומה
(1914 – 2007)

לרגל יום הולדת 75-ה
18.02.2024 יבנה

הכשרות החלוצי בגרמניה 1933-1947
דור המשך
משואה לתקומה

יואב ז"ל
לכבוד אבא
הפרט אהוב ערובל

קורות חיים של חזון והגשמה – משואה לתקומה
(1914 – 2007)

לרגל יום הולדתו ה-75
יבנה 18.02.2024

הכשרות החלוצי בגרמניה 1933-1947

דור המשך

משואה לתקומה

יואב גד
לכבוד אבא
הרב רט אהוד גרובלד
(1914 – 2007)

קורות חיים של חזון והגשמה – משואה לתקומה (1914 – 2007)

המוציא לאור: יואב גד
מייסד ויו"ר עמותת
הכשרות החלוץ בגרמניה 1933.1947 / דור המשך
עריכה: יואב גד וארי ליפינסקי
תרגומים: ארי ליפינסקי

© כל הזכויות שמורות ליואב גד Yoav Gad All rights reserved
טלפון: +972 50-559-6927

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, לתרגם, לאחסן במאגר מידע, לשדר או לקלוט כל חלק שהוא מהחומר הכלול בספר זה ללא קבלת אישור בכתב מראש מיואב גד. שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט, אלא לאחר קבלת אישור מפורש, בכתב ומראש מאת יואב גד (או בעל זכויות באם יוסמך על ידי יואב גד).

נדפס בישראל, פברואר 2024

מוקדש לכבודו של אבי, הרברט אהוד גרובלד ז"ל
ולזכרם של הורי
הרברט אהוד גרובלד ז"ל
עליזה (לוינשטיין) גרובלד ז"ל
אשר חינכו לשימור ולהנחלת המורשת של
"משואה לתקומה"
ולזכרם של חברות, חברי, מדריכי ומנהיגי הכשרות החלוץ
בגרמניה 1933-1947

תוכן העינינים

כריכה קדמית	
העתק כריכה ופרטי הספר	2
תוכן העינינים	5
פתח דבר	6
עמוד ראשון מצגת בגברית	8
אות המציל היהודי הוענק להרב רט אהוד גרובלד על פעילותו בעת השואה	9
חוברת "נושא החותם"	10
קורות חיים הרב רט אהוד גרובלד	117
מסמכי הרב רט גרובלד ומכתביו בעת השואה כולל להנהלת החלוץ	121
מתוך ספר זיכרונות אנליזה בורניסקי צרור נספחים פרי הפקת עמותת הכשרות החלוץ	138
רשימת שמות ומונחים מתוך סיפורה של אנליזה בורניסקי בתרגום העמותה	173
מי היה מאמין 1985 – נאום הרב רט גרובלד מתוך חוברת בהפקת נצר סרני	177
כנס אני מאמין של עמותת הכשרות החלוץ בנצר סרני 18.6.2021	188
כנס אני מאמין של עמותת העשרות החלוץ בנצר סרני 17.6.2022	191
כנס אני מאמין של עמותת הכשרות החלוץ בנצר סרני 18.6.2023	193
ברכות להילדה שמחה ליום הולדתה ה-100 במפגש בנצר סרני ב-31.8.2023	195
מצגת יואב גד בפני כנס בינ"ל בפולדה, גרמניה, נאום גד באנגלית והתרגום לעברית	200
לקט מסמכים ותכתובות כולל עם נשיא מדינת ישראל יצחק הרצוג	226
תערוכה בעברית בהפקת העמותה אודות הכשרות החלוץ בגרמניה	235
תודות למסייעים בהפקת התערוכה	245
תעודת הוקרה ליואב גד על פעילותו המבורכת הרבה להנחלת מורשת הכשרות החלוץ	246
פרטי עמותת "הכשרות החלוץ בגרמניה 1933-1947 / דור המשך" ותודות לשוחריה	247
גב הספר – אחרית דבר	

הקדמה – פתח דבר / יואב גד, 18.02.2024, יבנה

כמתנה ליום ההולדת ה-75 שלי, בקשתי באופן טריוויאלי – פרדוקסאלי מארי ליפינסקי חברי, להכין ספר כאוגדן המרכז עבודות מחקר וסכומים מעשי ידיי על מעשיו של אבא שלי מתקופת השואה והתקומה. למעשה אני עוסק בחקר ולימוד קורות חייו של אבי מאז בר המצווה שלי, אולי בגלל תמונה שקיבלתי כמתנת יום הולדת מיצחק שוויינץ ובה מצולמים חברי מרכז החלוץ כולל אבא שלי בברלין לפני משרדי המרכז באוגוסט 1941. כתב לי יצחק שוויינץ, שהוא אחד מתשעת המצולמים - "ליואב בר המצווה – שאל אביך ויגידך (דברים ל"ב)".

שלב שני התרחש בבר המצווה של זהר ביתי, בשלב עבודת השורשים שהיא עשתה בביה"ס היסודי, והחלק הראשון ממנה נחשף בטקס יום השואה בביה"ס במעמד כול התלמידים, המורים, ההורים והאורחים, כאשר אבא שלי על הבמה מדליק נר זיכרון יחד עם בנו יחידו ונכדתו היחידה. קדם לכך שלב בו הייתי שותף ליצירת חדר שואה עם מצגת נרחבת בביה"ס.

כהמשך, וכשלב בעבודת השורשים עזרתי לזהר ביתי לכתוב את הפרק על הורי, כולל הסיפור של אבי בשואה "משואה לתקומה".

שלב שלישי התרחש ביום ההולדת ה-80 של אבי (25.2.1994), בו אשתי נאוה אירגנה מסיבת הפתעה לאבא שלי בביתנו בשכונה הצבאית ביבנה. לאירוע זה הזמנו והסענו וכנסנו חברים של המשפחה מכול רחבי הארץ, כאשר מירב האורחים היו חברי ההכשרות הציוניות של החלוץ מגרמניה, כולל בני משפחה וחברי קבוץ מנצר סרני, מעין צבי וגבעת חיים. וכמובן "המוזיקה" המרכזית במפגש הייתה – "משואה לתקומה".

שלב רביעי היה ביום ההולדת ה-90 של אבא שלי (25.2.2004), בו קיימנו לו מסיבת רעים בבית החדש ביבנה, בהרכב דומה רק עם חסרים ונפקדים שהלכו לעולמם, ועדיין המקום היה עמוס ומלא בבני משפחה וקרובים מישראל מחו"ל. מאנגליה באו שני בני הדודים של אבי, הנס דנציגר ואחותו מריון גולדוטר ובני זוגם, אשר נשלחו ע"י הוריהם בשנת 1938 מברלין ללונדון ב-"קינדר טראנספורט" שיזמה ריחה פראייר, שותפתו של אבי במרכז החלוץ בברלין. מגרמניה הגיעו פרופסור הרמן צאבל וגיזלה אשתו, אשר חקרו את קו"ח של משפחתה הענפה והשורשית של אמא שלי, עליזה עילזה גרובלד לבית לוינשטיין בעיירה הוהנלימבורג אשר ע"י האגן בגרמניה.

לקראת יום ההולדת הזה, 25.2.2004, הכנתי והגשתי לאבא שלי ולכול האורחים, חוברת בת 120 עמודים על סיפור חייו של אבא שלי, וקראתיו "נושא החותם", אשר הוא מוטמע באוגדן הזה אשר לפניכם.

אבי נשלח עם חניכיו למחנה ההשמדה אושוויץ ביום 19.4.1943. אבי השתחרר ממחנה הריכוז ברגן בלזן ביום 19.4.1945. אבי נפטר ביום 19.4.2007 בישראל.

המילה האחרונה שהספיק אבי לומר לי על ערש דווי הייתה "החוברת", משמע – עליך עוד לגמור את מלאכת התיקונים ועיבוד החומר בחוברת.

שלב חמישי היה בשנת 2017, כאשר אלי היימן שלח שני "חוקרים" צעירים מברלין, בנו פלסמן וסטלה הינדמיט, ממנו בירושלים אלי ליבנה, על מנת לשמוע את סיפור ההכשרות היהודיות הציוניות של החלוץ בגרמניה. ב-7.11.2018 ביקרתי בברלין ובהכשרות החלוץ במדינת ברנדנבורג ליד ברלין בהמשך להזמנת בנו וסטלה.

מאותו יום ועד לאחרונה אנחנו עומדים בקשר רצוף, כולל עם בטינה לדר, האמא של סטלה, בנושא איסוף חומר, הכנת תערוכה בגרמנית בגרמניה, אשר הוצגה בבית המושל בברנדנבורג בתאריך 28.2.2020 ולאחר מכן בתאריך 4.10.2021 במוזיאון המרי וההתנגדות בברלין. רוב החומר עליו מבוססת התערוכה הגרמנית הגיע מהארכיון הגדול המצוי בידי. במסגרת המחקר והצגת התערוכה הוזמנתי שלוש פעמים לבקר בגרמניה – בברלין, ובאתרי ההכשרות ארנסדורף ונויינדורף בהם היה אבא שלי מדריך ראשי ומנהל בתקופת השואה.

שלב שישי היה ב-8.11.2021 בו החלטתי להקים את העמותה שלנו "הכשרות החלוץ בגרמניה (1933-1947) / דור המשך". במסגרת זו עם סיוע רב של חברי למסע, ארי ליפינסקי, וחברי העמותה, אספנו תיעוד רב, הוצאנו ספר מתורגם של זיכרונותיה של אנה בורינסקי כולל קובץ נרחב של נספחים אשר ליקטנו ויצרנו. הקמנו את החלק הראשון של התערוכה שלנו בארץ בעברית "משואה לתקומה". קיימנו 3 כנסים בנצר סרני תחת הכותרת "אני מאמין", על משקל הכנס בשנת 1985 בנצר סרני – "מי היה מאמין". הצגנו את התערוכה שלנו במקומות ובהזדמנויות שונות. הופעתי וסיפרתי את סיפור הכשרות החלוץ בפני תלמידים, במסגרת ימי השואה ובמסגרת הפרויקט הלאומי והעולמי "עדים מספרים בסלון". הפצנו ופרסמנו חומר רב בארץ ובעולם, ויצרנו קשר עם מוזיאונים בנושא השואה בארץ ובעולם. הגשנו וקיבלנו הכרה מאת "בני ברית" לאות "יהודי מציל יהודי" לאבא שלי, אהוד הרברט גרובלד, לאלכס מוך - מנהל הכשרת נוינדורף אשר הציל מעל 100 מחניכיו מתוך מחנה ההשמדה זכסנהאוזן באמצעות סרטיפיקטים להגירה לאנגליה, לאיזי פיליפ איש אמץ אשר הציל רבים מחבריו, לאלמה רוזה המנצחת והמנהלת של תזמורת

הנשים באושוויץ, ולאחרונה אושרה על ידי המרכז העולמי של "בני ברית" הצעתנו להכרה להענקת האות לארתור פוזננסקי ז"ל אשר הציל רבים וביניהם את אלי היימן אשר מסר על כך עדות. אנחנו מתכננים ומתכוונים להגיש בקשה דומה להכרה לאות "יהודי מציל יהודי" עבור אלפרד זלביגר שהיה מנהל מרכז החלוצים בברלין 1939 – 1942 כאשר נרצח על ידי הגסטאפו בעת מילוי תפקידו הציוני בברלין.

שלב שביעי ומאוד סימלי, הינו הוצאת האוגדן הזה לזכר ולכבוד אבא שלי שנולד בברלין ביום 25.2.1914, וכמתנת יום הולדת עבורי, ליום ההולדת ה – 75 שלי (18.2.1949) ולכבוד כל אנשי ונשות הכשרות החלוצים ולתפארת מדינת ישראל.

רק שבוע בדיוק מפריד ביננו, ובכול זאת – כול כך קרובים וכול כך רחוקים. יהי זכרו ברוך !

Yoav Gad – Founder and Chairman
“Hachsharot HeChalutz in Germany 1933-1947
/ Following Generation” association
Tel.: +972-50-5596927
gadyoav@gmail.com
Yavneh 8153958 P.O.B. 28218
Hachshara-dor-hemshech.com
Yoav Gad - Jewiki

הכשרות החלוץ בגרמניה 1933-47
גרינגסהוף – “קבוץ בוכנולד”
הרברט אהוד גרובלד בגיל 72 בשנת 1986

מרכז ה Yad Vashem
The Center for Holocaust Studies
The Holocaust Center for the World Jewish Community

מרכז ה Yad Vashem
The Center for Holocaust Studies
The Holocaust Center for the World Jewish Community

אות הציל היהודי

Jewish Rescuers Citation

לא תעמוד על רגל ויקרא ייט) כל ישראל ערבים זה בזה (וייל)

זאת לתעודה

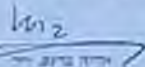
כי אות הציל היהודי

הוענק להוקרת הכסודות, התעוזה והגבורה שגילה

אהוד הרברט גרובלד

בהצלת יהודים אחרים במהלך השואה

This is to Certify that a
Jewish Rescuers Citation
has been conferred in recognition of
the devotion, courage and heroism exhibited by
Ehud Herbert Growald
in rescuing fellow Jews during the Holocaust

אריה בורמן
Aryeh Buerman, Chairman

ד"ר חיים ו. קאץ
Dr. Haim V. Katz, Chairman

מיוזמת בית מדרש עץ חיים אשדוד, ובסיוע מרכז ה Yad Vashem
Memorial - Memorial Anshelich Memorial, January 29, 2023

"נ'שא החותם"

סיפורו האישי של אבי
אהוד (הרברט) גרובלד
ממבנהיגי תנועת החלוץ בגרמניה.

"זכור ימות עולם בינו דור ודור
שאל אביך ויגידך
זקניך ויאמרו לך." (דברים ל"ב)

כתב וערך: יואב גד.

תוכן עניינים

1-8	1. הקדמה
9-22	2. תקופת החלוצים 1943-1939
23-26	3. תקופת המחנות 1945-1943
27-50	4. עזרה הדדית
51-70	5. בוכנוולד/גרינסהוף 1947-1945
71-94	6. ההגשמה
95	7. רשימת נספחים
96-97	א- מאורעות ותאריכים 1945-1933
98-101	ב- עדויות מפי ניצולי "צעדת המוות"
102-103	רשמים של ניצור במסע שורשים לפולין
104-113	ג- "שורשים" – אהוד גרובלד (ע"י הנכדה)
114-119	ד- "שורשים" – עליזה גרובלד - "
120	8. ביבליוגרפיה

פתח דבר

חוברת זו הינה תולדה של תהליכים שחוויתי במהלך שנות חיי. תחילת עיבודה וריכוזה החל עם לימוד נושא השואה ע"י בתי, זהר, בכתה ה' בבי"ס רמות ויצמן ביבנה, ובשיתוף פעולה פורה עם המורה לאמנות – עינת אבידן – שיזמה אתר הנצחה בביה"ס. המשכו של התהליך קיבל תנופה במסגרת "עבודת שורשים" של זהר, בכתה ז' בבי"ס "האורן" – גינסבורג, במסגרת פרויקט "בני מיצוה". בתהליך איסוף החומר לעבודת "השורשים", קיימנו שיחות נפש משפחתיות, אשר חשפו פן שלא ידענו ומידע שלא הכרנו. שלבים רבים עברה עבודת איסוף זו עד אוגדנה לחוברת "נושאי החותם". לעבודת האיסוף נילוו חוויות רגשיות עמוקות מעצם העיסוק בנושא רגיש וטעון זה. עדיין רב הנסתר על הגלוי, אך עם הגיע אבי לגיל תשעים (25/2/04), אין מועד טוב מכך ע"מ למצות: "והגדת לבנך... ו" – "שאל אביך ויגידך..." ולהגיש לו חוברת זו.

יואב גד

במרכז החלוץ ברלין 1941

"שאל אבן ויגדן"
דברים ל"ב

מתנה
אחבא
לבני-מצוה

"המתנה
שהכי
יקרה
ללבי"

לבר-מצוה
ילדני היקר

שבט תשכ"ב

יצחק איזו

"שוגיט העברת הזכרון"

”עצאל אבליך ויגדך”

(דברימ ל”ב)

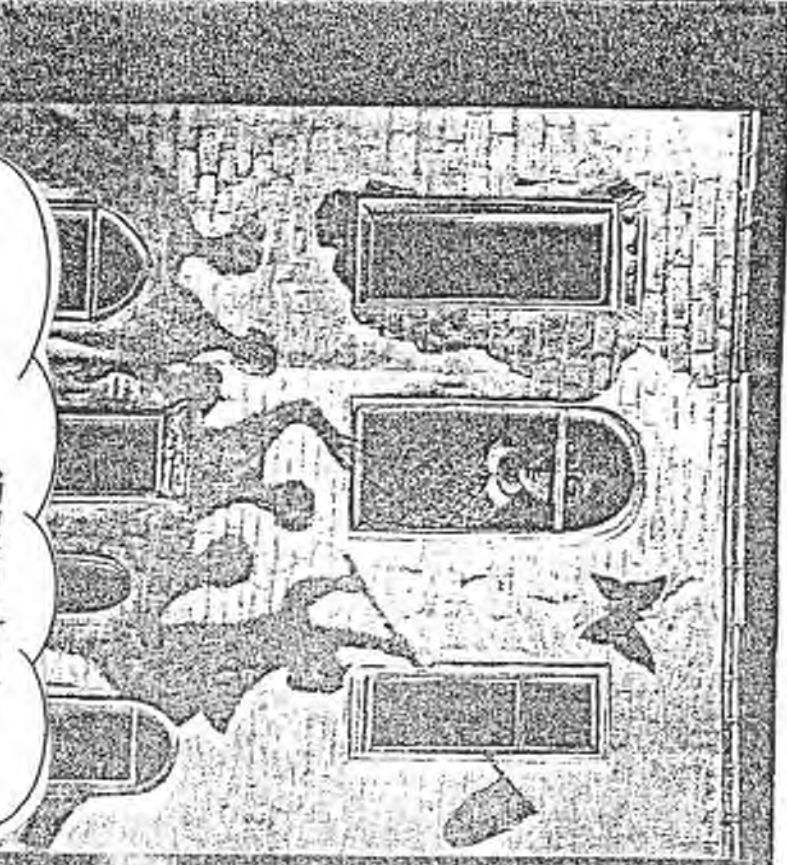
צאנז נאמאלד - זאנז, זיאמאנא - זאנז

וישב וישב
 אהלים רבים וברבבא שואם האשמה
 מאמב אטב צירק, הוקרין, ושרצין
 דגמ'צוממ סגור צב, הוקרין, ושרצין
 תוספ, ספפ, 1.1.1999

תענן:

- 9 דברי תשובה
 11 פתח דבר
 17 פרק א': המורים המצוללים – מראשית העקידה והפירוד
 32 פרק ב': ייעוד הילדים לתפקיד "ער הדיבור"
 48 פרק ג': הדיאלוג בין האמונות המצוללות לבין תעמולתיות
 78 פרק ד': ההזדהות עם המוות
 97 פרק ה': המעשה והמחשבה
 124

שאלה לפתשבה:
 מידם נישא, החזרתם ומה הפקידם?
 מי נתן לדם הפקיד וד?

דענה נודע

דיאל התחתם

תלמידים יקרים,

בשואה שהתרחשה על העם היהודי במלחמת העולם השנייה (1939-1945) הושמדו ששה מליון יהודים ונטבחו על לא עוול בכפם. השואה פגעה בכל העם היהודי, אם במישרין ואם בעקיפין, יהודים חוו אותה באירופה, בצפון אפריקה, באסיה, באמריקה – בכל מקום.

מאורעות השואה מלפני כשישים שנה משפיעים עלינו בתחומים רבים עד היום. אל לנו לשכוח את אשר אירע, אל לנו לזנוח את המסקנות והלקחים.

אנחנו, דור שני ושלישי לשואה, מצווים לשאול לחקור וללמוד על-מנת שלא נשנה ולא נחזור על טעויות העבר.

כתוב בתנ"ך "שאל אביך ויגדך" ... (דברים ל"ב)

וכן בהגדה של פסח: "והגדת לבנך ... וכל המרבה הרי זה משובח".

רבים מדור התקומה ששרדו את השואה הולכים ונעלמים מנוף עולמינו. רבים רוצים להנחיל את סיפורם האישי בטרם יהיה מאוחר, וגם בגלל החשש שירצו להכחיש את אשר חרוט בבשרם.

אני מביא כאן, בין הדפים, סיפור אישי, חלקי וקטוע, של אבי שנולד והי בגרמניה כציוני פעיל ובשל הנסיבות הטרגיות של מאורעות מלחמת העולם השנייה נכפה עליו לעבור את נוראות המלחמה והמתחנות, אולם בזכות תקווה, אמונה חזון ועזרה הדדית – שרד וזכה לעלות לארץ-ישראל ולהקים בה בית. המסמכים מקוריים והם מן המעט ששרד, אולם ניתן ללמוד מהם דברים רבים ומעניינים על ההיסטוריה האישית-לאומית שלנו; ואולי לקבל מכאן גם כוח וחוסן להמשיך.

החוברת מוקדשת לזכר אלה שגזע קיומם וחלומם נגדע, לזכר אלה שבמותם ציונונו לזכור לפפר ולא לשכוח, ולזכר כל אלה ששרדו ובזכותם אנו עומדים כאן היום.

יואב גד – אבא של זוהר גד מכיתה ה'

דור שני לניצול שואה – אהוד (הרברט) גרובלד.

ההגשמה והמחויבות

סיפור אישי - יואב גד

גדלתי כבן יחיד להורי בקיבוץ גבעת חיים. הורי הרגישו "נטל אשמה" בשל עברם, שלא באשמתם, והצל האפיל עליי. "אסור" היה להזכיר את העבר, לא כל שכן להתגאות ו-או להתפאר במעשיך והצלחותיך מן העבר, (עמוס מנור הגיע מחו"ל לקיבוץ כשהיו לו כבר 3 דוקטורטים, למרות זאת ראה יעודו כעובד בפלחה...). "אסור" היה לדבר גרמנית (שהייתה שפת האם) אלא רק עברית שלוותה בשגיאות וקש"י כתיבה וקריאה.

הכחדה, הכחשה וניתוק. האם הם התביישו בעברם בכך ששרדו וניצלו? ההיתה זו התחושה שהישוב העברי העביר עליהם במתכוון או שלא. נכון שמצד שני הייתה התחלה חדשה - בנייה, עשייה, ציונות לשמה, אך היא הייתה כשלד ללא כל שורשים מן העבר.

כך או כך היה זה חטא על פשע- אחרי כל מה שעברו עוד אסרו וניתקו אותם ממורשתם והחתימו אותם בבושתם. למה ועל מה!? איזו סטייה, איזו אכזריות, איזה סבל וצער. גם ברבות הימים מחקו לחלוטין ולא שימרו ולו בשמץ את תרבות מורשתם: לא ערכו ולא קיימו עצרות, פסטיבלים, ו-או מצעדי פיזמונים, אלא רק קול דממה דקה וחודרת.

כילד, הרגשתי בושה מסויימת ברקע של הוריי. בושה חיצונית כלפי האחרים, אך לא בתוך תוכי. ידעתי לא מעט מסיפור חייהם של הוריי מתוך ה"אוויר"- האוויר, השיחות, אמרות מקוטעות ומפגש רעים.

הרגשתי כאילו אני "נושא החותם", נר זיכרון לעד, הילד שחייב להגן על "אשמת" הוריו - הבן המממש.

הדור של הוריי, דור נפילים, דור שעבר הכחדה, שואה, תהפוכות הסטוריות, ונשא על כתפיו הגשמה. דור שצל ענק רובץ על עברו, ויחד עם זאת עשה יש מאין.

אבי יצא מהמחנה "מוזלמן" (שלד אדם). זיכרונותיו נמחקו שורשיו נגדעו ובני משפחתו נירצחו והושמדו. הוא יצא ממחנה ההשמדה ברגן-בלזם עם כתונת פסים וצע"ף. זהו. התחיל הכל מההתחלה.

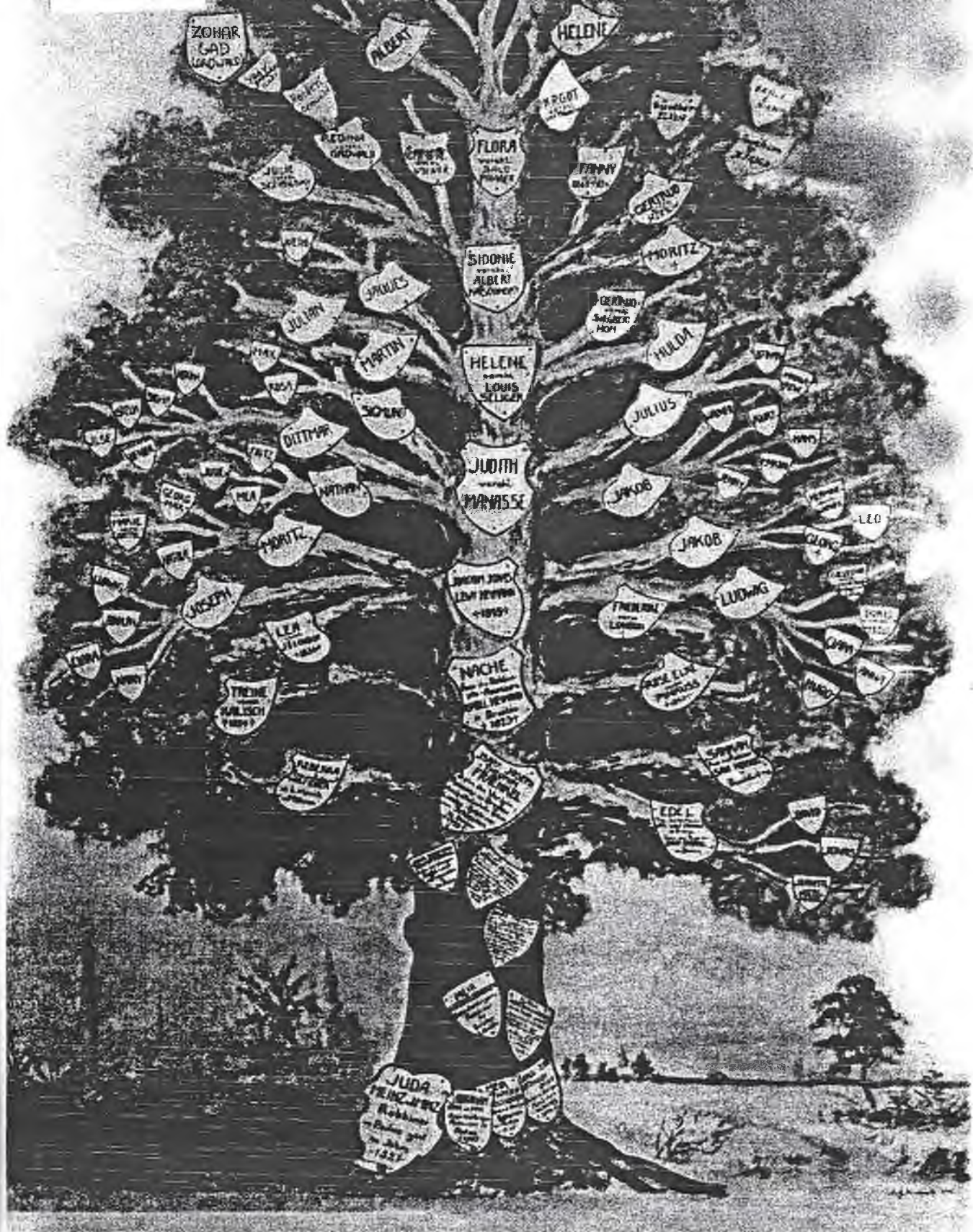
דור זה עקר מושבו להגשמה בא"י - בנייה ועשייה. בשיא הפשטות פשוט עשו. חיילים אלמונים שעשו נצורות והזמן בהה בהם.

אבי עבד כטרקטוריסט ואימי במחסן בגדים, בגן ילדים, ובחדר האוכל. שניהם עבדו בהתחלה במפעל למיצים וריבות בגבעת חיים (מאוחד)-גת.

זהו דור של המאה ה-20 אשר עבר תהפוכות אדירות, נוראיות ומדהימות- מלחמת עולם ראשונה, מלחמת עולם שנייה, שפל כלכלי, פריחה תעשייתית וכלכלית, מהעיירה לכפר הגלובלי, מסוסים לחלליות, מטלאפרינטר לאינטרנט, מתמונת סטיל לטלוויזיה- שינוי סידרי עולם.

מזוג צעירים, הרברט מברלין ואילה מהעיירה הוהנלינבורג, זכו להיות להורים ליואב גד- טייס בחיל האוויר הישראלי, וסבא וסבתא לזהר גד- חלום שהתגשם.

זוהר נד
 מונרת ביה"ם
 "רמות-ויצמן"

אילן יוחסין משפחתי מ-1521-2002

Z e u g n i s

über die Prüfung für das Lehramt an jüdischen Volksschulen.

Herr Herbert Israel G r o w a l d ,---- geb.am 25. 2. 1914
in Berlin-----, jüdischen Bekenntnisses, bestand die
Reifeprüfung am 9. März 1932 in Königsberg i. P. , besuchte vom
Mai----- 1937 bis 31. März 1939 einen Lehrgang zur Aus-
bildung jüdischer Volksschullehrer in Berlin.

Auf die Meldung vom 12. Dezember 1938 wurde er zur Prüfung
für das Lehramt an jüdischen Volksschulen zugelassen und erhielt
zur schriftlichen Bearbeitung die Aufgabe:

"Das Wesen und die Behandlung der Angstzustände der Kinder"

Der mündlichen Prüfung unterzog er sich am 24. März 1939.
Er hat die Prüfung für das Lehramt an jüdischen Volksschulen
am 24. März 1939 bestanden.

In der Erziehungswissenschaft erhielt er das Zeugnis *befriedigend*,
in der allgemeinen und besonderen Unterrichtslehre das
Zeugnis *überaus befriedigend*.

Nach dem Ergebnis der Prüfung und nach der Beurteilung seiner
Tätigkeit in der Uebungsschule ist ihm das Zeugnis " *befriedigend*
bestanden" zuerkannt worden.

Berlin, C 2, den 24. März 1939

Der Prüfungsausschuss:

H. Colling *H. Regat Flewke*
W. Müller *H. Sch. Davis*
W. Müller

14/05/2000

14/05/2000

בשנת 1937 למד אבי הוראה ועברית בברלין, מתוך טובה לעלות לא"י וללמוד. כמו כן היו לו תכניות להמשיך וללמוד ב"בית הכרם". למעשה, אושרה בקשתו אולם, האישור הגיע לאחר "ליל הבדולח", ולפיכך לא ניתן היה לבצוא את גרמניה.

ZEUGNIS

Herr Herbert Albert Julius Israel Growald geb. am 25. Februar 1914

in Berlin hat vom Mai 1937 bis Januar 1939

die Jüdische Lehrerbildungsanstalt Berlin besucht und am 3. Januar 1939

die religionswissenschaftliche Prüfung vor der unterzeichneten Prüfungskommission mit folgendem Ergebnis abgelegt

- 1. Religionslehre und Liturgik ----- sehr gut
- 2. Hebräisch ----- sehr gut
- 3. Bibel und biblische Geschichte ----- sehr gut

4. Jüdische Geschichte und Gegenwartskunde ----- gut

Herr Herbert Albert Julius Israel Growald besitzt damit die Befähigung zum Religionslehrer.

An dem Kantorenausbildungskursus hat er mit gutem Erfolge teilgenommen.

Berlin den 4. Januar 1939

Die Prüfungskommission

Der Kommissar des Preussischen Landesverbandes jüdischer Gemeinden als Vorsitzender

Der Leiter der Jüdischen Lehrerbildungsanstalt

Dr. A. Maybaum, Neier Rabbiner Dr. Lesmanow

תנועת החלוץ

תנועה עולמית של צעירים יהודים, שהכשירו את עצמם לעלייה ארצה, לעבודה ולהתיישבות. בשנת 1905 קמה קבוצה ראשונה באודיסה, ובשנת 1911 נוסד "החלוץ" בארצות הברית. משנת 1917 קיבלה התנועה ברוסיה תנופה גדולה בזכותו של יוסף טרומפלדור. בשנת 1918 הפיץ טרומפלדור עלון, וקרא בו לצעירי ישראל להצטרף ל"החלוץ", לעלות לארץ-ישראל ולהקים בה מדינה יהודית. התנועה העולמית של "החלוץ" נוסדה בשנת 1921 בצ'כוסלובקיה ומטרותיה העיקריות היו הכשרה גופנית ורוחנית, עבודה והתיישבות חלוצית בארץ-ישראל וטיפוח חלשון העברית ותרבותה. חברי "החלוץ" שהו בחוות הכשרה רבות ברחבי פולין, רוסיה ורומניה. ברוסיה התפלג "החלוץ" בשנת 1923 למצדדים בחיי קומונה בקיבוץ, שקיבלו גיבוי מצד השילטון הקומוניסטי, ולמצדדים במושב, שירדו למחתרת. אך משנת 1928 והלאה נרדפו ברוסיה כל המסגרות הציוניות ובכללן גם "החלוץ" הקיבוצי. בשנת 1926 הקים "החלוץ" במזרח אירופה תנועת נוער בשם "החלוץ הצעיר", שהיתה לה זיקת יל"ק קיבוץ המאוחד, ושלחה אליו את בוגריה. בשנת 1938 התאחדה תנועת הנוער "החלוץ הצעיר" עם "זרור". "החלוץ" התחזק במיוחד בפולין. שם היה מרכזו ושם מנה בשנת 1933 יותר מ-40,000 חברים. בארצות אירופה האחרות ובאמריקה הלך "החלוץ" והתפשט עד שהיו בו ערב מלחמת העולם השנייה 100,000 חברים.

בשנות השואה השתדלו פעילי "החלוץ" כמיטב יכולתם לתבריא אנשים ארצה, בעיקר דרך נמלי רומניה, ולארגן את חיי הנשארים. הם גם היו בין ראשי אירגוני המרי והמרד. לאחר השואה נתחדשה מסגרת התנועה החלוצית בקרב הניצולים, והיא אירגנה בריחה המונית ועלייה גדולה לארץ-ישראל.

בימי המלחמה התחזק "החלוץ" באמריקה וחקים, נוסף על הכשרה חקלאית, הכשרות בענפי התעשייה והסיעוד. לאחר המלחמה נתפרק "החלוץ", וכל מה שנותר הימנו הוא המחלקה לענייני הנוער והחלוץ של ההסתדרות הציונית.

חילת דרכו הציונית של אבי

לא יום שישי הלכו הנערים הציונים בקניגסברג למגרש הספורט "ולטר סימון פלאץ" לדבר קסם לאבי והוא הצטרף אליהם. כשנודע לאביו על כך, הוא התנגד להשתייכותו הציונית ולכן עזב אבי בגיל 15 (1929) לארגון "קמארדן" – ארגון לא ציוני הדומה מאסיו ל"צופים". בגיל 17 (1931) עזב והצטרף ל"מכבי הצעיר" (תכלת לבן) – וליב שחיבב הצטרפות ל"הכשרה" ומשם דרך "החלוץ" לעליה לא"י.

1911 – גמר בגרות

1931 – לימודים בברסלאו והמשכמ בברלין (התגורר אצל אחותו – בובי דנציגר)

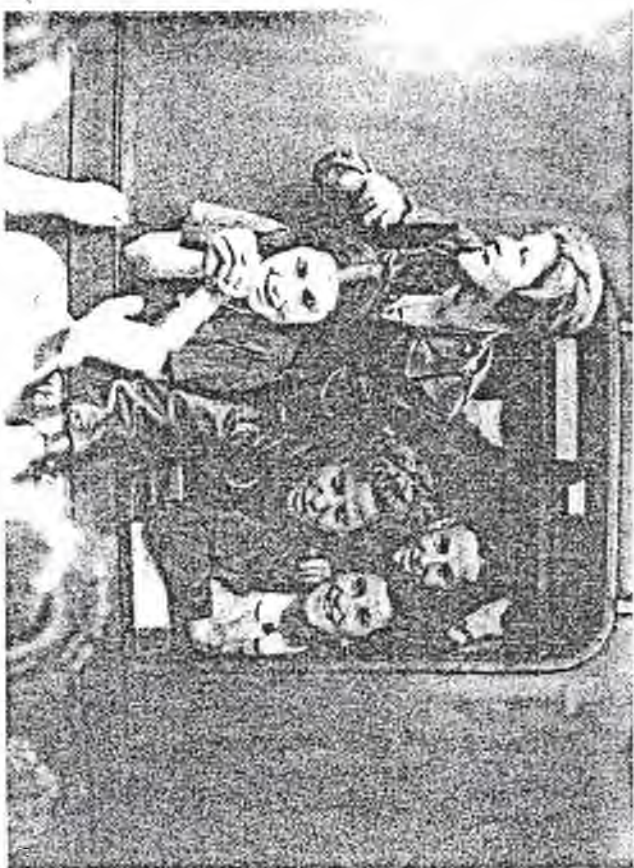
1940 – 1943 פעיל ב"מרכז החלוץ" ומדריך ב"הכשרה"

אלירה קוטקי זלינגר

למדרות הכל...

תנועות הנוער החלוציות בגרמניה

בשנים 1933 - 1943

"אשר צי" מגולל את סיפור חייהן של סודר בידור ומהו בתקופת מלחמת העולם השנייה, עד געקו מזוי השפע הזוחים בפרקופורט ואלצו לעבור ימים קשים במו קובנו, בנדרות כפילה ובמחנה הריכוז שטוסהוף, בשלן זעלוח שוב ושוב מציעורג מלאר המוות הזאג. סופודו של סודר הוא סיפור של אומקלם והקדבה עצמית של אמונה ותושית אף קין מול הדוועות שפקדו אותה.

ברבות הארבה החמה המסירות שצויתן תפליחו האם דוהת לשיר, וברדן זס צשארד ברויס גם לאוח נליונם המוחזר של הנאצים להטביע את שארית מליטת המלוה בים דבלטי עם גום דמולוחה. הקשר העמוק שהתפתח בין השניים נתן להן כוח להמשיך ואף לבנות חיים חדשים.

סודר בידור חיה בידישלים ומקדישה את דגו זמנו ומרבה לעלילת חמורבותיה. בין השאר הקלימה חזקתה שיעים לתקקים בידישלים.

לפני צילן, במחגם סודר, סיוע לסודר בידור להעלות על הבהב את זכרונותיה. ובתו את "סוף הדבר" החזוים סופו זה.

הקשר על העיסוק: חמור - יקובין על צילרית סודר

ISBN 965-19-0284-1

מכון ליאון בק

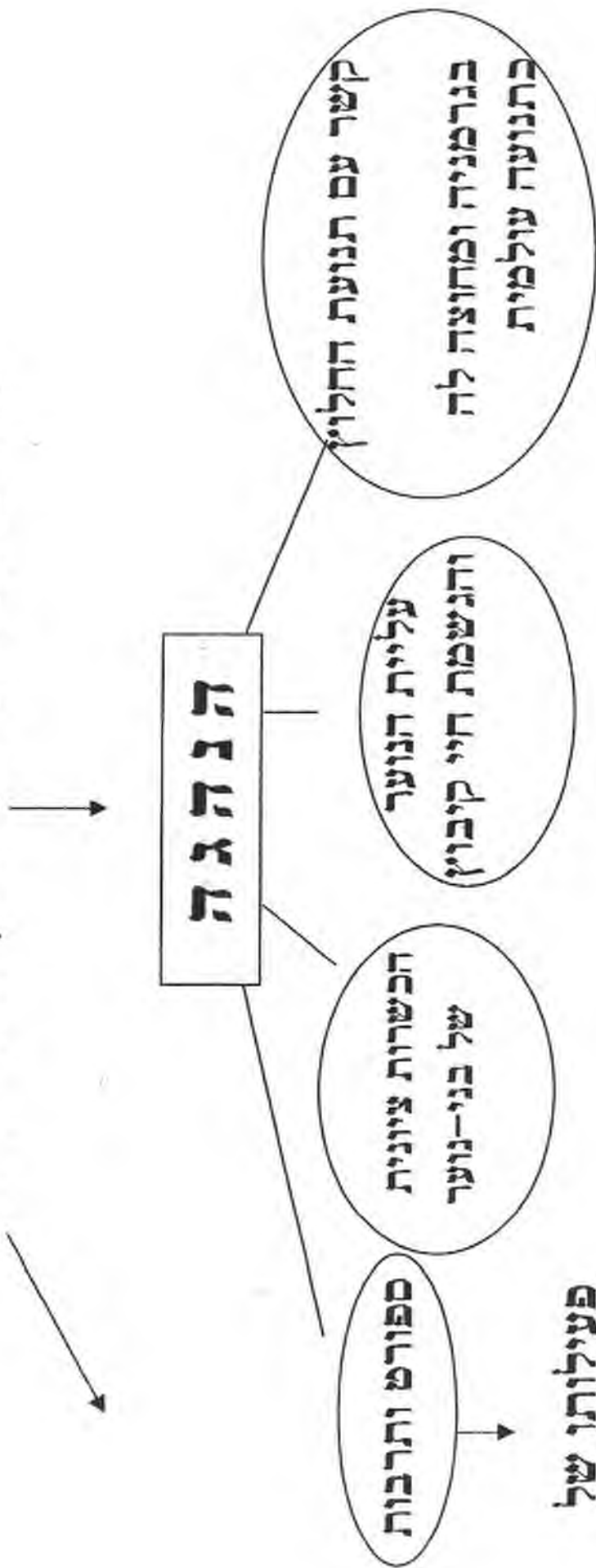
יד יעקב

הוצאת

מרכז ההלויין בברלין

פעל משנת 1941, התקיים עד 1943

פעילותו של
אהוד גרובלך

אחוז הרברט גרובלד, יליד 1914 גרמניה ברלין. מורה במקצועו.
בזמן מלחמת העולם השנייה חי בברלין עד 1941.

ב- 1943 הועבר ביחד עם כ-80 חברי תנועת החלוץ למחנה
השמדה אושוויץ. שרד את המחנה יחד עם עוד 40 חברים מהתנועה,
כשישלישה דברים מרכזיים מניעים אותו ונותנים לו כוח בתקופה קשה

זו:

- כולם בעד אחד, אחד בעד כולם!!
- התקווה להקמת מדינת ישראל
- הצורך לשרוד על-מנת לספר ולהנציח את החברים הנספים.

1937 in the library of the Landwerk Ahrensdorf

1937 Songs always belong to the Hachschara

1938 on the flight of steps of the hunting lodge BERDOTARIS

תמונות מהווי החיים בקבוצת ההכשרה,

Martin Hirsch – 1939 in Ahrensdorf

Levi Seeligmann 1939 in Ahrensdorf

Jizhak Schwersenz – 1939 in Ahrensdorf

הערד גרובלד

Herbert Growald – 1940 in Ahrensdorf

Ehud Herbert Growald 1942 - Als Madrich in der
Sammelstätte Neuendorf bei Furstenwalde.

מסר קצר מאת הרברט גרו בלד:

מכתבך האחרון נסך הרבה כוח באנשינו...

נתן כתב לאלפרד ב-4.6.42:

...בימים הקרובים אשלח לך שוב את ה-Jedia [דף מידע]
שלי... אלפרד יקירי, אנא דווח לי אם אתה יכול לכתוב
לקרובינו בליצמאנשטאט ואולי גם לעזור להם... אני עובד
שעות נוספות: רבות עכשיו דאגות המשפחה כי כל אחיי
ואחיותיי נמצאים במצב כלכלי קשה מאוד והם תלויים
בתמיכה שלי...⁽⁴⁴⁾

ב-17.2.1943 כותב הרברט "בסביבת ברלין" דין וחשבון ארוך על מצב הקבוצה
שלו - חודשיים לפני שילוחם למזרח (ב-7.2.43):

...על מחלתו של אלפרד [הכוונה למעצרו ומותו] אינני
יכול לספר לך פרטים. בבית הוא לא קיבל שום טיפול,
ועל הסיבוכ שהתפתח לקראת הסוף אתה הרי יודע. את
התאריכים לגבי אשתו לא אוכל למסור לך, כי לא ידוע
לנו לאן היא העתיקה את דירתה. גם ההורים אינם עוד
כאן. שים לב, עכשיו אני חש היטב כמה הצטמקה לה
משפחתנו בברלין. סוניה [אשתו של אלפרד] וגם לוטה
קייזר, הנציגה האחרונה בהכשרה בברלין, הוגלו... עלינו
כאן לקחת כחשבון שבקרוב יומדים להתחולל שינויים.
אף כי ההכרעה טרם נפלה, קרובינו מכינים את ההעברה.
אני עושה מאמצים כדי שהם ינקטו את העמדה הנכונה.
בקרב המשפחה מורגשת נכונות יפה. הבעיה העיקרית
בחייהם היא לשמור על הקשר לנוכח הנתונים של חיי
משפחתנו. אך בלב האנשים מתרחש משהו, בעיקר אצל
הצעירים. אם יספיק הכוח לשמור על הקיום אצל כולם,
יוכיח העתיד

במכתב הזה באה לידי ביטוי עמדת היסוד של שמירה על המסגרת, על היחיד, אך גם הספקות בדבר כוח העמידה, בעיקר משום שאין כל ביטחון שבכלל תהיה אפשרות להתקיים. במכתב שנשלח זמן-מה לאחר מכן פותב הרברט:

...כעת כבר ברור לנו שנהיה נאלצים לצאת; אך המועד והמקום עדיין לא ידועים. לא בטוח כלל אם המשפחה תוכל להישאר ביחד".

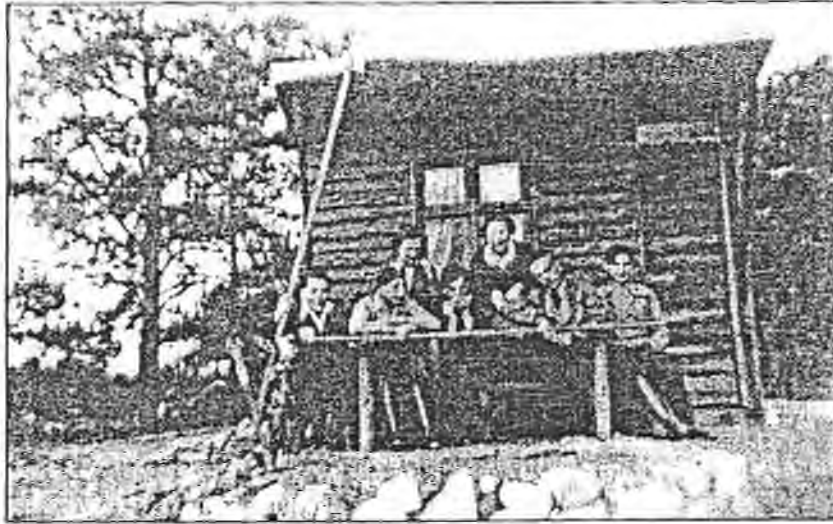
ב-10 במרס 1943 חוזר הרברט גרוג-בלד עוד פעם לשאלת החיים המשותפים של הקבוצה. הוא כותב שהוא ו"בני המשפחה" בחנו עוד פעם ביסודיות את הבעיה הזאת, והגיעו למסקנה סופית: להישאר ביחד. הוא הדגיש שזאת היתה החלטה של ישיבת מועצה של כל "הקבוצה" כולה, והיא נוסחה בזו הלשון:

"מה שגם יתרחש, לא ישנה אצלנו דבר. החלפנו זכרונות מימים עברו והרגשנו מחדש את הקשר שחשים כל אחד ואחת אל המשפחה. אורנו כוחות חדשים, ורוצים לספר לך על כך, כי אנו יודעים מה עמוק הקשר שלך לכולנו. על כן אתה חייב לתת בנו אמון, כפי שלמדנו מכל היקרים לנו, על פי כל מה שמשקף את אשר חווינו בביתנו. הדודה מועצה [Moezah] ביקשה מני בפירוש לכתוב אליך ברוח זאת..."⁽⁴⁶⁾

לפני תחילת המשלוח לאושוויץ ב-8.4.1943, שלח הרברט פריסת שלום אחרונה מחוות Neuendorf:⁽⁴⁷⁾

הגלוייה ששלחת ב-26.3. הגיעה ושימחה אותנו מאוד. אני מאושר שפריץ ואלזה עומדים בקשר כלשהו. אנו נמצאים כעת בעיצומן של הכנות, והכל הולך למישרין. פגישה אחרונה של המשפחה, כהרגלנו. זה כולל את יונגלי הקטן שלנו, שצריך להבריא אצל חנה. מאחל לך בריאות והרבה כוח למען עבודתך הקשה כל כך.

ד"ש לבבית, שלך -
הרברט

1938 – In front of the hunting lodge of the Landwerk Ahrensdorf

בבית ה'38

The football team of the Landwerk Ahrensdorf 1938

בבניין הכדור

Full of hope – the Ahrensdorf group of the SH 5 1940 on their Donau-boat

מלאי תקווה

Their dream didn't come true! Kibbutz Ahrensdorf, a place of education for work, a place of dreams of a new human future doesn't exist anymore. On April the 20th, 1943 the cruel way of all the boys and girls, living in Landwerk Neuendorf, over a concentration cite to Auschwitz began. It was a journey into the unknown. They knew, that transports with Jews went towards the east. Was Auschwitz the goal of the transport? A lot of rumours were circulating about Auschwitz. Was it a way without returning home? Was it the end of the dreamed way to a new life in Palestine? Or was the hope of a common survival?

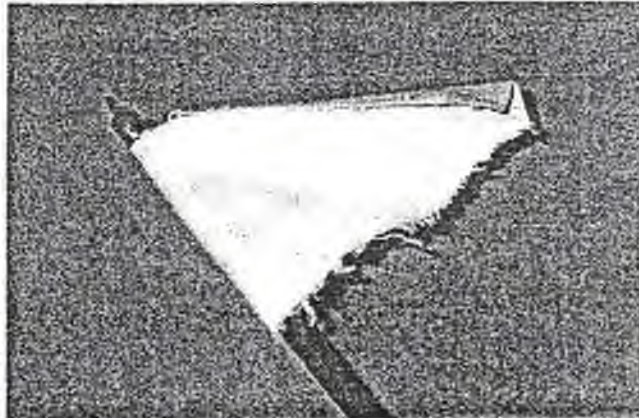

photo: A piece of the flag (Hebrew: degel) of the Hachschara place Ahrensdorf – rescued by Ora Borinski, leader in Ahrensdorf from 1939 to 1941, via the camp Neuendorf and the terrible place of the concentration camp Auschwitz, escaped to Swizerland and from there to Palestine. Today kept in the archives of the Kibbutz Maayan Zvi, where Ora Borinski lived up to 1997.

Anneliese-Ora Borinski *Erinnerungen*
1940-1943

Draußen hat die Gestapo überall Wachtposten aufgestellt. Wir dürfen uns nicht außerhalb des Hofes bewegen. Aber wir treten an zu einem letzten Mätkad. Noch einmal alle in Blau-Weiß. Wir singen und die Degalim werden hereingetragen, das eine ist sehr klein geworden, von dem anderen fehlt das Herzstück. Und dieses, mit dem fehlenden Herzstück, ergreift Herbert und teilt es in zwölf Teile, die er an drei Chaweroth und vier der tragenden Chawerim, an die vier Madridim und an den Chawer, der die Verantwortung für die Zurückbleibenden übernimmt, verteilt. Den Teil des Degel, den ich erhielt, trage ich noch heute auf meinem Herzen, durch alle Leibesvisitationen, Kontrollen, Fieberphantasien von Auschwitz hindurch versteckt, – aber es gibt Zeiten, in denen ich denken muß, wie sinnlos es ist, daß nur dieser Teil, wie ich es nun hoffen darf, einmal wieder zum Herzstück zurückkehren wird, der eine Teil, der ohne die anderen alle nie mehr zu einem Ganzen werden wird. – Doch ich muß ihn weitertragen und hinbringen, weil ich es einmal versprochen habe und weil mich diese Verpflichtung

חלק מפסיפס של דגל ישראל שארגו בנות ההכשרה בארנסדורף לפני המלחמה, וחלק לחלקים ונמסר למשמרת לחברי הקבוצה כשיצאו למחנות. חלק זה שרד כל התקופה בידי אנה בורנסקי מקיבוץ מעיין צבי ולימים נמסר לנשיא המדינה והעבר למשמרת "בית רשם".

שנמצאת באנגליה. המכתב שוגר דרך הצלב האדום הבינלאומי,
 לפני שנלקח לאושוויץ עם חברי תנועת החלוץ. (המכתב הגיע
 ליערו)

Deutsches Rotes Kreuz
 Präsidium / Auslandsdienst
 Berlin SW 81, Blücherplatz 2

APR 15 1943 481277

ANTRAG

an die Agence Centrale des Prisonniers de Guerre, Genf
 — Internationales Komitee vom Roten Kreuz —
 auf Nachrichtenvermittlung

REQUÊTE

de la Croix-Rouge Allemande, Présidence, Service Etranger
 à l'Agence Centrale des Prisonniers de Guerre, Genève
 — Comité International de la Croix-Rouge —
 concernant la correspondance

1. Absender *Herbert Haas Grawald*
 Expéditeur *Landwerk, Neuendorf, über*
 bittet, an *Flurstaurabte / Gene*
 prie de bien vouloir faire parvenir à

Verwandtschaftsgrad: .. .. *Verlobte* .. ..

2. Empfänger .. .. *Ylla Loer Austein* .. ..
 Destinataire *Red Cross Message Bureau* .. ..

140 The Riding Goldcas Green .. ..
 folgendes zu übermitteln / ce qui suit: *NW 11*

(Höchstzahl 25 Worte!)
 (25 mots au plus!)

*Vorb alles unverändert.
 Sind gesund. - Erwarte baldige
 Verbesserung zu den Eltern.
 Else kerngesund. - frühe Prager
 Kinder Fritz Lichtscheid. Erhält
 Post Smulovics. - Schreibe. -
 Ständige Verbundenheit
 Muttel Herbert*

(Unterschrift / Signature)

Herbert Haas Grawald

15. II. 1943.
 3. Empfänger antwortet umseitig

מסר דרך תנועת החלוץ על אהוד - כי הוא חי, מרווחים לעליזה
כי הם קבלו אישור על מידע זה משוויץ ומשוודיה...

החלוץ באנגליה

HECHALUTZ

ORGANISATION OF JEWISH PIONEERS FOR PALESTINE - ENGLAND

1b Bloomsbury House - Bloomsbury Street - London W.C.1 - Tel. Museum 2900 Ext. 388

27-7-1943.

Illa Loewenstein,
22, Elmcroft Ave.,
N.W.11.

Dear Illa,

Enclosed please find a note from a letter which arrived from Sweden only yesterday. We are extremely glad that Herbert and the other Chaverim are well and we hasten to give you this information. It may interest you that we received simultaneously a similar report in a cable from Switzerland. We are sure you will be happy to get these news which may enable you to send a Red Cross Message to Herbert.

With best regards,

Shalom,
Siegusch Ehrlich
Siegusch Ehrlich

From a letter from Sweden, dated 29/6/1943, arrived at 26/7/1943

"...Aus Neuendorf erhielten wir dieser Tage einen Brief, in dem umgeschrieben wurde, dass Herbert und seine Kinder in Monowitz in Oberschlesien sind, dass sie arbeiten und ganz zufrieden seien. In Neuendorf selbst sind noch 3 Chawerim zurueckgeblieben..."

Transportliste.

vom 19.4.43.

37. Osttransport.

JAUCH-HEFTER N...

19.4.43 719 Per
86. Alterstransport n Theresien
100 Pers

ANES

Welle 52

תצלום של המסמך המקורי של משלוח חברי תנועת החלוץ
מברלין לאושוויץ.

361	Wollschloh	Aron	25.5.13	Bochum	Netgathen	32360	von Netgathen b/
362	Finkenstein	Leo	3.4.92	Rosenberg	Wasserburg b/Wilke	32361	von Wasserburg b
363	Buravyn	Zehman	5.11.10	Werschan	Netgathen	32362	von Netgathen b/
364	Wartilaki	Isidor Israel	30.5.98	Madann	Wasserburg b/Wilke	32363	von Wasserburg b
365	Notmann	Primo Israel	22.4.85		Hilfshilfsabzeichen	32364	
366	Groswald	Herbert Israel	25.2.14	Berlin	Landwerk Neuendorf	32365	von Landwerk Neu
367	Hovmann	Erich Israel	17.3.26	Dyvalou	dto.	32366	"
368	Loery	Kather Barn	15.12.24	Sarigantern	dto.	32367	"
369	Lehmann	Theo Israel	22.11.24	Furth	dto.	32368	"
370	Wolff	Inge Barn	28.11.23	Drienen	dto.	32369	"
371	Polingerach	Bonjamin Israel	17.1.15	Oldau	dto.	32370	"
372	Neuzarten	Ingeborg Barn	21.3.24	Hacburg	dto.	32371	"
373	Houventhal	Summe Caro	3.3.25	Issau	dto.	32372	"
374	Felbauch	Klaus Israhel	18.4.26	Berlin	dto.	32373	"
375	Kuttnor	Ureula Jonny Barn	27.1.25	Pforzheim	dto.	32374	"
376	Miezen	Suse Caro	15.11.24	Stettin	dto.	32375	"
377	Miezen	Peter Israhel	9.10.23	Stettin	dto.	32376	"
378	Knopf	Harry Israhel	10.12.10	Berlin	dto.	32377	"
379	Reizal	Ingeborg Caro	24.6.22	Arnsweide	dto.	32378	"
380	Konigs	Hans Israhel	20.7.25	Stolp	dto.	32379	"

Auf Hachschara

3/2/12

עזרה הדדית

סיפורים מופלאים שמעתי מאבי על עזרה ומעשי גבורה שעשו אנשים, חברים, באותה תקופה אפלה וארורה של שנות שלטון הנאצים בגרמניה. אני, "כנושא החותם" מרגיש חובה לספר לכם ולהנציח מעשי גבורה, חצלת חיים ועזרה הדדית בתקופת השואה. מלחמת העולם השנייה העמידה אנשים, בחורים צעירים, ולפעמים ילדים במבחנים יוצאי דופן, ולעיתים אף לא אנושיים. הסיפורים שלפניכם הם אודות שלושה אנשים ששייכים לאותה קבוצת חלוצים חברים של אבי שניצלו וזכיתי להזכירם באופן אישי לאורך שנים במגישות אישיות, שיחות ומפגשי הקבוצה.

Letzte Tagung der Jugend-Altija-Leitung im August 1941: Lotte Kaiser, Arthur Posnanski, Hans-Wolfgang Cohn, Sonja Okun, Alfred Selbiger, Ludwig Kuttner, Kurt Silberpfennig, Jitzhak Schwersenz, Herbert Growald (v. links n. rechts)

Foto aus: J. Schwersenz, Die versteckte Gruppe, © Wichern-Verlag Berlin

**ראשון מימין-אהוד גרבלד, שני מימין-יצחק שברזנץ
ראשון משמאל-ארתור פוזננסקי, רביעי משמאל-אלפרד.**

עזרה הדדית

סיפורים מופלאים שמעתי מאבי על עזרה ומעשי גבורה שעשו אנשים, חברים, באותה תקופה אפלה וארורה של שנות שלטון הנאצים בגרמניה. אני, "כנושא החתם" מרגיש חובה לספר לכם ולהנציח מעשי גבורה, הצית חיים ועזרה הדדית בתקופת השואה. מלחמת הפולחן השנייה העמידה אנשים, בחורים צעירים, ולפעמים ילדים במבחנים יוצאי דופן, ולעיתים אף לא אנושיים. הם פורים שלפניכם הם אודות שלושה אנשים ששייכים לאותה קבוצת חלוצים חברים של אבי שניצלו וזכיתי להזכירם באופן אישי לאורך שנים בפגישות אישיות, שיחות ומפגשי הקבוצה.

האישיות המפוארת הזאת לשם העזרה הדדית

Letzte Tagung der Jugend-Alija-Eitung im August 1941: Lotte Kaise, Arthur Pashanski, Hans-Wolfgang Sohn, Sonja Okun, Alfred Selmer, Ludwig Kuhnner, Kurt Silberpfennig, Jitzchak Schweitzer, Herbert Growald (v. links v. rechts)

Foto aus: J. Schweitzer, Die verdeckte Gruppe, © Wichern-Verlag Berlin

ראשון מימין-אהוד גרנבלד, שני מימין-יצחק שברזנץ
ראשון משמאל-ארתור פוזננסקי, רביעי משמאל-אלפרד.

איזי פיליפ (יצחק) -

איש חזק באופי וברוח, גיבור אמיתי, אשר במעשיו הציל חברים רבים ממוות ודאי. את אבי הציל לפחות שלוש פעמים. ברכבת שהביאה אותם בטרנספורט ממחנה ההשמדה "אשוויץ", הוא קפץ מהקרונ, כשהרכבת עמדה לתדלק, לקח פח ובקש מהקצין הגרמני להביא מים לאנשים בקרונות.

הקצין שלף אקדח והתכוון לירות בו אך עזות מצחו ואומץ ליבו של איזי הממו את הקצין עד אשר אישר לו להמשיך בבקשתו ולהביא מים לארבעה חמישה קרונות, ובכך להחיות את הגוססים והתשושים שבקרונות הדחוסים.

עדויות בענין זה (ביבליוגרפיה) ניתן למצוא גם ב-

1. עדויות מגיא צלמות - ותיקי קיבוץ נצר סירני מספרים ע"מ 805 - 806
2. מי היה מאמין - זכרונות מההכשרות בגרמניה ומימי מחנות הריכוז ע"מ 15, 48 - 51.

כשאבי קיבל פקודה להתייצב במחנה "דורה" ( ) לטרנספורט השמדה ליווה אותו איזי ותמך בו פיזית ונפשית "חברי האמיץ, איזי, תמך בי, הלכנו יחד לאט הייתי בשעת הפחד לבדי^{אס} עוד לחיצת ידיים וכבר הכניסו אותי לטרנספורט. אבל רציתי כל כך לחיות נצנץ בי רעיון ובתרגיל מסויים הצלחתי לצאת.....

ינואר 1945 (חודשים וחצי לפני סוף המלחמה) תוך מסע נוראי בלילה קודר וחשוך, המוכר גם בשם "צעדת המות", איבדתי את הקשר עם החברים. הגעתי למקום האיסוף ללא כוח ומיואש. היכן הם ?

גיאושי, והנה אתה, איזי פיליפ, מחפש אותי, ואכן מצאת אותי בתוך
המהומה והעלת אותי לרכבת, לקרון בו כבר היו החברים ... הצלה."

לאחר חמישים שנה במלאת 80 שנה לאיזי הוסיף אבי "שאלתי את עצמי
מה מנחה אותך מה דתך אותך באורח חיך? אולי אפשר להבין אותך,
איזי, כך שצו מוסרי שולט בך ואתה מתייצב לקול הפנימי הזה."

במחנה דורה- נורדהויזן- ציטוט מפי חברי הקבוצה ששרדו

במחנה זה רוב האסירים עבדו בייצור טילי ו-1, ו-2 כל הייצור היה
מתחת לפני האדמה, במנהרות שחפרו בתוך ההרים. אי אפשר היה
לגלות את המפעל מן האוויר, רק מחנה המגורים היה גלוי. אני, שידעתי
לכתוב ולקרוא גרמנית קיבלתי עבודה מיוחדת. היה עלי רשום את הטילים
שיצאו מן המפעל והיו מועמסים על קרונות הרכבת. ישבתי בצריפון,
בכניסה למחנה על יד פסי הרכבת ועליתי לכל קרון לבדוק את מספרי
הטילים. הפלוס של מקום העבודה: זו הייתה עבודה קלה במקום קטן עם
תנור חימום. מעלי היה עוד גוי האחראי, ממנו קיבלתי לפעמים קליפות
תפוחי אדמה, אשר שימשו לי ולאיזי- שיום יום עבר על יד הצריף שלי-
למזון בעבודה. אני רחצתי ובישלתי אותם על התנור ואיזי היה השותף
לאכילת הקליפות. איזה טעם גן עדן זה היה ... זה היה מעדן שאין לתאר
... הרעב ...

היה קשה שם. יום אחד אמר איזי, שבערב הוא ילך להרוויח לחם. שאלנו:
איך? אני אלך להתאגרף, הוא אמר, ואקבל מנת לחם! לא עזר השכנוע
שלנו שיעזוב, מי יכול לדעת איך דבר כזה יגמר הוא הלך, התאגרף ובא
מאושר עם חתיכת לחם, אותה חילק בין החברים זאת הייתה חברות שאין
דוגמתה. את המחנה הרעיבו, לא הגיע המזון, כי חילות האויר הבריטי

והאמריקאי הפציצו את הכבישים ופסי הרכבת המנהרות היו מלאות קרונות עמוסי טילים.

בסוף מרץ 1945 יצאו מדורה בדרך ארוכה וקשה לברגן בלזן.

עדות נוספת מ"גיא צלמוות"

אינני יודע אם אנשי האס-אס היו הגרועים ביותר. ה"לאגער - עלטעסטע" כלומר זקן- המחנה של בונה, שהיה אסיר בעצמו, היה גרוע מהם.

כשהיינו יוצאים בבוקר לעבודה, היו אנשי אס-אס מלווים אותנו. עם כל קבוצה יצאו, או 4 או 6, הכול לפי הגודל הקומנדו. גם הם שיחקו ב"משחק הכובע" - בדרכנו לעבודה זרק איש אס-אס את כובעו למרחק ואמר לאחד האסירים להביא את הכובע, בעוד זה רץ הוא ירה בו כך הם השתעשעו. איני יודע אם זה היה סאדיזם או רק תרגילים בסאדיזם.

אומרים שאנשי האס-אס למדו להיות סאדיסטים צריכים היו לתרגל הריגת חתול בסכין כדי שירגישו את האלימות. עכשיו היו להם יהודים במקום חתולים.

את השבועיים הראשונים עברתי איך שהוא, היה לי חם, גם תוספת אוכל הייתה לי. במשך הזמן הזה מתו כ- 20 חברים מן הקבוצה שלנו. הם מתו מקור, מעבודה קשה, רעב ועוד אחד ש"הלך לגדר", הוא חלה בטיפוס ונכנס לבית החולים שם אמרו לו: אם תישאר כאן לא תוכל לחיות. מוטב לצאת. הוא יצא והלך לגדר. אנחנו, הקבוצה מפאדרבורן, היינו 100 חברים כשבאנו. הבחורות הובלו מיד לגז, ונשארנו כ- 50 בחורים, אחר כשלושה שבועות נשארנו כ- 30.

נקבוצה שלנו הנהגנו מנהג, שכל אחד הפריש חלק ממנת הלחם שלו עבור חברינו בבית חולים. כל ערב הלך איזי עם הלחם לבית החולים. איני יודע אם הלחם הציל אותם, אבל הייתה להם הרגשה טובה.

גיבור בלי נשק ותהילה - אחד מרבים. - מפי פיזה מתוך "מי היה מאמין"

היה זה בינואר 1945. החזית הרוסית התקרבה לאזור אושוויץ, מרחוק כבר שמענו רעמי תותחים ופיצוצים. בין לילה הועברו כל המחנות שבאזור מערבה גרמניה עד גליביץ שבשלזיה עלית, מהלך 50 ק"מ בערך, התבצע הפינוי ברגל. חללים רבים נפלו בדרך. חלקם נורו על-ידי האס-אס, אחרים גועו מאסיפת כוחות, גופנית או נפשית. 48 שעות במשך מצעד המוות.

בגליביץ העלו אותנו על קרנות רכבת פתוחים, מהסוג המשמש בדרך כלל להובלת משא או בהמות. לכל קרן הוכנסו כ-80 עד 100 איש, ללא מזון, ללא מים וללא תנאים סניטריים. מסלול הנסיעה עבר באזורים נידחים ומעוטי-אוכלוסיה.

היה חורף קשה וקר מאוד, בתוך הקרונות שררה צפיפות איומה. רבים מהאסירים היו תשושים וחולים. חלקם גססו, כל הזמן נשמעו קריאות ואנחות: "מים! מים!" כל מה שיכולנו לשתות היה השלג שאספנו, בקופסאות ובידיים, וידוע ששתיית מי-שלג מצמיאה יותר משהיא מרוה.

כאשר עצרה הרכבת באחד המקומות הנידחים שלאורך המסילה, הציע בחור אחד, מהחברים שהיום כאן עימנו, איזי פיליפ - שהוא ירד מהקרונ ויארגן מים.

על-פי כל הכללים ששררו אז, היה זה מעשה התאבדות ממש. חיילי האס.אס, שניצבו בשרשרת שמירה סביב לרכבת החונה ירו ללא אזהרה בכל מי שניסה לרדת או לקפוץ מהקרונות.

כל נסיונותינו לשכנע את הבחור שיותר על תכניתו, שיישאר איתנו ויחוס על חייו, היו לשווא. הוא לקח בידיו פח ריק שהיה איתנו, וזינק מעל דופן הקרון כשנחת על הקרקע ניצב מולו אחד משומרי האס.אס הלה, שלף את אקדחו מהנרתיק וכיוונו, מוכן לירי.

היה זה מעשה גבורה אמיתי, מחווה של הקרבה ואומץ לב עילאיים. לא גיבורים בקרב, לא לוחמים עם נשק ביד, הלחימה היתה להישאר בני-אדם, לשמור על צלם אנוש.

איזי פיליפ ואהוד גרובלד

ל
ג
ל
ס
ל
ה
א
ל
י
ני
כ
י
מ
ה
נס
ה
חי
גם

ארתור פוזנסקי

אדם אמיץ, בדרכו שלו, אשר פעל למען הכלל בהיותו מראש "החלוץ" 1941. היה מדריך בהכשרות, פעיל ובעל חוש הומור לאורך כל חייו, עם רצון לעזור לזולת.

במחנה שימש סניטר, תפקיד אשר נתן לו יתר קלות להגיע למידע, להעבירו, להזהיר חברים מפני שליחה לטרנספורט השמדה, להתריע על פעולות סלקציה (הוצאת חולים וחלשים לתאי הגזים). במסגרת תפקידו במחנה הייתה לו גישה לתרופות ואמצעי עזר אשר עזרו לחולים, ע"י כך שהגניב אותם בסתר, ובכך הציל חיים של רבים מאסירי המחנות כולל חברים רבים.

ארתור פוזנסקי מספר:

לפעמים היו דרושים 20-30 דקות כדי לערוך סלקציה בצריף שהכיל עד 200 עצירים. היו גם מקרים שצורפתי בתפקיד של רשם. אז לקחתי פיסת נייר ורשמתי את מספרי העצירים. לעיתים קרובות מאוד "שכחתי", כמובן, כמה מספרים או צירפתי 2 כרטיסים כדי שייראו בכרטיס אחד. – מספר ימים לאחר מכן, העצירים מוכי- גורל קיבלו הודעה להתייצב בצריף החולים ומשם יצא המשלוח על גבי משאיות. עלי הוטל במשרד להכין את הרשימות הסופיות... מה פשר הדבר, יכול לחוש רק למי שידועות לו נסיבות המעמד הזה. מה שעמד על הפרק הייתה הצלת האנשים הקרובים ביותר, במידה ששמם הופיע ברשימה. כי הרי המספר הסופי חייב היה להתאים בצורה זו או אחרת! למרות כל האזהרות, נרשמו תמיד גם אנשים שהיית מעוניין בהם במיוחד. ראשית כל הלכת לחדר המתים

ורשמת את שמותיהם של אלה שניפטרו יום לפני כן, ובו במקום החלפת את מספריהם במספרי האנשים שהופיעו ברשימה. והיו מקרים בהם העזת לדבר עם ה"עוזר הרפואי" (איש א.ס.א.ס.) !! אבל זאת יכלו להעז רק עצירים "נכבדים" ביותר.

אני הייתי אחראי לכך, שהנפגעים יופיעו בעוד מועד. מוכנים למשלוח. הדבר הזה התרחש תמיד בנוכחות צמרת הא.ס.א.ס. פעם הייתה רשימה של 300 עצירים, ובשעת ספירה נעדר עציר אחד. המדובר היה בבחור יהודי בן 17 מצרפת שהתחבא בתוך יצוע של קש. לגבי, רגעים כאלה היו הנוראים ביותר בכל פעולתי. מה עלול היה לקרות ברגע שכזה ... !

משלוחים אלה היו מוסווים כאילו מיועדים לעבודה בתוך אולם. האנשים נאחזו בתקווה זו והאמינו כי אמנם כך הדבר. היו מקרים של עצירים שנדחקו ממש כדי להיכלל במשלוח כזה. נאמר שמצפה להם עבודה קלה ונתנו ליחידות כינויים חדשים. זכור לי מקרה בו הופיע שמו של עציר קשיש יותר ברשימה וכאשר בנו (בן 18) הופיע אצלי בבקשה ללכת יחד עם אביו הייתי נאלץ לדחות אותו בצורה גסה. הוא התלונן אצל איש הא.ס.א.ס. ואז לא הייתה לי ברירה אלא לתת לו סטירת-לחי חזקה, כדי שלא יטריד את הקצין. הא.ס.א.ס. - בצרף.

בראיה מפוכחת- לא היה סיכויים רבים להישאר בחיים. עם זאת גברה המחשבה על שחרור. לא היה דבר שהצביע על כך, אולם האשליה דחפה לכיוון זה. הצרף החולים פעלו נמרצות לקראת התפתחות כזו. החביאו נשק - לדעתי בכמויות זעירות בלבד. אבל הוטמנו גם מסמכים, כי לקחו בחשבון כי אי-פעם בעתיד יתגלו הניירות האלה - אגב, הדבר הזה קרה באמת, כי במשפט אושוץ שם הופעתי כעד, השופטים הראו לי מסמכים או רשימות שנכתבו על ידי, זאת היתה הפתעה בשבילי.

יום כמעט הגיעו עצירים ותיקים מהימנים וסיפרו על דברים ששמעו במקום העבודה מאזרחים או אפילו מזקיפי הא.ס.א.ס. מכל אותן ידיעות

מקוטעות השתדלנו להרכיב לעצמנו מעין פסיפס, כדי לקבל תמונה כלשהי מהנעשה בחוץ.

מחנה בונה נמצא קרוב לאזור האס.אס. ולעיתים קרובות הומצא תירוץ, כדי שיתנו לי, בין היתר, לסדר שם עניין כלשהו. תמיד השתדלנו לכוון את "המשימה" כך, שאופיע בזמן שידור החדשות. אנשי ה-אס.אס נהגו להשמיע את החדשות בקולי-קולות ולעיתים קרה אפילו שנתנו פרשנות משלהם. מובן שמסרתי דין וחשבון על כך לחברי במחנה.

בהוקרה לארתור- מפי דוד צדר מתוך "מי היה מאמין"

בעמדי בשרותים, תוך נסיון לקלוט מידע חשוב, ניגש אלי אסיר מתושבי המחנה, בעל חזות מעוררת אמון, ופתח בשיחה תוך קבלת פרטים על עברי. אחר כך נעלם על מנת לחזור עם חצי כיכר לחם ובמוסרו את האוצר הזה, הזמין אותי בלחישה, לסור בערב לבלוק 7- זה היה ארתור פוזנבסקי. וכך התקשרתי לחבורה המופלאה הזו, שבה עזרה הדדית, היא מילה עם תוכן והתקווה להגשמה ציונית, בבוא היום, היתה למקור כוחנו. גיבוש הקבוצה נוצר במפגשים חשאיים, תוך ציון מועדים יהודיים וציוניים, דרך השירים וסיפורים. העזרה החומרית נעשתה תוך שימוש בעמדות מפתח של חלק מהחברים, על ידי שיבוץ לקומנדוס העבודה המועדפים, על ידי חלוקת שאריות מרק של רוחצי הסירים ובהזדמנויות שונות נוספות. היה גם קשר עם הבנות במחנות הנשים וכן קיבלנו מידע על מהלך המלחמה.

והגית בהם ... איזי פיליפ על ארתור פוזנבסקי מתוך "מי היה מאמין"

מוזר- בשעות הקשות ביותר של המצאותי במחנה הריכוז הייתה זאת אמי ז"ל שליוותה אותי ברוחה- היא ולא אחר. זוכר אני את היום בו חברי

הביאו אותי עם 40 מעלות חום (דלקת ריאות) לצריף החולים. ארתור התבונן בי ולא הוציא מפיו אלא 3 מילים: "גם אתה, איזי!" והוא ראה רק אפשרות אחת להצילתי, כי תרופות כמקובל היום, לא היו שם בצריף החולים. הוא לקח סדין, הישרה אותו במים קרים כקרח ועטף אותי בסדין זה. היה זה אמצעי אכזרי למדי- מעין "ריפוי סוסים". אבל הוא צדק. הברירה הייתה: לחיות או למות וכאן היה עוד סיכוי כלשהו. באותן שעות לילה ארוכות עברו כל ימי חיי כסרט לנגד עיני.

למחרת בבוקר הייתי בלי חום וארתור שלי ממש יצא מכליו מרוב שימחה שהחזקתי מעמד ב"טיפול" זה. הוא איפשר לי לבלות 3 ימים נוספים בצריף החולים, אך ביום השני הייתה סלקציה, ארתור אמר לי: "אם הרופא ישאל אותך, ספר לו שיש לו משהו ברגל וכי מחר אתה עוזב את הצריף." למרות חולשתי והכאבים התייצבתי ערום לפני רופא האס.אס שמוסמך היה להכריע על ידי תנועת יד ימינה או שמאלה - אם עליך לחיות או למות.

חזרתי למיטתי, אך נתן יוסקוביץ ואברהם, מוביל האוכל מפאדרבון, קיבלו עוד מנת אוכל ואחרי זה לאוטו ולמשרפה... ואני חייב לומר לך, ארתור היקר, שהיצלת את חיי, בעזרתך התגברתי על המחלה, והייתי מסוגל מאוחר יותר, לעזור לאחרים.

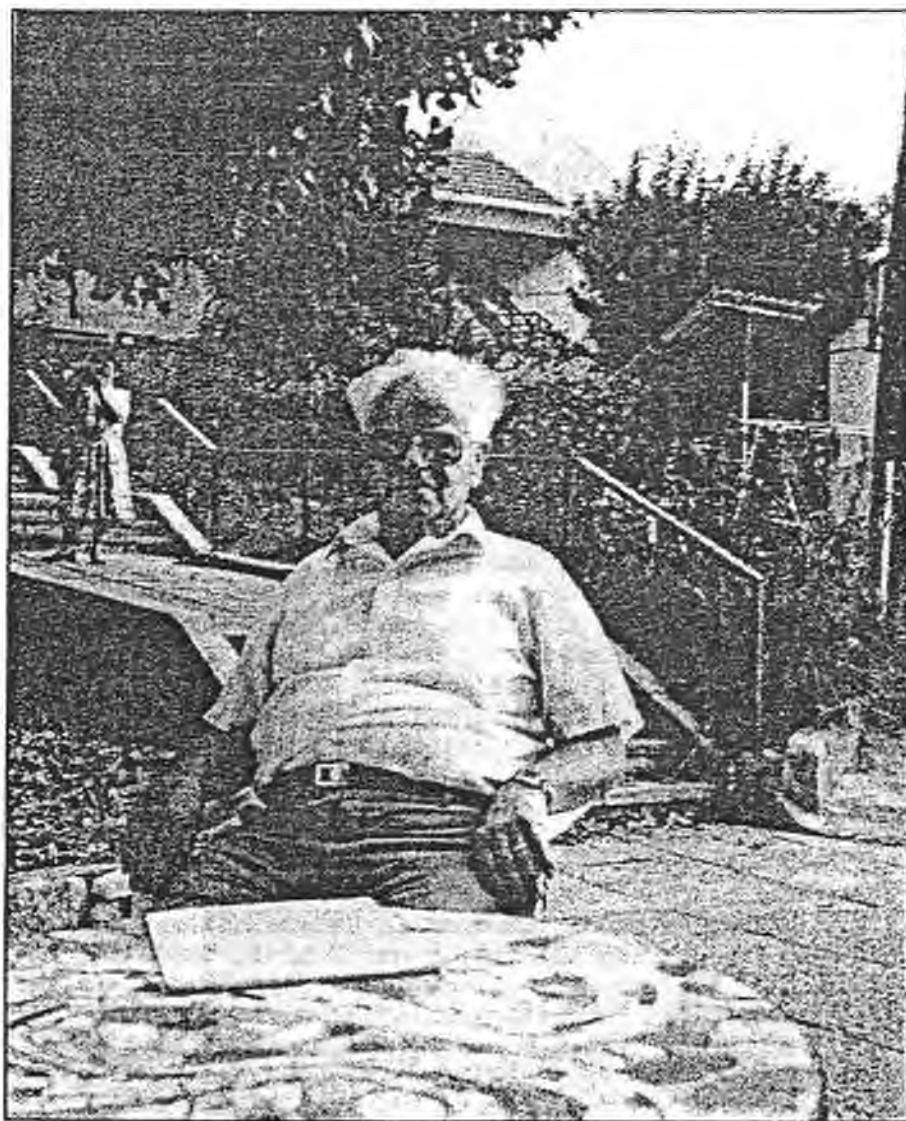
עדות נוספת מ"גיא צלמוות"

בבית החולים הייתה נורמה: מי שחולה אינו אוכל. באמת לא הבנתי למה הביאו לשם חולים, ולא הובילו אותם ישר לגז. הרי רק מעטים שיחק להם מזלם ויצאו משם חיים.

יש לי חבר, הוא ארנסט מישל, שיצא חי מבית החולים הודות לאחד הרופאים. זה הסתיר אותו פעמיים בזמן סלקציה. כל כמה ימים הגיעו לביה"ח אנשי אס אס לערוך סלקציה.

ארתור פוזננסקי – היה פקיד ב"קבה" (קראנקען-באו), כלומר בבית החולים, ועליו היה להכין את רשימות האנשים שישלחו לתאי הגזים בבירקנאו. ארתור נהג לצרף לרשימה את שמות המתים מחדר המתים, כדי להציל בדרך זו חולים אחרים.

פעם ספרו אנשי האס אס 99 אנשים במקום 100, אז אמרו לו: "ארתור, חסר אחד! עלה אתה!" אבל אז מישהו אמר: "לא זה, מישהו אחר..." ארתור פוזננסקי היה אחד מעמודי התווך במחנה בונה.

ארתור פוזננסקי

באפריל 1985 כתב ארטור לכנס חברים נצור-סירני 40 שנה לאחר השחרור מהמחנות - את המילים האלה:

"היום במפגש הנעטים מבין קבוצה זו ששחררו, אוכל למסור ודוי אישי, תמיד תכבתי אותכם, חברותכם ודבקוכם זה בזה גרמו לי הרגשת תודה נהדרת".

עכשיו, כרגע עצוב ומכאיב זה, בו נסגר מעגל חיו, נשמע עיני הקבר קולו החנוק של חברו הותיק, פיזה, "ארטור, אנחנו אוהבים אותך, נזכור אותך תמיד".

בקשה זו אפשר לראות את תוכן חיו ואת הגשמתו האישית של ארטור. בזמן היה להדריך, לעזור, לפעול ולהתמסר למען חבריו, ולמען המטרה שהוא שם לעצמו. הכל נעשה ביושר וביציבות על פי אופיו - ללא פשרה - ובדרכו התגבר על מכשולים בכבוד.

בפרק נוספים בחיו היתה לי הזדמנות להבין את דמותו של ארטור.

הזמן היה קיץ 1945, אחרי גמר המלחמה. ארטור ישב בעיר וויימאר, בסביבות המחנה בוכנוולד, בו הוא השתחרר. ארטור עבד בהתנדבות באיסוף עדויות על הנעשה במחנות הרכוז. יום בהיר נודע לו ולחבריו שהצבא הרוסי יתקדם כדי "לתפוס" את האזור. היה להם ברור שחייבים לברוח. הם שאלו את עצמם - לאן? בהברקה פתאומית של ארטור, מצאו את התשובה. הוא וחברו, צאוֹרֶר, נזכרו שבאזור הכבוש האמריקאי, במרחק כ-150 קילומטרים, היה לפני המלחמה קיבוץ הכשרה בשם "גארינגס הויף". הם החליטו לצאת בלילה מהעיר "לכבוש" את המקום שהיה רכוש יהודי. וכך יצאה החבריה לדרך. בקיצור, הם הגיעו למרכז הכשרה הזה, הצליחו להטעות את הגרמנים שישבו שם ולגרש אותם.

מהר מאוד התארגנו כדי לנהל את המשק החקלאי, ולחיות בו בשותפות חברתית. הם קראו למקום "קבוץ בוכנוולד".

אחרי תקופה קצרה קבלו מהסוכנות היהודיות אישורים לעלות ארצה. אבל נדרש מהם לדאוג לכך, שקבוצה אחרת של חלוצים תגיע במקומם לקבוץ. פה מתחיל ספורי עם ארטור.

עליו הוטלה משימה חשובה זאת - יום בהיר "מופיע" ארטור במתנה "כרגן-בלון" לשעבר מתנה רכוז, בחיפוש אחרי "קבוצת הציונים הצעירים". ההפתעה היתה גדולה ומשמחת, ועדין לא ידענו מה עומד אחרי בקורו. ארטור ידע ברגע המתאים למסור לנו את הבשורה הטובה בפשטות: "תעזבו את כרגן בלון, ותחליפו ב"קבוץ בוכנוולד" חברים שיעלו ארצה. אחרי דיון קצר קבלנו את הצעתו. ארטור הוסיף ובקש ממני להיות שותף בהנהלה. עם תקווה בלב עזבנו את המחנה.

התחיל פרק חדש בחינו. הקמנו מזכירות חדשה וחלקנו את התפקידים הדרושים. ארטור קבל על עצמו להיות מרכז חוץ. ידידיו היקר, משה אלטר, היה אז גם חבר במזכירות.

אחרי יוזמתו המקורית של ארטור הפכנו את המקום למרכז חלוצי. ממנו התארגנו לעליה, בו נפגשו קרובי משפחה שהיו מפוזרים בארצות שונות, אנשי הבריגדה ושליחים מהארץ התכנסו לפגישות, כולם מצאו אצלינו בית ציוני חם.

בתפקידו הצליח ארטור טוב מאוד. הוא ידע מהר לכוון יחסים רציניים עם מוסדות חשובים, עם נציגי מנהלת האמריקאית, (קצין יהודי) עם ראש העיר ועם קהילת היהודים, עם סוחרים שקנו את התוצרת החלקאי שלנו. בקיצור, הוא היה מקבול על כולם, וידע לפתוח "שערים". לארטור היה חלק נכבד בזה שהגויים התייחסו אלינו בכבוד רב.

אני נזכק עוד להוסיף התרחשות אישית יותר. ארטור ידע שחברתי עליזה הצליחה להשרד באנגליה. אחרי גמר הנלחמה התנדדה לצבא אמריקאי ונשלחה לבסיס בגרמניה. כליווי ארטור פגשתי אותה לראשונה אחרי 7 שנים של חיים נפרדים. אין לתאר עד כמה גם ארטור התרגש. הוא ארגן לנו מסיבת חתונה נהדרת והזמין ביד רחבה כל כך הרבה אורחים - חלק בכלל לא הכרנו - שלחברי הקבוץ נשאר בקושי מקום ישיבה. כולנו חגגנו בשימחה נפלאה.

עם עלייתו ארצה סיים ארטור תקופה חשובה בחיו.

תנועות הנוער החלוציות בגרמניה בשנים 1933-1943 (עמ. 154-161)

החלוץ במסגרת "ההתאחדות היהודית" אחרי פרוץ במלחמה.

מגן "לא רוג הכח" - אולי קוטי זלביגר

פעילותו של "החלוץ" נמשכה, במסגרת המשרד הארצישראלי, כמחלקה מיוחדת בתוך "ההתאחדות ארצית של יהודי גרמניה". עבודת "החלוץ" נמשכה ללא הפרעות כמחלקה ל"הכנה מקצועית" של המשרד הארצישראלי, ובראש דאגתם עמדו קיום והרחבתם של מקומות ההכשרה: כן נמשכו מאמציהם בכיוון "ההכשרות המיוחדות", המכוונות לעלייה ב' בתחילת 1940 נשאר בהנהלת "החלוץ" לודביג קוטנר, אלפרד זלביגר, הרבט-אהוד- גרובלד הנס ונדל, אריק פרנק היינץ שברזנץ, סונה אורקון, לוטה קייזר וקורט זילברפפניג. יצחק שברזנץ, ניהל את ביה"ס של עליית הנוער עד לסגירתו, וריכז סביבו את אחרוני החברים של "מכבי הצעיר" ושל תנועות הנוער האחרות. חלק מן הקבוצה הזאת יצרו ב- 1943 את ההתאגדות הבלתי - לגלית "חוג חלוצים" וחיו ברובם במחתרת. יצחק שברזנץ עצמו הצליח להימלט לשווייץ בפברואר 1944.

אריך פרנק, היינץ שברזנץ (ממנהיגי "הבונים") והנס הגדול (מהנהלת מכבי הצעיר) יצאו מברלין בספטמבר 1940, והגיעו לחופי א"י בעלייה בלתי לגאלית, אך הנס נהרג בהתפוצצות שאירעה בספינת המעפילים "פטריה", בעודנה עוגנת בנמל חיפה. אלפרד זלביגר קיבל על עצמו את ראשות "החלוץ", במסגרת המשרד הארצישראלי של "ההתאחדות" ושותפיו עסקו בניהול חוות ההכשרה.

על המסירות שבה מילאו החברים הללו את תפקידיהם, מעידה הערה של הרברט גרובלד ב"יד ושם", כעבור שנים (23.6.1958):

"כאשר זלביגר, רודולף קוטנר ואני הבאנו קבוצה חדשה ל"הכשרה המיוחדת" כלומר לעלייה ב', נשאלנו: מדוע לא התלוויתם אל הצעירים ההם? היתה, שעדיין רובצת עלינו האחריות לנותרים. המנטליות היהודית של נשן באחריות היתה מכרעת".

הפעילות החינוכית של תנועות הנוער החלוציות.

לחברים בחו"ל נשלח דו"ח, במרס 1942, אף כי איש לא ידע אם הדברים יגיע אליהם או לא:

" רבים מחברינו נמצאים בפולין ואין אנו יודעים דבר על גורלם ... קיימנו פגישה בכיתה בביה"ס למשק בית ברח' וילסנאקר, ובה השתתפו גם חברים מההכשרה וכן אלפרד זלביגר והרבט גרובלד מהנהלת "החלוץ" ... ישבנו במעגל גדול ושרנו את שירנו ... מרי סימון סיפרה סיפור על הצומח בארץ ישראל, במולדתנו הרחוקה ... בשמו של הנס ונדל הוענקה סיכת זהב של התנועה ליצחק ולהרבט ... אנו דורשים בשלום כולכם, כל מי שחיים בא"י המרוחקת ובונים שם את עתידנו - אל תשכחנו !

עדיין לא איבדו את התקווה שיגיעו גם הם להגשמת הרעיון החלוצי, על אף הידיעות הראשונות שהסתננו אליהם על מהלכי ההשמדה בפולין...

אריך פרנק מספר על ההפלגה שלו בספינת המעפילים "פסיפיק" -

ב-25 בספטמבר 1940.

" מראש חזינו את הקשיים העצומים, ולקראתם גם הכנו את אנשינו ... רבים מהעולים מועסקים בשירותים למיניהם, ניהול המחסן, באחזקה ובמכבסה ... אשר לעתיד ליבנו מלא דאגה: אנו תובעים בדחיפות הספקת מזון ל- 21 יום, מפת הימים, סקסטנט, אנך, תקינות סירות ההצלה, בניית מחסנים.

אנו חושבים שתביעתנו הינה דחופה ביותר, וכבר פנינו

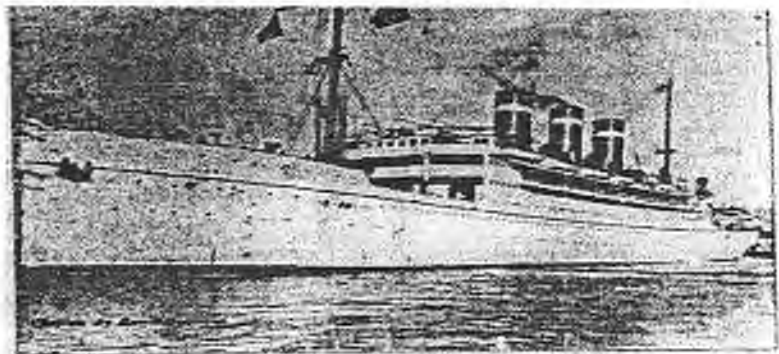

הסברנו את התזכיר עם ההצעות שלנו. התשובה היתה:
 את זה עליכם לבצע, ולא - נעבור לצעדים של "העברה"
 וזאת פקודה מגבוה! בפברואר כבר התקיימה "העברה"
 של יהודי שטטין ללובלין שבפולין, על כן הבנו מדבריו פשוט העברה
 למקום אחר, אך הוא בודאי התכוון להשמדה.
 מן השיחה הזאת ב-1940 עולה הלחץ מצד השלטונות להגביר
 ולהחיש את ההגירה. גם "התאחדות" קבעה בתקציבה, שבימים ההם
 כבר עמד תחת בקרה ופיקוח, סכום של 900,000 מרקים להגירתם של
 אנשי "ההכשרות המיוחדות".
 פירושו של דבר, שדרכי המילוט ב"עלייה ב'" זכו לתמיכתם של כל
 המוסדות היהודיים והלא יהודיים.

אפריים פרנק ואהוד גרבלד

Zwischen Grawitz und E. P. Grawitz: 10. September gebürtig auch von Chaim Frank

The blow up was not successful and the ship sank. Under these terrible circumstances 267 drowned. Among them Ruth Effenberg - Hans Frenberg (Chaima Benhar) describes the dramatic happenings in a story called "The 147 days of the SS7"

Chaima Weiser describes another awful ending of a second Aliya group. The destiny of the Klodovo-Transport

ה"פטריה"

אל ה"ג'וינט בליסבון ... על הסיפון מצויים 1000 איש.

קטעים אלה מציגים תיאור חי של הצורה פרימיטיבית שבה צויידו הספינות, ושל מידת הסמכות שהייתה דרושה לניהול המסע. מדין וחשבון שמסר אריך פרנק ב"יד ושם", ב- 23 ביוני 1958, אנו למדים שאפילו בימים ההם של "הצלה בכל מחיר", לא ויתר "החלוץ" על עמדתו ש- 70% מהעולים ב"משלוחים המיוחדים" חייבים להיות חלוצים: אלה גם ידעו להתגבר על קשיי ההפלגה וגם יהוו תוספת צעירים לא"י.

אריך פרנק היה המנהל האחראי של "החלוץ" עד לעזיבתו את גרמניה בספטמבר 1940. הוא מדווח על "שיחה" שניהל בברלין, במרס 1940, עם אדולף אייכמן:

"מוזמנים היו, יחד איתי, הנציגים מברלין (אפשטיין) וינה (לוונהרץ), ופרג (אדלשטיין) וכן יועץ המסחר שטורפר (אשר היה מארגן משלוחים פרטים בלתי-לגליים לפלשתינה)... כל העת היה עלינו לעמוד על רגלינו ...

נושא הדיון היה: התביעה להגירה. לפני הדיון התנהלו התייעצויות קדחתניות והועלו הצעות מעשיות לגבי המשך ההגירה לארצות הברית, לארצות נייטרליות וכן, בדרך "ההכשרה המיוחדת", לארץ ישראל.

אייכמן בעצמו קיבל את ניהול העניינים... הוא עבר לשיטת "מתן פקודות, שכבר הייתה מוכרת בווינה ... וכך התייצבנו בפני אייכמן. לידו ישבו דנקר, מנהל המרכז להגירת יהודים. הווינאים פנו לאייכמן בגוף שלישי "אם הר אורבשטירמפירר ירשה"...

אלפרד ומרטין

אלפרד זלביגר - מזכיר החלוצ בברלין ומדריך בהכשרות, נורה בברלין בשנת 1942, כבן ערוכה על כך שיהודים לא התייצבו "כנדרש" לטרנספורט מיועד למחנות הריכוז וההשמדה.

מרטין גרזון - מנהיג, מתכנן ומיסד הכשרות החלוצ | בשנים 1930-1943

נשאר מאחור כאשר נשלח הטרנספורט של אנשי ההכשרה מארנסדורף עם אבי וקבוצתו לאושוויץ. מרטין ומשפחתו נשלחו למחנה הריכוז "טריזנשטט" שהיווה גטו תצוגה לעולם החיצון. משם, כאשר נשלח טרנספורט עם ילדים לאושוויץ, התנדב ושם עצמו "להובילם" לתאי הגזים.

geb. am 15. März 1902 in Czarnikau – ermordet 1944 in Auschwitz

אלפרד

Postkarte
FELDPOST
KARTEN
gut und
dauerhaft!

Rückantwort nur auf
Postkarten in deutscher Sprache
über die
Reichsvereinigung der Juden in Deutschland
Berlin N 65, Franische Straße 2

Abtender:

Ort:

Straße:

Wronell
Karlshagen
Hans 56

Weltstadt
Berlin - Mitte
Schlittenstraße 48

גלייה שנשלחה ב-25/2/44 (מקרה?) ממחנה הריכוז לפרופ' ארנסט גרומד.
חבר ומורה יתודי של אבי, שעבד בתקופת המלחמה בארכיון הנאצי בברלין.

מכתב מאבי שנשלח ממחנה הריכוז "בונה" לפרופ' ארנסט גרומד, והועבר ידנית ע"י
גרמני שהיה ממונה על אבי ואכן הגיע ליעדו, ואף התקבלה תשובה (אם כי ללא
הבילת המצרכים שצורפה אליה). המכתב נמצא ע"י בתו של פרופ' ארנסט אחרי
מותו, בארכיונו האישי.
במחנה "בונה" בנו האסירים - ובתוכם אבי, ארתור ואחרים - מפעל ליצוד גומי
סינטטי. עם סיום הקמתו הופצץ המפעל ע"י האמריקאים.

Lücher Pao.

Arbeit ist das volle Gewandte und
mit vielen Freunden.
Bin wie früher voller Glanzen.
Erwarte Lebensrisiken.

In herrlicher Freiheit
Herbert

Lieber Ernst!

Nur wenige Worte zu Dich u. Deine
Lieben. Dafür aber ^{sind} meine ganzen Ge-
danken ~~sind~~ um so öfters bei Dir u.
unserer gemeinsamen Vergangenheit.
Ich denke viel, sehr viel an die Sparier-
gänge in Plog. in Berlin in die gemeinsamen
Gespräche die wir miteinander hatten, ^{und die}
wir haben nun ja lange nicht mehr ge-
sprochen. Ich hoffe, Du wirst Her-
alte geblieben sein. - Man man lange
von Meeschen fort ist, dann weiß man
wo die wirklichen Freunde sind. Man
glaut mir, sie und somit auch Du stellen
die Brücke zum Leben immer wieder her,
Da weist gar nicht, wie groß die Freude
mit Deinen Briefen immer ist. Post er-
halte ich sonst gar nicht. - Hast Du von
Bobby etwas gehört. - Schreiben kann ich
gar sehr, sehr selten. Das kommt Du ja ver-
stehen. - Matkel lebt nicht mehr. So habe ich
den besten Menschen verloren, den ich im Leben
kette. Manchmal bin ich dabei sehr dünn. Aber
was auch noch überleben mag, meine Freunde
wie auch ich haben den Teufel daran.
Denkst Du noch an die Stille unser Harth-
Fakaten - Wald - Wasser - Zella - - Man, ja das
alles war einmal wirklich da. - Stifters Nach-
kommen - nur Erinnerungen - hier ist nichts von
alldem.

Es ist mir vor allem Unglück sehr
verschont und laßt Euch die Abod gehen
sehr sehr herzlich von
Euerem Herbsch.

בקשת הצלה

10, Downing Street,
Whitehall.

18th August, 1939.

Dear Madam,

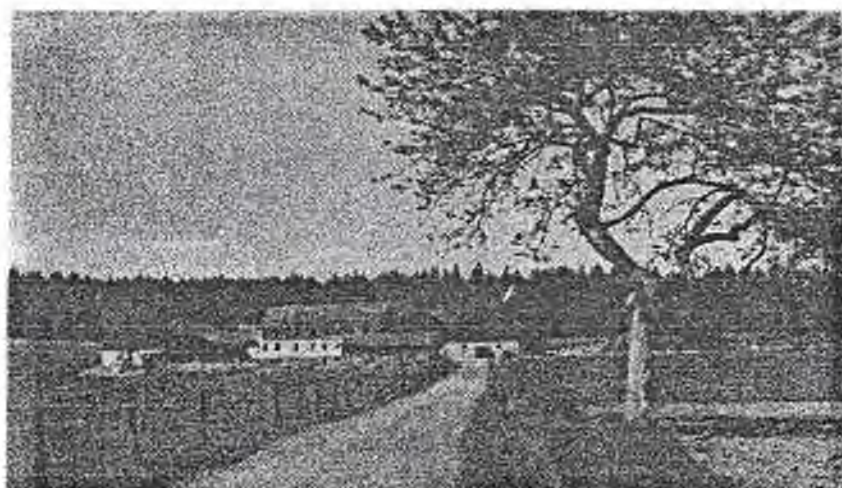
I write in reply to your letter of the 15th August. You will appreciate that Mr. Chamberlain cannot intervene in individual cases and your letter has been forwarded to the Home Office which is the Government Department concerned.

Yours truly,

Miss Ilse Lowenstein.

תשובת משרדו של ראש ממשלת אנגליה - מר צ'מברלין, למכתבה של עליזה גרובלד שהופנה ישירות לראש הממשלה בבקשה לעזור באיתור והצלת אהוד גרובלד.

תמונות מההכשרה

בחדר הגיהוץ של המכבסה

בחדר הספרייה

ניצחון התקווה!!!

המשך תנועת החלוצים

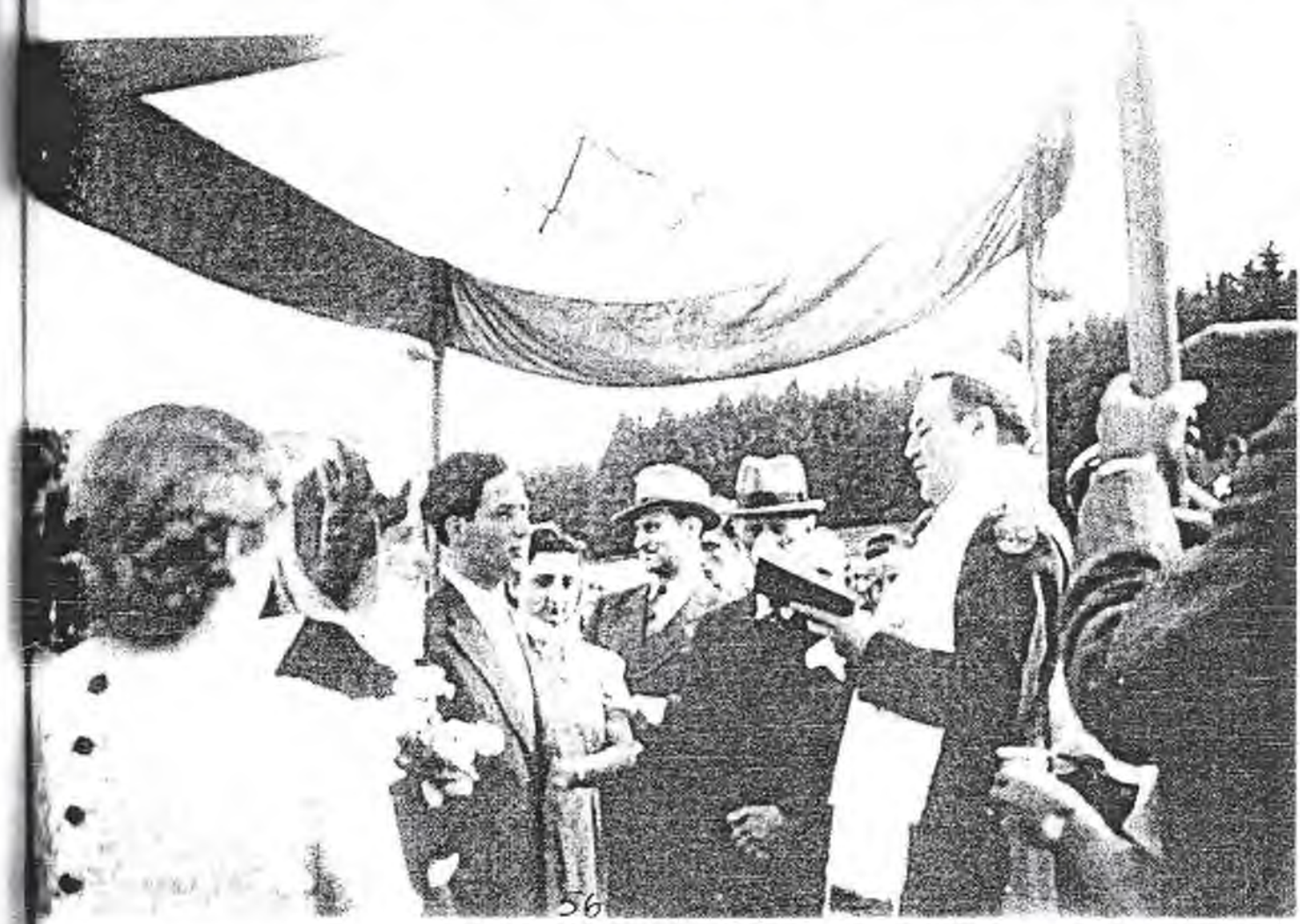
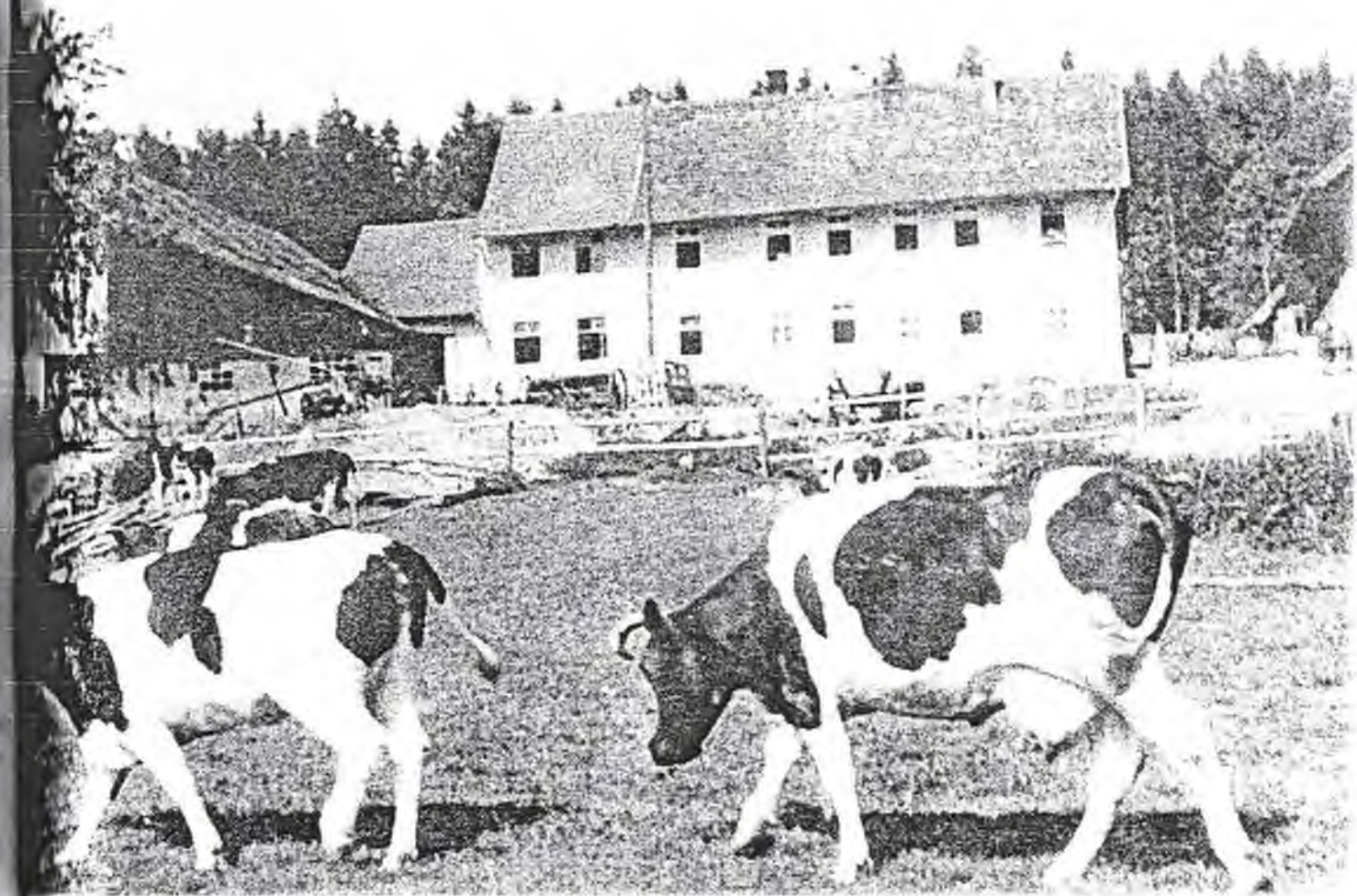
אחרי השחרור מהמחנה.

הקמת קבוצת בוכנוולד.

← אהוד מיעין

חופה בקיבוץ בוכנוואלד

אהוד ועליזה גרובלד נישאים ב 9/6/1946 בקיבוץ "בוכנוואלד", לאחר פרידה של 7 שנים, בשל מאורעות ותהפוכות מלחמת העולם השנייה. (ברקע אפריים פרנק ולאו דנציגר- גיסו של אהוד גרובלד).

קיבוץ "בוכנוואלד" היה מרכז לקיבוץ וגיבוש בני נוער מרחבי אירופה, ממחנות ההשמדה, בדרך לא"י, תוך הכשרה לעבודה חקלאית ולרוח הציונית. המקום גרמניה על יד העיירה "פולדה", היה לפני המלחמה הכשרה יהודית ציונית (אחת מתוך 17 בחסות מרכז החלוץ) ונקרא "גרינסהוף".

Zu unserer TRAUUNG am 9. Juni 1946, 16 Uhr, laden Sie herzlichst ein:

Ilse Loewenstein
Herbert Growald

Kibbuz Buchenweid

Gehringshof, den 30. Mai 1946

Anschrift: Jüdisches Lehrgut, Gehringshof über Halbenhof, Kreis Fulda. Telefon: Nohaj 158

הזמנה.

הננו מזמינים אתכם להחנות הכרונג.

עליה לבושטין - אברהם גרובלד

שתתקיים אצלנו ביום ראשון.

בשעה בשעת 4 אה"ה.

קבוץ בוכנעיד

גרינגסהוף ע"י פולדה

Charges to pay

POST OFFICE

032

No. OFFICE STAMP

RECEIVED
at Central Telegraph
Office, E.C. 1

TELEGRAM

Prefix. Time handed in. Office of Origin and Service Instructions. Words.

From
By

48

11.40 HENDON 26

To
By

A C E LOEWENSTEIN 15859 GEN DIV GROUP D APO 737

US-ARMY =

HEARTIEST CONGRATULATIONS AND BEST WISHES TO
YOU BOTH FOR A HAPPY FUTURE = MERKE DERDA +

OT 15859-257 HERKE +

MS ENQUIRY" or call, with this form $\frac{B \text{ or } C}{C}$
at office of delivery. Other enquiries should be accompanied by this form and, if possible, the envelope

WT. 0127/4498 J. D. 8. 05. 106 T. 31-5623

* 15 Telegramm

Deutsche Reichsnost

0915 YZMUN/15 MUENCHEN 1588 21 9 1700 =

Also

Aufgabenstellung				Übermittlung	
Tag	Monat	Jahr	Zeit	Tag	Zeit
10	6		1000		
für					
Amt Fulda					
					neu 158

HERBERT GROHWALD ILSE LOEWENSTEIN GEHRINGSHOF JEWISCH FARM
UEBER HALTTENHOF, B-FULDA = GRATULIEREN ZUR HEIRAT = MERKAS
HISTADRUT ZIOMIT ACHIDA MUENCHEN MOEHLSTR 16 +

MERKAS HISTADRUT ZIOMIT ACHIDA + ZIOMIT +

Für dieselben Schaltungen

A. O. 7. 44. 600

X 0187 11/4 5 (A1 P)

המעבר מעבדות לחירות

אפריל 1945 – שרד את "צעדת המוות" -

ב-18/1/45 החלה "צעדת המוות" ממחנה איזביץ "ברנה" עד גליביץ 2, הליכה ברגל בתנאי מזג אוויר קשים, שלג וכפור. בגליביץ 2 היה אבי חסר כוחות ובמשקל של כ- 30 ק"ג, ואיזי פיליפ מצאו ועזרו לו להגיע לרכבת. ברכבת מגליביץ 2 למחנה "דורה", גילה איזי שוב אומץ לב, וקפץ מהרכבת והביא מיים לקרובות (מה שיכול היה לעלות לו בחייו). ב"דורה" בעת חלוקת הלהם, בטעות, קראו בשמו של אבי פעמיים, מה שנתן לו את ההזדמנות לקבל מנת לחם כפולה. זקן הצריף (גוי צ'כי) עלה על הטעות ומאז ניסה לחסל את אבי מס. פעמים: הוא הוציא את אבי לסלקציה. למזלו של אבי, בניגוד לנהלים, ליווה אותו איזי למגרש המסדרים, מה שנתן לאבי את הכוח הנפשי להתמודד ע"י כך שטען בתוקף שהוא עוד יכול לרוץ עד לקו המסומן במגרש. אלמנט ההפתעה של גילוי ההעזה כאמור אפשרה לאבי אכן להוכיח את יכולתו זו בכוחותיו האחרונים, ובכך ניצלו חייו פעם נוספת הודות לאיזי. מ"דורה" הם העלו לרכבות לברגן-בלזן. גם בשלב זה נעשו ניסיונות ניספים של הצ'כי לחסל את אבי, ואנשי הקבוצה בראשות איזי, שכבו עליו כל הדרך ע"מ להסתירו.

ב-20/4/45 שחררו האנגלים את המחנה. רב הניצולים היו במצב נראש (מוזלמנ'ס), חלקם מתו בצורה טרגית לאחר שקיבלו מזון מהאנגלים ואכלו מעבר ליכולת הקיבול של גופם. טרגית במיוחד העובדה שלאחר כל הסבל ויכולת ההישרדות נפטרו דווקא בשלב השחרור ממזון שניתן מפרדיהם. באותם ימים, קבוצת אנשים שעדיין הצליחו לעמוד על רגליהם, יצאו מחוץ לגדרות והגיעו למחנה הנשים. שם החליפו מידע לגבי הניצולים. בסמוך למקום היה גם מחנה אנגלי אשר גייס אליו ניצולים דוברי אנגלית, ביניהם הייתה גם הילדה גרינבאום (כיום שמחה - אשתו של פיזה מקבוץ נצר סירני). להילדה ששימשה כמזכירתו של צ'פלין - הרב האנגלי הצבאי-הגיע המידע לגבי הניצולים מהקבוצה של "ההכשרות" אשר השתייכה גם היא אליהם. בין השמות היה גם שמו של אבי שהיה מדריכה בעבר, ומכן ואילך "מרופץ השליחים" היה מהיר. הילדה העבירה אישית לרב את שמו של אבי, והרב השלח את המידע לאנגליה שם הייתה אימי. אימי קיבלה את הידיעה על הישרדותו של אבי ב-7/5/45 ומכתב ששלחה אליו ב-12/5/45 הגיע אליו במהרה.

They Returned

They were singing while women went around serving food. Along the large tables, that's stretched from one end of the room to the other, were happy, sun-browned men and women. It was a large room, and the whole community of eighty people was here. The air was alive with the power that comes from the greatest of all music... the human voice in song.

"They look awfully healthy, don't they?" said Mrs. Catherine Akers, the small, energetic UNRRA worker who sat beside me. "They really aren't though. They have no stamina at all. During the past winter, with the slightest lapse in the heating system, many of them fell sick. They may look strong, but believe me, they haven't gotten over their experiences."

I studied them, while a chill ran through me. Here was something bigger than anything I had ever seen. And the singing was the rare music only a lucky man hears in a whole life time. It was hard to believe that no more than twelve months had passed.

"Do you see the number tattooed in her arm?" continued Mrs. Akers. She nodded towards the girl who sat opposite me. "That's an Auschwitz job. They must have had an expert in that concentration camp. The numbers are always so neat and small, and permanent. A man once told me that those numbers signified the death roll. When a number became useless, he was 'scratched' off the list."

As the soup was served, the music stopped, and we commenced to eat. I never looked down at my plate; I couldn't. Here was a lesson, so great a one that I could not miss a thing. There is a rule in etiquette that states that conversation while one eats is improper. But I was too impatient. This was a place called Geringshof, better known as the Buchenwald Community Farm. What was it like? How did the people live here? What was the purpose of such a venture?

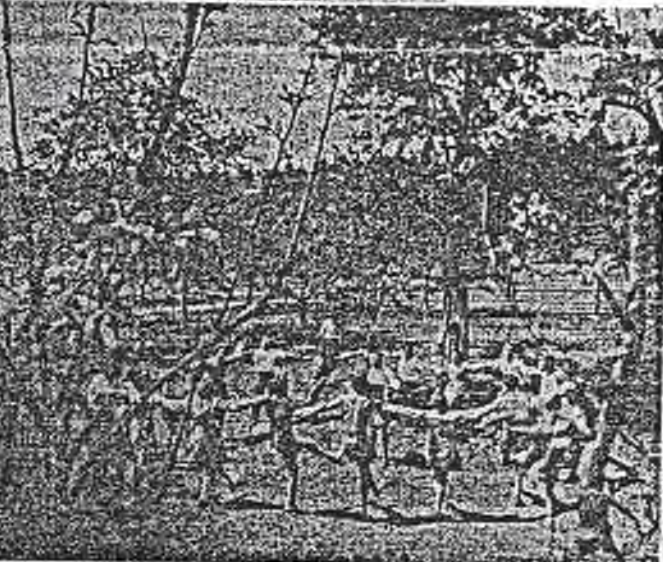
"If you want me to answer all your questions," she replied, "I'll first have to talk about what was before, instead of what is now. You see, I have known these people a long time, ever since last May. I was with Team 138 when it arrived in Dora, a sister concentration camp of Buchenwald. Did you ever hear of Dora? It was an underground camp where V2 bombs were made. I have heard that it was so horrible that the people there begged every night to return to Buchenwald."

"And, if you are to understand the reason that many of these liberated people chose to come to this particular farm, you will have to know the history of this place. You see, as early as 1923 a farm school was established here for the Jewish people who wanted to settle in Palestine. In those days all this land was woodland, and they cleared it. In 1940 the last Jews were taken from Geringshof. They left a message here which still remains. You'll see it later. It is in the woodshed, and it reads, simply, 'Will you remember us?'"

The first course was over, and the plates were being taken away. Again they were singing. I saw no children here, and, wondering if there were any, I interrupted Mrs. Akers.

"No," she answered. "Not here. There are almost none of their children left in Europe. But there will be a new baby here very soon. The woman is expecting any day now. It will be quite an event... the first child in the community!"

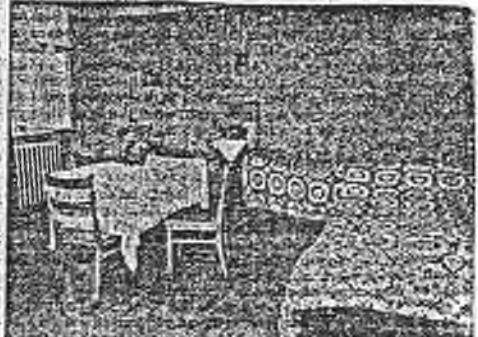
Then she continued, "But about the way this place is run. You see, these people came to Geringshof because of its tradition. They all have a common purpose in that they all want to go to Palestine."

NATIVE DANCE... It's the Sabbath, and it's their day to rest. An accordianist in the center, supplies the music, while the group dances around him.

THE CORAU... Some of the Jewish DP's take in the sun while looking after their livestock.

TYPICAL ROOM... The rooms are sparsely kept, and well furnished. This room is large, and is for two people.

This is the story
fight for
on

Freed from Buchenwald, these Jewish DP's operate a collective farm, learning the ins and outs of farming, while they await transportation to a new home in Palestine.

By Leonard Kornberg.

THE STAR OF DAVID... The Jewish flag flies high over the farm. The flagpole was taken from a Hitler Jugend camp in Gersfeld.

עמ' 4-5 הינב שגוי דפים מתוך עיתון מקומי של צבא ארה"ב בגרמניה, יצא ב- 24/5/46. הכתבה מספרת על הכשרת "קבוץ בוכנולד" (גריןסהוף). בע"מ 5 מצוין אירוע החתונה של הורי במקום.

From The Dead

of a People's a place earth

Together they work and plan for the future, dreaming of happy days to come. Their spirits are high, and their hearts are light, with the new freedom which has just become theirs.

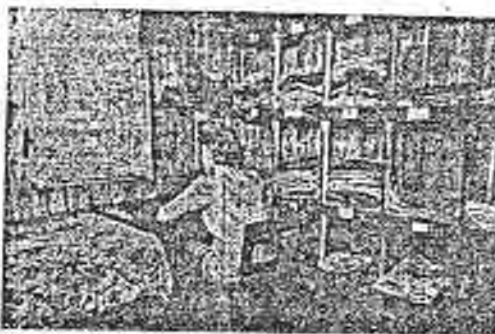
Photos by Kallisher.

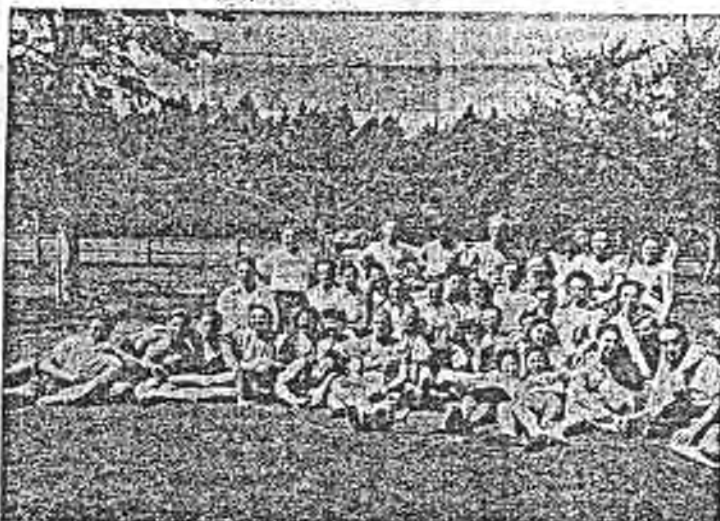
THE TORAH... This sacred document of the Jewish religion was found in Geringhof, recently, hidden there since pre-war days. The Torah lays down the fundamental laws of moral and physical conduct for clean living.

CHOW TIME... This is the mess hall. Singing was a regular part of the menu, for between courses, they all sang popular folk songs.

THE LAUNDRY... The farm has its own laundry and tailor shop, managed by some of the women of the group.

THE CHORUS... A large group was lying around, just singing, while two men made music.

NEW BORN CALF... This calf is about two weeks old. The farm has 18 cows, one bull and five calves (at present).

MAMA AND SON... The colt and his mother graze in the field. The colt was born in March.

and here they are learning the farm trade. Everybody works, and each week his job is different. This is done so that he might learn all there is in the working of a farm. An important thing to remember is that these people were not farmers, that before they came here they were inexperienced. Do you see that man with the large red mustache? Two days ago he was forty-six years old. He's called Pop, and he is their teacher for the work in the fields.

"You should have seen it before these people came here. Though the medical authorities said it was unfit to live in, and though they might have gone somewhere else, they preferred to remain here. You see the farm as it is now. The rooms are quite sanitary, quite beautiful, as a matter of fact. They made it so. We helped; we might have given them nails, but their spirit was the hammer.

"They awake every day at six, eat at six-thirty, and begin working seven o'clock. The work day ends at four-thirty, and during the next four hours they are playing sports and going to classes in various language and cultural subjects. A committee of six is their governing body. And every Saturday night the whole community meets to talk over problems and to learn and discuss the world news of the week."

"You might want to know about the flag pole outside," this gray haired English woman went on. "It once belonged to a Hitler Youth Camp in Geringhof. These people purposely brought it here, so that they might hoist their Star of David where the swastika once flew.

"And if you want some vital statistics about the farm, there are seven horses and one foal here, 18 cows and one bull, five calves, one of which, by the way, was born yesterday, and geese and chickens. UNRRA ships food here each week, but we are hoping that the farm will become self-sufficient. Oh yes, Pop told me that if there's no frost the cherry trees will be ripe in four weeks. They grow other fruits, and also wheat and corn, and many vegetables.

"Last August the first group of people from this farm went to Palestine. They learned their lessons well here, for they have written us and told us that there will be soon a new farm in Palestine... the Buchenwald Community Farm."

The meal was over and Mrs. Akers and I were silent. Perhaps we were both thinking about the millions who could never be helped, who could never dream of building a new life.

Mrs. Akers spoke first. "Do you see that man seated opposite you, three places to the left? His name is Herbert, and he has a story you really must hear. You see, he was engaged to a girl named Lisa, who in 1939 fled from Poland to England. For the next seven years they were separated, for Herbert was sent to Belsen and then to Buchenwald. As a matter of fact, for two years she didn't know whether Herbert was alive. But she remained true to him, and a few months ago they were brought together. And in a few weeks they'll be married."

I shivered, though the room was warm, though it was Spring. The people were already filing through the doorway. I sat there a while, and then something made me wonder; premonition gave me a cold sweat. What were those Hebrew words on the plaque that hung in the corner of this dining hall? Mrs. Akers had to question the man next to her, before she could answer.

"It says there," she smiled softly, "that their six million burned, tortured, murdered brothers are not dead, but are joining with them."

לאחר השחרור – היה פעיל בהכשרת "קבוץ
 בוכנוולד" ובארגון עליית נוער "בלתי לגלית"
 לארץ ישראל במסגרת "הבריחה" (המוסד לעליה
 ב' – לימים נודע בשם "המוסד").

קבוץ "בוכנוולד" – לפני המלחמה, היה המקום הכשרה של הנוער הציוני
 הדתי בשם "גריינסהוף". לאחר השחרור מהמחנות, בעודם מסתובבים ללא
 מטרה ואמצעים, הגה ארתור פוזנבסקי את הרעיון לחזור ולתפוס את
 המקום מחדש, לרכז בו נוער יהודי מפליטי השואה, ולשגרר כחלוצים משם
 לארץ ישראל.

אבי נשאר ב"קבוץ בוכנוולד" עד 9/6/46 – מועד חתונתו עם אימי.
 מייד לאחר מכן גויס כשליח הסוכנות בפרנקפורט למשך כחצי שנה, שם
 פעל יחד עם אפריים פרנק וד"ר יוסף הורוביץ. הם שוכנו בדירתו של הרב
 קרליבך (אביו של הרב המזמר) בצמוד לבית הכנסת.
 בתקופה זו פגשו וארחו תורי אישים מהארץ, ביניהם דוד בן-גוריון, נחום
 גולדמן, ואחרים. בהמשך עברו למחנה המעבר "בוכולד" אשר על גבול
 גרמניה הולנד שם המשיכו את עבודתם במסגרת עליה ב'.
 ב-30/10/47 עלו תורי לארץ ישראל עם סרטיפיקט (אישור), בעליה לגלית
 דרך נמל מרסיי לנמל חיפה. בנמל חיפה קיבל פניהם משה לוינשטיין – דודי
 (אח אימי) – שהתחזה ל"עיתונאי", וכך הצליח להיכנס לנמל.
 משה דודי עלה ארצה בטרנספורט ששלח אבי בזמן המלחמה, באונייה
 "הפטרייה".

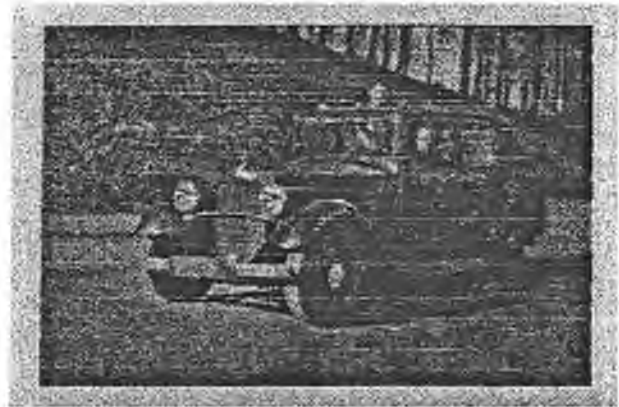

תקופת "הבריחה"

ארתור פוזנסקי

אהוד פוגש את עליזה אחרי 7 שנות פרידה

מחנה מעבר- "בוכולד"

על הספינה בדרך לא"

אהוד משחרר את עמוס שליין ממעצר צרפתי

רכבת לא"י ממחנה- "בוכולד"

ירושלים, ז' אייר, תשס"ד
28 אפריל, 2004

לכבוד

מר יואב גד
רחוב רותם 28
יבנה 81511.

מר גד הנכבד,

רוב תודות על שהואלת להעניק ליד ושם עותק מהחוברת שכתבת:
" נושאי החותם " סיפורו האישי של אביך אהוד (הרברט) גרובלד, המתארת
את קורותיו וקורות משפחתו בימי השואה ובשנים שלאחר מכן.

חשיבות רבה נודעת להעלאת הזכרונות על הכתב, להנצחת הנספים וכתיעוד
אישי היסטורי למען הדורות הבאים.

חוברת זו מהווה תרומה רבת ערך לאוספנו, ובטוחים אנו כי ציבור
הקוראים ימצא בו עניין.

בכבוד, רב

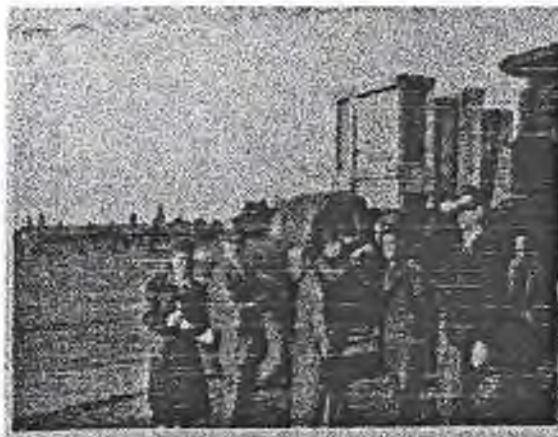
רחל כהן
עוזרת למנהל הספרייה

הבריחה-

ארגון עלייה בלתי לגלית מגרמניה לא"י (1946-7). שותפים לעשייה חיילי הבריגדה היהודית, שליחים מא"י, פליטים וחברי הכשרת "בוכנוולד".

ד"ר יוסלה הורביץ

הברחת ציוד לא"י

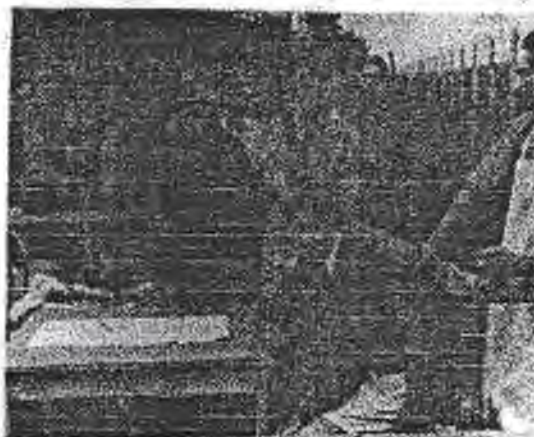

מפגש אנשי בריגדה

(שלישי משמאל זאב בירגר, שניה מימין מלכה שליין)

רכבת מעפילים למרסיי

תכנון-גרובלד (באמצע)

התייעצות- גרובלד (שני משמאל)

Lieber Herbert,

schönen Dank für Deinen Freudenbrief, auf den ich schon gewartet hatte. So ganz unbeteiligt bin ich ja nicht an Eurem Glück und freue mich darüber, dass Du das innere Bedürfnis gehabt hast, es mir zu schreiben. Ich hoffe, dass unsere mündlichen und telegraphischen Glückwünsche Euch inzwischen erreicht haben, aber ich möchte Dir auch heute noch einmal sagen, wie froh wir darüber sind, dass Ihr nun endlich nach so langen Jahren der Trennung und nach so entsetzlichen Jahren vereint seid und nun endlich für immer. Dass ich nicht ganz unschuldig an dieser Vereinigung bin, erhöht meine Freude beträchtlich und ich schmunzle sehr in meinen Bart und fühle mich sehr als "Vater vons Janze". Ganz deutlich sehe ich noch den Augenblick vor mir, in dem unser Boot im Strower See landet und Deine Nixe nach einem einzigen Blick auf Dich schleunigst aus dem Wasser steigt. Und ich sehe auch noch den ganzen Tag vor mir mit allen Sinnlichkeiten und ganz deutlich die Szene am Abend vor dem Abschied, wie ich zwischen Euch beiden Liebe und mit List und Tücke nachhelfen muss, damit Ihr beiden für einander bestimmten Menschenkinder nicht ohne Wiederschen auseinandergeht. Hätte ich in jenem Augenblick nicht ein wenig Schicksal gespielt, wie anders wäre alles verlaufen, und ich bin sehr zufrieden damit, dass ich es getan habe. Denn die Hoffnung auf diesen einen Augenblick, dass sich jetzt erfüllt hat, ist es, die Dich in all diesen Jahren aufrecht erhalten hat. Aber um dieses Augenblicks willen, mein lieber Junge, hat es sich auch gelohnt, all das auszuhalten, was Du ausgehalten hast. Wie schön, wie über alle Massen schön und wie unbereiflich wunderbar, dass diese Hoffnung, die Dir im tiefsten Dunkel gelehrtet, sich jetzt erfüllt hat aller Not, allen Gefahren und allen Schrecken dieser Erde zum Trotz, dass Eure Liebe über alles triumphiert hat und dass Ihr die Probe, die andere erst in langjähriger Bewährung bestehen müssen, schon bestanden habt. Nun kann es Euch nicht mehr fehlen und man kann Euch nur wünschen, dass auch in Euren künftigen Leben das Glück und der Erfolg sich einstellen möge, den Ihr Euch so redlich verdient habt. Ich will und kann heute nicht mehr schreiben, aber ich hoffe, dass sich noch eine Möglichkeit findet, Euch beiden die Hand zu drücken, bevor Ihr dieses Land verlasst. Mit vielen guten Wünschen und Grüßen bin ich

Euer

Lieber Herbert, liebe Ilse!

Es war wunderbar, Euch noch zu sehen und Euch sagen zu können, wie glücklich wir sind, dass Ihr vereint seid! Alles, alles Liebe und Gute für Euch beide

Eure Geyer

ארנסט גרומד ואשתו

הריסות בברלין

שער ברנדנבורג בברלין -
סמל הניצחון והחורבן

מחנה מעבר "בוכולט"

סבתא עליזה בצבא האמריקאי

מחכה לשחרור סבא מהמחנות

ASSOCIATION OF JEWISH REFUGEES IN GREAT BRITAIN

Consulting Hours :

Monday to Thursday, 3—6 p.m.
Sunday, 10 a.m.—12 noon

Legal Advice Hours :

(For people of limited means only)

Wednesday, 5—6.30 p.m.
Sunday, 11 a.m.—12.30 p.m.

Economic Advice Hours:

Tuesday, 6—7 p.m.

Careers Advice Hours:

Thursday, 5—7 p.m.

(Registered under the Friendly Societies Acts 1896 to 1929)

Telephone:

MAIDA VALE 9096

8 FAIRFAX MANOR

(Entrance Corner Finchley Road)

LONDON, N.W. 1

Quote our reference

MS.

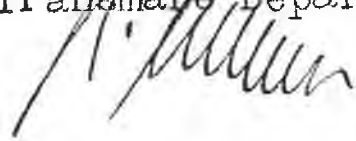
7th May 1944

Miss Ila Loewenstein,
22 Elmcroft Avenue,
N.W.11.

Dear Miss Loewenstein,

Some time ago you registered with us your fiancé Mr. Herbert Prowald. We are now delighted to inform you amongst the first names of survivors of the Bergen-Belsen camp we find the name of Herbert Prowald, born on the 25th February 1914. We are very glad to be the bearer of such good news.

Yours very truly,
ASSOCIATION OF JEWISH REFUGEES
Transmanche Department.

זמקבלת עליזה שאהוד, ארוסה, חי!

JEWISH SEARCH CENTRE

INTERNATIONAL INVESTIGATION CENTRE FOR THE MISSING JEWS OF EUROPE.

DR. I. ZOLLSCHAN,
M. STERNFELD,
K. SABATZKY.

ALL COMMUNICATIONS TO THE SECRETARY:

~~XXXXXXXXXXXX~~

33 Soho Square,
London W.C. 1.
Tel. Ger. 2142
14th May, 1945.

~~XXXXXXXXXXXX~~

~~XXXXXXXXXXXX~~
LONDON, N. 2

Mrs Illa Loewenstein,
Elmcroft Avenue,
W. 11.

Dear Madam,

I have great pleasure in informing you that Herbert Growald is liberated and was found in the camp Bergen-Belsen.

At the moment there is no postal service, but if you write to him later on please give him my best regards.

Yours truly

K. Sabatzky

הודעה לאימי מחבר משותף בלונדון - "אבי חי"

22, Elmcroft Ave.,
London, N.W. 11.

12.5.45.

My darling Herbert,
My hands are still trembling
with joy and excitement.
Since yesterday I know you are
alive and cared for! I simply
can't tell you how happy I
am and I pray to God that it
won't be long before we are to-
gether again. - Never in all
these years I have given up
hope and, darling, if you
only persevere a little longer,
everything will be alright! -

I hope these lines reach you in
good health and spirit. The I
know you are just as anxious to
hear from me as I am for
news from you. I have chosen the
quickest way to let you know that
we are all well and only waiting
to hear from you. -
Jorda, Heika, Pagan, Wolfgang
and Marion send their love.
Keep your chin up, darling, the
worst is over! -

From my heart I wish you
all the very best and God bless
you. -
With all my love,

Reverely yours,
Jeda.

Holocaust Survivors Hold L.A. Luncheon

BARBARA RIEGELHAUPT, Times Staff Writer

Halbreich and Herbert Growald were close during the 2½ years they lived together in a World War II concentration camp, but lost track of each other after the camp was liberated—they both remember the exact date—on Jan. 10.

Monday, they met again. "It is like meeting a brother you haven't seen for many years," Halbreich said of the reunion with his Schwitz friend, who moved to Los Angeles after the war and was in Los Angeles this weekend as part of a tour. "We were all brothers, and suffered together."

Halbreich, 71, and Growald, 67, are among more than 200 people attending a farewell luncheon for 300 Californians who will

leave for Israel next week to participate in the World Gathering for Holocaust Survivors. The gathering is expected to draw 10,000 survivors from around the world, including 300 Californians.

Faint Hopes

When they arrive, they will anxiously scan the crowd, hoping against all odds that the brother or sister or friend believed dead for nearly 40 years somehow managed to escape the gas chambers.

Dina Sarno, 55, of West Covina knows that her 11-year-old brother must have died after he was taken from the Poland ghetto in which the family lived. Her husband, Henry, knows he is unlikely to find his three brothers. Rose Toren of Beverly Hills realizes her sister must have perished.

But while they all hold out little hope for finding their siblings alive, they also know their own escapes from death bordered on the miraculous, and so, they say, anything is possible.

The luncheon at the Ambassador Hotel gave the Southern California World Gathering participants the chance to receive formal farewells and commendations from a variety of public officials, including Mayor Tom Bradley and Assemblyman Herschel Rosenthal, (D-Los Angeles).

Torrance Mayor James Armstrong earned heavy applause when he sharply criticized the Institute for Holocaust Studies. Please see HOLOCAUST, Page 6

bank would not cover the terms of its loan for two.

Campaign Loan

Each of the bank's affluent persons assumed a debt, ranging from \$100,000 to \$500,000.

In fact, Collis said, it was to line up guarantees for Democratic Senate campaign committee without a bank would not make a committee without

"It would be a baronial committee with a Century City attack."

"Political corruption," Thompson said, so voters and their creators should be clear.

For the first local individuals and a group agreed to guarantee First Los Angeles.

The guarantors campaign coordinators

P A S S

Political prisoner in camp of concentration

Herbert

born the

Growald
25/February 1914

has been released from the camp B E R G E N-Belsen and has permission to return to his home

Berlin

Politischer Schutzhaftling

Growald Herbert

geboren den 25. Februar 1914 ist aus dem Konzentrationslager

B E R G E N-Belsen entlassen worden und hat die Erlaubnis in seinem Heimatort

Berlin

zurückzuführen

Bergen-Belsen, den 5. Mai 1945.

45 - "ברגן בלזן" - PASS - אישור זיהוי זמני ממחנה "ברגן בלזן" - 1945

למעלה - סיקור מעתון בלוס אנג'לס - 1981 - על קבלת פנים של ניצולי שואה (בהשתתפות הורי)

שאלות

1. איך שרדת? איך ניצלת? מה ידעתם? מדוע לא התנגדתם? מה קרה לאמונה בה? איך אפשר לסלוח לגרמנים? ועוד...
שאלות שקשה לשאול, קשה להבין ועוד יותר קשה לקבל עליהן תשובה. ואולי אסור לפתוח? ואולי אי אפשר?
2. "הזקנים" ידעו שיש השמדה ולא רצו לספר על מנת שלא יהייה מרד ובלבול. הצעירים רצו למרוד, לרדת למחתרת, להיות אקטיבים. חשבו שהמשטר הנאצי לא יחזיק מעמד.
מדוע לא לקחו הצעירים את ההנהגה?
3. "כשיצאנו ממחנה ההשמה ברגן-בלזן האמנו וחרטנו על דיגלינו ועל ליבינו: לא עוד מלחמות לא עוד דמעות של צער, אשר היה לא יישנה. אנו עומדים לפני עולם טוב יותר..."
מה קרה מאז ועד היום?! מה יום מיומיים?
4. ביום 9/11/1938 ליל הבדולח, נמלט אבי לגן החיות לכלובי בציפורים והעמיד פני צפר עם רשימותיו כאשר סיפרי הלימוד על חזהו מסתירים את התלאי הצהוב. כך ניצל פעם אחת מיני רבות.
מה הייתה תמונת עולמו של אבי באותם הימים?
5. מה היה אומר ועושה אבי אילו ראה בשנת 1932 (בהיותו בן 18) במנהרת הזמן את הנולד על כל האספקטים? איך הייתה נראית ההיסטוריה בראי הזמן האבוד?

יואב גד

דרבון זמני

<p>Photograph — Photographie — <i>Lichtbild</i></p>	
	
<p>Wife — Epouse — <i>Gattin</i></p>	<p>Holder — Détenteur — <i>Inhaber</i></p>
<p>Signature of wife — Signature de l'épouse — Unterschrift der Gattin</p>	<p>Signature of holder — Signature de détenteur — Unterschrift des Inhabers</p>
<p><i>Elisabeth</i></p>	<p><i>Herbthor</i></p>

<p>Valid for the following countries: Ezra pour les pays suivants: Gültig für Länder:</p> <p><i>France, Belgique</i></p>	<p>From — De — Von</p> <p>To — À — Bis</p> <p>Place — Lieu — Ort</p> <p>Issued at — Émis à — Ausgegeben in</p> <p>On — Le — Am</p> <p>By — Par — Von</p>
<p>30 OCT 1947</p> <p>30 OCT 1948</p> <p>Bad Salzlferr</p>	<p>30 OCT 1947</p>
<p>ENTRIES AND EXITS BRANCH BAD SALZLFERR ZONAL EXECUTIVE OFFICE, C.C.A.</p>	
<p>Signature of holder — Signature de détenteur — Unterschrift des Inhabers</p> <p><i>H. H. H. H.</i></p>	
<p>30 OCT 1947</p>	
<p>ZONAL EXECUTIVE OFFICE</p>	

דרטון זמני

Description — Signalement Personenbeschreibung	
Maidel — Fräulein — Jüdische	Name — Name — Nummer
Name: Name: Familienname:	GEORWALT SLOWALD
Christian Name: Personen: Vorname:	Gertrud Alina
Place of Birth: Zusatz-angabe: Geburtsort:	Berlin Langer
Date of Birth: Date de naissance: Geburtsdatum:	25/2/1917 17/2/1917
Father's Name: No. 401: Name der Mutter:	Maria Sohnenwald
Mother's Name: at 401: Name der Mutter:	Rebecca Kornel
Nationality: Nationalité: Staatsangehörigkeit:	Preussisch Preussisch
Occupation: Profession: Beruf:	Bücher Kontrollant
Accompanied by: Angehörige des In Begleitung von:	Alina Alina mit mit
Children under 16 years Balken la menor de 16 ans Kinder unter 16 Jahren	

Description — Signalement Personenbeschreibung	
Maidel — Fräulein — Jüdische	Name — Name — Nummer
Name: Name: Familienname:	— — —
Christian Name: Personen: Vorname:	— — —
Place of Birth: Zusatz-angabe: Geburtsort:	— — —
Date of Birth: Date de naissance: Geburtsdatum:	— — —
Father's Name: No. 401: Name der Mutter:	— — —
Mother's Name: at 401: Name der Mutter:	— — —
Nationality: Nationalité: Staatsangehörigkeit:	— — —
Occupation: Profession: Beruf:	— — —
Accompanied by: Angehörige des In Begleitung von:	— — —
Children under 16 years Balken la menor de 16 ans Kinder unter 16 Jahren	

דרבון זמני

VISAS
SECHYERMERKE

N.B. The name of the holder of this document should be reproduced in each visa.

Le nom du détenteur du présent titre devra être reproduit sur chaque visa.

Der Name des Inhabers dieses Dokumentes ist in jedem Aufdruck zu wiederholen.

COMMISSION DE L'EMBARQUEMENT
MARSEILLE
1 - 7 NOV 1947

MILITARY EXIT PERMIT
PERMIS MILITÄRISCHER AUSWANDERUNGSPASS
MILITARISCHER AUSWANDERUNGSPASS

Name BRUNO WILHELM BRUNO WILHELM

Matr. No. 09595

This permit is valid for one single journey only.

Ce permis est valable pour un seul voyage aller.

Diese Erlaubnis ist gültig für eine Hinreise.

from 30 OCT 1947 to 30 APR 1948

von 30 OCT 1947 bis 30 APR 1948

Destination Palästina

from Bad Salzungen

Date 30 OCT 1947

Form ZH 32 -

Issuing Officer: [Signature]

CONTROL COMMISSION FOR GERMAN
E. A. B. BRANCH
30 OCT 1947
100 HQ. C.C.G.
BAOR
ZONAL DEPARTMENT OFFICE

פיוט 25/2/04 חמטנו 90 לאבי, אהוד טרובלד.

לאסיבה הולמנו חברי טרצין ההכשרה (אלה שצדיין היו צמנו),
הצלו ליכרונות, ספרו הסיפורים שט אומרט, והוצבר המסר
לנו ולדורות הבאים.

היה מפעל רצות מרעש, אורה משפחתית, רוח של אהבה, רצות
ונוסטלגיה, עם הרבה תקווה ומחשבות לעתיד.

הדברים אכן נאמרו, ומה שלא נאמר היה יותר מברור מאלינו.
האירוע הכיל בתוכו התכנסות של המשפחה, הן הביוולוגית והן
ההיסטורית.

חוברת זו מסקפת את נפלאות התקומה והתקווה שמחו מתוק
אפילת השואה.

אנא, רשמו לפניכם את מפעל הצלור הבא פאתה המתכונת
ובאותו המקום - מסיבת ה-100.

יואב טד

להלן מספר תמונות להנצחת האירוע והאנשים היקרים.

יום שלישי 27 ינואר 2004

לצהר בתנו האהובה והיקרה

ביקשנו מאלופים כוח,
והוא הצרים עלינו קשיים - כדי שנתחזק.
ביקשנו חכמה,
וקיבלנו שרירי מוח להבציע.
ביקשנו אומץ,
וקיבלנו סכנות להתגבר.
ביקשנו טובות,
וקיבלנו הזדמנויות
ביקשנו אהבה,
וקיבלנו אותך.
אף דבר שביקשנו
לא קיבלנו בדיוק.
ובכל זאת,
איתך - קיבלנו כל מה שהיינו צריכים!!!

פקשותנו לא נצטות ומתעשות בצורה שאנו חושבים,
אלא בצורה שאלופים חושב שטובה ומתאימה לנו ביותר.

אנו מאושרים על מה שיש לך
ועל מה שיש לנו.

המשיכי להאיר את חיינו
ולהצריק ולשמור על אשר זכית את:
בריאות, חכמה, ויופי.

באהבה והערכה רבה
אמא ואבא

נספח א'

השואה

לפניך מאורעות ותאריכים חשובים, קרא אותם בעיון ובהדרגה לך מושג/מאורע אחר לחקירה והרחבה:

30 בינואר 1933 – היטלר עולה לשלטון בגרמניה

15 בספטמבר 1935 – חוקי ניינברג – חקיקת חוקי הגזע נגד היהודים בגרמניה.

9 בנובמבר 1938 – "ליל הברדלח" – בעקבות גירושם של 15,000 יהודים בעלי אזרחות פולנית בחודש אוקטובר, הצעיר הרשל גרינשפן, בן למשפחת מנורשים, מתנקש בפאריז בחיי דיפלומט גרמני; כתגובה נערכות פרעות מאורגנות ביהודי גרמניה, במהלכן נפגעים בתי-כנסת רבים, וכן בתי עסק ובתים פרטיים של יהודים; כ- 30,000 מיהודי גרמניה מובלים למחנות הריכוז "זאקסנהאוזן", "בוכנוולד" ודאכאו.

פברואר 1939 – "הספר הלבן" נועל את שערי ארץ-ישראל בפני היהודים.

1 ספטמבר 1939 – הגרמנים פולשים לפולין: תחילת מלחמת העולם השנייה.

21 ספטמבר 1939 – היידריך מורה להקים את הגטאות והיודנראטים בשטחי פולין הכבושה. (שטחים אלו של הגטאות קרויים "גנראל גוברנאמן")

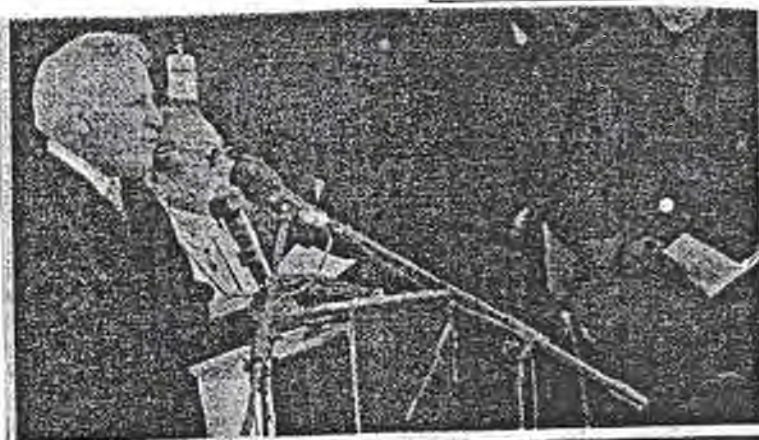
8 בפברואר 1940 – פקודה בדבר הקמת גטו לודג, העתיד להיסגר ב-1 במאי באותה שנה.

רשימת נספחים

- 96-97   א- מאורעות ותאריכים 1945-1933
- 98-101   ב- עדויות מפי ביצולי "צעדת המוות"
- 102-103   רשמים של נוער במסע שורשים לפולין
- 104-113   ג- "שורשים" – אהוד גרובלד (ע"י הנכדה)
- 114-119   ד- "שורשים" – עליזה גרובלד - "

נספח ב'

- עדויות מפי ניצולים מצעדת המוות
- רשמים ממסע שורשים של בני -נוער לפולין (למחנות).

נשיא המדינה אשה קצב
"אושוויץ-בירקנאו הוא בית הקברות הגדול ביותר של העם היהודי, וכדמה כי אנו עדיין שומעים את זעקות הנספים"

נשיא רוסיה ולדימיר פוטין

מסילת המוות

"ההתנגדות להפציע את מחנות ההשמדה ואת מסילות הברזל היא כתם על מצחה של האנושות".
מסילת הרכבת בכניסה לאושוויץ-בירקנאו
צילום: דז'יטקס

בזה אחר זה עלו אתמול מנהיגי העולם על הבמה באושוויץ-בירקנאו ■ אל מול עיניהם הדומעות של הניצולים הבטיחו: זדאג לכך שמה שקרה כאן לעולם לא יחזור ■ אבל בין כל המכובדים בלטה ויצולה אחת שכלל לא הזמנה לנאום, אך לא יכלה עוד להתאפק ■ היא התפרצה אל הבמה, תשופה את המספר שנת זרועה, ותקעה: למה שרפתם לי את המשפחה?

15 בנובמבר - סגירת גטו וארשת. הגטו מתמלא בכ- 130,000 פליטים יהודים.

8 בדצמבר 1941 - המתה ראשונה של יהודים בגאז במחנה חלמנו (נסיון ראשון נעשה כבר בנובמבר, בבוכנוולד).

20 בינואר - 1942 "ועידת ואנזה" מחליטה על "הפתרון הסופי". עד אמצע השנה מוקמים בפולין ששה מחנות מוות; חלמנו, בלזין, סוביבור, טרבלינקה, מידאנק, אושוויץ-ברקנאו.

עד לתאריך 30 לאוגוסט 1944 - היסול גטו לודג' - נשלחים מליוני יהודים למחנות ההשמדה מכל רחבי אירופה

10 לדצמבר 1943 - ראשית העברת יהודי גרמניה לאושוויץ ברית-המועצות, מיוון נשלחים יהודי סאלוניקי ומאתונה שבאיטליה.

במחנות ההשמדה רוב המשלוחים של היהודים מומתים בגאז, וקומץ קטן נשלח לעבודות כפייה במחנה.

1945, ה-1 בינואר - פינוי אושוויץ : האסירים יוצאים במעברי מוות לכוון גרמניה.

1945 6-10 באפריל: מצעד המוות של יהודי בוכנוואלד.

ה'תש"ח
מסלול

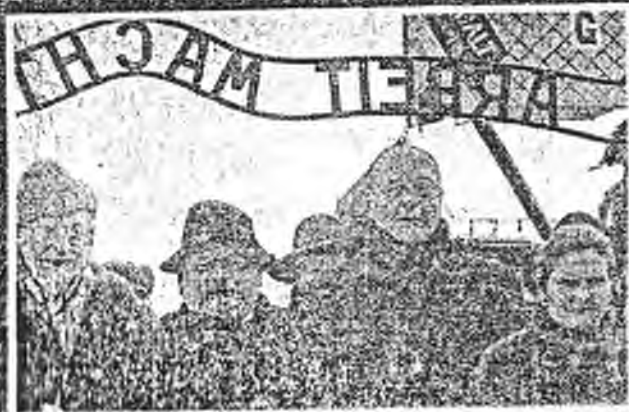
ב
ה
ה
ה
ה

"כאן הבנתי מאדם למספר"

המקום הזה יצאתי 'חומה'
יום זה בטקס באושוויץ

צילום: א.פ.

זה שרפו את המשפחה שלי? למה
מן את העם שלי? זעקה מרים יהב
שפה את המספר שעל זרועה בפני
לם כולו ■ 60 שנה אחרי שבו אתמול
ית ניצולי שואה וארבעים ראשי
ינות אל מחנה ההשמדה אושוויץ
להצהיר בקולו לעולם לא נשכח ■
יובל ברי של יחיד מעריכי לפולין עם 2

צועדי המוות יערכו מצעד החופשי

ניצולי מחנות ההשמדה שאולצו ע"י הנאצים לצעוד ימים רבים באביב 1945, כדי למנוע שחרורם על ידי הצבא הסובייטי, יעלו לירושלים ביום במאי כדי "לזכור אבל גם לשמוח"

— כתא א. פלג —

אביב 1945. החורף נמוג והודך והטבע כרחבי אירופה פורה. גם בלבבות מת-עצבות תקוות — קץ מל-חמה העולם השניית כבר נראה באופק.

רק להם לא פורח האביב. רק ליבם ריק משמש של תקווה — אלה ששושים את דרכם בכבישים משוכשים ומלאי אי בוך כשהם לובשים בלוי-אים על גופם שאינו אלא עור ועצמות ונרדפים ונדהים פנים באכזריות על-ידי קלגסים נאצים התושבים שאם יצאו קרבנותיהם אל הדלור.

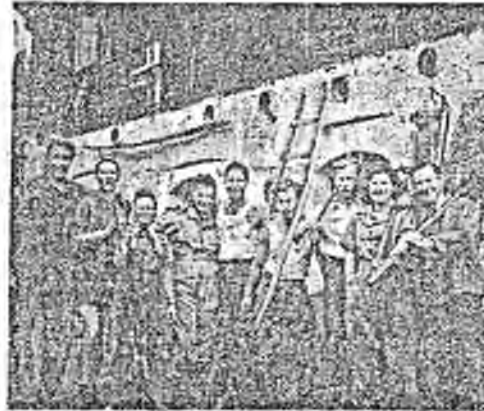
הוא "מצעד המוות" בו נס-לו חלק שרידי מחנות ההש-מדה עם החקר הצבא ה-סובייטי אל המחנות, נחפזו הנאצים להעביר את היהודים ששרדו בהם הלאה מערבת. "מצעד המוות" למשך שבועות וימים, על פני החורף והר-אביב, על אדמותיהן של מדי-נות שונות וכל הזמן מערבת, הרחק מהתחומים הרוסיים הי-רועמים והקריבים. אלוים ורי-בבות כרע נפלו מאפיסת כו-חות — שהיו דלים בלאו הכי — במצעד זה. ואת שלא עשו המחלות והרעב השלימו תח-ה המקלעים הגרמניים.

20 שנה לאחר מכן, במאי 1965 יצעדו אלה שינאלו חלק מהמצעד "המוות" במצעד אחר — "מצעד החופשי" הם וילדיהם יעלו לירוש-לים ששימשה בימים הקודמים ההם גר וסמל למיליונים, ש לא זכו עוד לראותה.

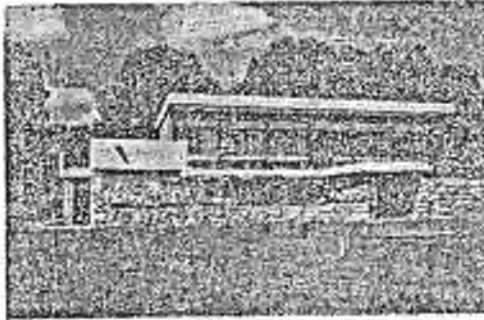
היומה לעריכת "מצעד ה-חופשי" לירושלים, יצאה מן-קבוצת אנשים שהוויית המצי-עדה "התוא" עדיין חיה ורוססת בלבם. אך כניגוד ל"הם מסבירים, אנו מבקשים לה-פוך מצעד זה לחוויה של שיו-ל שמה שחשא אופי של שיו-ל בחקופת האביב הפורה באר-צנו. המצעד מאורגן על-ידי גוף שאנשיו הם חברי הקיבוץ נצר סירני וכן ממקומות אחר-ים בארץ.

שני מחנות בבונוואלד

קבוצת ההכשרה בבונוואלד, שריב אנשיה הם חברי נצר סירני

בית ההנהגה בנצר סירני

תנועה או גוף מאורגן. אנו מבקשים להישאר אלמוניים, אנו רוצים להתעלות מכל שיקול פוליטי ולתת ביטוי ו-פורקן לאותה חוויה קשה ו-גדולה שעברנו לפני 20 שנה. "עוראל" חבר קיבוץ נצר סירני ואיש תנועת החומת-מסוף, איננו מציעים שום השתתרות והקמת בית

הנאצי או גוף נפרד נוסף. אנו מבקשים להתחברות לתת חוכן חרש וזווית חדשה להגינות הזכרות. "אמרנו: יש במדינה שני ימי זכרון לשואה וזנופלים במחנה. אבל הבת-הנפוך אנוה" ש-השתתרת והקמת בית

חדש והשתרשנו כבול-דת — את יום השחרור למשחרו שזנה, אחר, ל-יום שמחה והגינות".

אנו מסבים בביתו של עוראל, יחד עם שאר חברי הגוף היוזם של המצעד. מב-תוך נשמעים קולות של ערב במשק ובחדר מחפצים מחדש הדי אותם הימים כשהמאר-תים שלנו נמצאו מאחורי גר-רות מחושמלות.

המבין אתה" סח עוראל. "מצעד זה הוא סמל בשביל-נו. לא נוכל שלא להזכר כשהנאצים סחבו את יושבי המחנות אושוויץ, ברגן בלזן ומחנות אחרים, רבים נפלו בדרך. יש אנשים שזלזלו "מצעד המוות" היו עמנו בי-חיים עוד כחצי מיליון יהו-ים. מה שלא הספיקו לגמור במחנות, ניסו הנאצים להשי-לם בזמן הנסיגה. נאלצנו לעשות את דרכנו לרוב ברגל אך כאשר הסיעו אותנו פעם בכרכב היה המצב גרוע יו-תר. הדוחק היה כה רב עד כי מי שישב או נפל על ה-ארץ כבר לא קם עוד חי...".

בתוך מוחה של כ-1500 איש נערך באביב 1945 בנימין, "המסע" שלנו התחיל מאושוויץ ונמשך כשלושה חודשים ובשהגענו לגרמניה נש-ארנו 150 איש בלבד.

למולי הייתי או צעיר מאד. תורות לכך החוקתי מעמד ו-גם יכולתי להתאושש בשנים שלאחר מכן מבחינה נפשית. אבל באותם ימי החורף האיר-מים לא ראיתי שום תקוות לנגד עיני. הקור לא היה גדול ואת הצמאון שלנו הר-ווינו באכילה שלג. הנאצים לא רצו שנשתחרר על-ידי הצבא הסובייטי המתקרב ו-אילצו אותנו לנדוד ממחנה למחנה, מערבת, לעבר גר-מניה. מעטים מתוך רבים הגי-עו לשם...".

בנימין, שבארץ עסק בהד-רסה הקלאית וענה עבר ל-ענף התעשייה. מכבוד את ידו על מצחו כמבקש לר-וש זכרונות עבר נראים: "אינני רוצה לתת את דעתי על צעדת המוות. אני מקדיש את מחשבותי לצעדת החופש שלי ושל כל אלה שניצלו מ-ההשמדה".

בשמיני במאי 1945 השתת-רו אחרוני יושבי המחנות ומשתתפי "מצעד המוות" מיד וחלו הניצולים בהתארגנות. "הרעיון ההכשרה ה-ציוני הראשון" ב"מסע בנימין" התארגן בבו-נוואלד ונקרא על שם המקום. אנשיו עלו ל-רץ והיו מנייה היסוד לקיבוץ נצר סירני ש-ענה יושבי מבנים של "מצעד החופשי". אל הגרעין בבונוואלד הגי-טרפו גרעינים אחרים מברגן-בלזן ועוד והחלו בפעולה ענ-

פה להכשיר את עצמם לירוש-לארץ ולעבוד ולחיות בה. אלה שמתאבלים על יום-פיה ועורכים להם ימי זכרון, אומר אברהם חנו ה-ועדה, "אולי לא שמו לב ל-דבר אחד. שאנשי תנועת אסתר — בא פורים ואחרי יום הזכרון לחללי צה"ל — יום העצמאות".

אברהם שעשה את דעתו לקיבוץ, בו הוא עסק שנים בחינוך, עבר יחד עם שני-דיו את מראות ההשמדה. כיון הוא שצריך להתחבר ל-הוא מיסוף, אבל צריך לו-שמתח על שנשארו בחיים. אימרים מסוף המלחמה שווה-רעו. יש הבדל גדול בין שתי-רוח לחופש. יש רבים של השתחררו מתווית האימים מ-ממשיכים לחיות את השואה כבימים בהם התחוללה. אף כי הם גרים עכשיו בירוש-לן או בניוירק, אך אנוה, אלה שלא רק השתחררו אלא גם הגיעו אל החופש — כלנו מל חופש מאותם ימים ויר-אים. חופש המאפשר לנו לחי-ית כבני אדם משוחררים מן-מש — בשבילנו ישנה ה-מצעד לירושלים סמל ושלף עליון לפרוקן אפיו של האי-מים של המצעד לפני יום שנו-אנו ומשפחותינו נעלה ל-ירושלים שהיא בשבילנו ס-מל החופש".

רעיון "מצעד החופש" נבא הרים רבים בארץ. איש התרבות של נצר סירני יוסף, הקים גם אירגון המצעד כחבר ה-ועדה היוזמת, מספר כי חברי הועד קיבלו סיוע נאמן ממרכז ההכשרה שבמשרד ראש-הממש-לה, צה"ל וגורמים אחר-ים. וכן פנו רבים מן-התושבי הארץ המבקשים להשתתף במצעד.

לפי התכנית, "מסר יו-סף, תיערך במצאע שנת, ה-צמא, בשעה שקונה בערב, צערת ופגישת רעים בקיבוץ נצר סירני. מסביב לאפסיתו-אסרון ידליק 12 מדורות. סביבו יתקבו סתתפי הי-מצעד מכל הארץ. לסי ומו-חנות בהם היו קאניות בתן עלו לישראל. נעלה וזכרו-נות מהימים ההם לחיון ועד-פלה בשם. השביל אל ה-בית" יובג על-ידי ילדינו. ל-מחרתי ב-9 במאי יתחיל ב-עליה לירושלים. תלך מחר-רד-נעשה באושוויץ-ניב-גם ברגל לירושלים. הצעדה תסתיים ב"ד ושם" או בר-מת-רהל. משלחת מיוחדת ו-צא אל נשא המדינה".

משתתפי "מצעד החופש" נוסלים עמם אה משפחותיהם וילדיהם. ביום שחרור-נו, אומר עוראל, אנוה רוצים שזכור אך לא ית-בלו. אנוה רוצים שילדי-נו בכניסתם לירושלים יירעו-שהיא היתה אור באותם ש-נים ארוכות של תפילה".

הקיימות מצבת יעד

למשפחותיכם המושמדות!

ביום השואה, כ"ז ניסן תשכ"ה (29 באפריל 1965) אנו רוצים להסיר את הלוח מעל מצבת העד לקדושינו, אמותינו ואבותינו, אחיהינו ואחינו, בנינו ובנותינו, הזקנים והטף, שמונה מאות אלף נפש שניצחו על-ידי הנאצים במחנה ההשמדה בטרבלינקה!

צעדתה של עם מלאך המוות

היום מלאו 50 שנה לפינוי מחנה אושוויץ. 70 אלף מאחורוני האסירים שנותרו במחנה, יצאו ל"צעדת המוות", שבסופה נשארו בחיים 20 אלף איש בלבד • נח קליגר, ממשחתפי הצעדה, משחזר את המסע הקשה ביותר בחייו

לגרמניה. התחלנו להתכונן לצעת הפינוי. החלטנו קבוצה של חניכי המחנה להישאר יחד כשתחיל הפינוי, כדי שנוכל אולי לסייע זה לזה בשעת הצורך. איש לא ידע מה צפנה לנו, לאן יובילו אותנו, וכיצד, אם בכלל, נגיע ליציאתנו.

מעצם הניגיה מהאזור, הבנו שסופו של שלטון היטלר קרוב מאוד, וכי גרמניה גוססת. קיווינו, שאם הצלתנו לשרוד בגינתום של מחנה ההשמדה, נוכל לשרוד גם באתום ימים מספרים, עד לנביעת גרמניה. לא יכלנו לדעת כי גרמניה אמנם הובסה, אך עדיין מייבשה להיכנע, ובסיוע זה היא תגרום לרצח של רבבות יהודים נוספים. גרמניה אכן סירבה להיכנע. מנהיגי האמינו כי יוכלו להכניע שוב את כוחות הברית בעזרת פעולות טילים שפיתחו.

את כל אלה לא ידענו כשתחלנו לנוע בכבישי שלווה לעבר עתיד לא ידוע, אך ידענו כי העתיד יהיה קודר ואכזרי. כבר כקילומטרים הראשונים של הצעדה, הבנו שיהיה לנו קשה יותר לשרוד כזמן הקצר שנתנו לגרמנים מאשר בחורשים האחרונים באושוויץ.

ככל שהתקדמנו בצעדה, התרבו היריות, התרבו הגוריות, המסילות לציי הכביש לא פעם, כשאחד מתחבורה שלנו מער ולא יכול היה להמשיך קצת הנהדרש. ניסנו לגורר אותו עינתנו לרוב לא הצלחנו במשימה, כי הגרמנים היטלו אותו מיד, תוך כדי מסע מולומות ובעימות כאלה סייסו להציל.

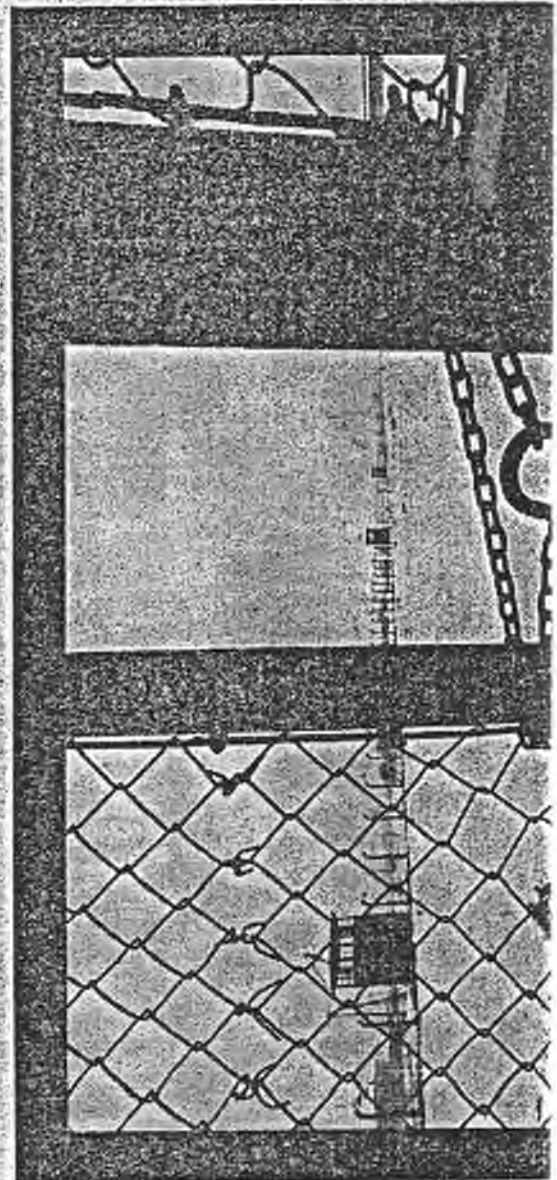
נח קליגר

הפקודה ניתנה קרוב לחצות הליל. IM GLEICHRITT, VORWAERTS, MARSCH! לבצע אהיר, קדימה, צעדי! אלפי פעמים שמעתי פקודה זו בעת שהותי בכוחת הארד הזה, שנכנס להיסטוריה כשמו הגרמני, אושוויץ. אלפי פעמים צווד אותה קצבי האסאט לעבר השלדים החיים, כאילו היו חיילים בחרוזת מבושמת.

במסך כל זמן שהותי במחנה, חלמתי על הרגע בו לא אשמע עוד את הפקודה הזה על הרגע בו אוכל לצאת משער הניגיה מבלי שאצטרך לשוב בערב חזת משער האסאט. גם חלום היה, כמו יתר החלומות של אסירי מחנות ההשמדה, לא התגשם. "קדימה צעדי", צרח התפקוד שלנו, והתחלנו לצעוד לעבר השער. עשינו זאת בפעם האחרונה אמנם, אך לא כאנשים ותפסיים. עדיין כאסירים, חזת שמורת חיילי האסאט.

באותו הלילה שבין ה-17 ל-18 בינואר 1945, נפתחה הצעדה של כ-70 אלף מאחורוני השרידים של אסירי אושוויץ. הצעדה לעבר מרכז הרייך, שהונצחה בספרי ההיסטוריה של גרמניה הנאצית בשם המויד "צעדת המוות".

הייתה לילה יפה, קר ונבדיל. לרחו ומיליוני הכוכבים האירו לנו את הדרך, כשצעדנו על

01/04/2004

לכבוד "יד ושם"

"נושאי החותם" - אהוד טרובלד

מצ"ה סיפורו האישי של אבי, אהוד טרובלד,
 ממנהיגי תנועת החלוץ הצרמניה.
 החוברת מתארת את מסע חייו מילדותו ועד
 עצם ימינו אלו במלאת לו 90 שנה.
 הדגש הינו סביב תקופת השואה, אך שזור היבטים
 ולויות נוספות, כמו - עלייה הדדית, ראייה אישית
 שלי כבן יחיד ודור שני לשואה, רקע משפחתי רחב
 יותר, ועוד.
 ייחודה של חוברת זו בכך שכולה נאספה, אוסדה,
 ונכתבה על ידי כבן "נושאי החותם".
 למלפני, חברו שתי עובדות יחד - ביתי צמחה בשנה
 שצברה חוברת "שורשים" ולאבי מלאו 90 שנה, כך
 ניתן צדיין לאסוף חומר, לשאל ולקבל
 תשובות.

לזכר כל אלה אשר גלע קיומם וחלומם נאדע,
 לזכר אלה שבמותם ציוונו לזכור, לספר, ולא
 לשכוח, ולזכר כל אלה ששרדו, ובלכותם אנו
 צומדים כאן היום.

 יואב דר

הודו ומילוני המכבים הארו
 לע את הודו, כמעטו על
 המינים המעולים של קניה

באה מיניו להעילי
 הודו ומילוני המכבים הארו

משפחת אבי מצד האב

–משפחות גרובלד וקצ'ינסקי–

שוכתב ע"י הנכדה זהר גד – אפריל 2003

סבי אהוד, הרברט גרובלד נולד ב- 1914 בגרמניה בעיר ברלין. בהיותו בן 5 עברה המשפחה לגור בעיר קניגסברג שהייתה שייכת אז לגרמניה, והיום שייכת לרוסיה. קניגסברג שכנה בשפלה, לחוף הנהר "פרייגל" שהיה לו מוצא לים. לא רחוק מהעיר היו כמה גבעות ירוקות. בחורף הייתה קניגסברג מושלגת ביותר עקב מיקומה הגאורפי הצפוני. היו בה גם אגמים לשחיה, נמל מפורסם, מסחר בעצים (אחד הגדולים בגרמניה), תעשייה של קרונות רכבת, מאגרים גדולים של מספוא לבהמות, ותעשייה של שרף לתכשיטים. בעיר הייתה גם מצודה גדולה ומרשימה ובה מרתף שנקרא "בית משפט הדמים". במאות 13-15 היה מרתף זה מרתף עינויים של האימפריה, ולאחר מכן הפך להיות מרתף יין מבוקש. כמו כן היה בעיר מגרש ספורט ענק שיועד לכל מי שירצה להשתמש בו. יהודי עשיר בשם ולטר זימון תרם להקמתו. הקהילה היהודית הייתה יחסית גדולה, ומאד פעילה ותרבותית. היה במקום בית כנסת גדול ועוד כמה קטנים לקהילות השונות. בקניגסברג הוקמה מצבת זיכרון לפילוסוף הדגול "קנט", עליה היה חרוט: "הדברים המלווים את האדם הם החוק המוסרי (המצפון) והכוכבים שמעל". כן היה תיאטרון שממנו יצאו שחקנים מפורסמים לברלין. תיאטרון זה היה מאד אהוד על סבי. עם תום מלחמת העולם נהרסה העיר ע"י הרוסים. השפה בה דיברו הייתה רק גרמנית. המשפחה הייתה חילונית וליברלית, "גרמנים בני דת משה", לא ציונים. המשפחה התפרנסה מעבודתו של סבא רבא מקס. שהקים שותפות לבית מסחר לפחמים בעיר קניגסברג. בהיותו אדם אמין, מוכר, מוערך ובעל ניסיון, מינו אותו להיות גם כונס נכסים.

לאהלים

המחנה המרכזי של האפר, גלי העצמות תל-המזוודות, השיניים, השערות והמשרפות - סבורים היו נערי התק"מ שהם יודעים הכל על השואה. עכשיו, אחרי הלם המפגש עם פולין, בית-הקברות הענק של העולם היהודי - הם יודעים שאינם יודעים כלום. שזי קרן, צלם הצילומים של "במחנה", ליווה את המסע במצלמתו

ובחזרה

מאת שזי קרן
צילם שזי קרן

הדרוש, החליט התק"מ לצרף לקבוצת "תוצית" גם קבוצת נציגים של בוגרי י"א מקיבוצי התק"מ. כך הצטרפו אל המשלחת כעשרה מבוגרים, ביניהם היו גילי קרן, מוקרת השואה שלימרת את הקבוצה במשך השנה, על הדיס טוריה של התקופה, ובעלה שזי, צלם עיתונות. גם מחנכה של קבוצת "תוצית", דני תבר, צעיר בקיבוץ בארץ הצטרף אל הנוסעים.

עז ליום האחרון שלמני הנסיעה, עדיין התלבטו כמה נערים ונערות, אם ברצונם לנסוע. היו שפחדו שלא יוכלו לעמוד בחזיקה, אבל בסופו של דבר, נסעו כולם.

הדבר הראשון שהם זוכרים מפולין הוא הקור העז. קור, שכמותו לא חשו מעולם. אחרי כן באה וארשת, עיר ואם בישראל, במשך דורות.

בווארשה הצטרף לקבוצה שמחה רוחם, המכונה קאזיק, שהיה קשר בזמן המרד בגטו. הוא הגיע מישראל (המסך כעמוד הבא)

עד אשר עמדו מול ערימות האפר, גלי העצמות תל-המזוודות, השיניים, השערות והמשרפות - סבורים היו נערי התק"מ שהם יודעים הכל על השואה. עכשיו, אחרי הלם המפגש עם פולין, בית-הקברות הענק של העולם היהודי - הם יודעים שאינם יודעים כלום. שזי קרן, צלם הצילומים של "במחנה", ליווה את המסע במצלמתו

בארץ, בבוקר יום השואה קוראים נערים וילדים קטנים שורות מתוך קטעי יומנים שנכתבו בחקופת השואה. זהו שעולה מן המיקרופון, מתפור בשדות הרחבים שבפאתי הקיבוץ, ו"קוראי הקטעים" אולי אינם מבינים את משמעותם. אבל בקהל עומדים עתה נערים שהיו שם, ראו במו עיניהם את הר האפר, הם אחריהם. לכל שורה יש, לבניהם, משמעות שונה.

לפני שנה בכיתה י"א, ערכה קבוצת "תוצית" את טקס יום השואה בקיבוץ

בארץ, בבוקר יום השואה קוראים נערים וילדים קטנים שורות מתוך קטעי יומנים שנכתבו בחקופת השואה. זהו שעולה מן המיקרופון, מתפור בשדות הרחבים שבפאתי הקיבוץ, ו"קוראי הקטעים" אולי אינם מבינים את משמעותם. אבל בקהל עומדים עתה נערים שהיו שם, ראו במו עיניהם את הר האפר, הם אחריהם. לכל שורה יש, לבניהם, משמעות שונה.

לפני שנה בכיתה י"א, ערכה קבוצת "תוצית" את טקס יום השואה בקיבוץ

וכן מהנה שיאנו, תל שחור, קנה של אפר, תחת כיפת-סעם, קליה חקוק במחלנית: "גורדי לנו לבם אהרנה! התל ניצב על נבעה, משקף על העיר לובליה, שפתיה הי ראשונים מרחיקים רק כמה מאות נשרים נשער גחנה המות. השקף הי גדול בולט פה: כאן צריח היה לעצום את הקינים כחה, כדי לא לראות, לאמום את האוניים, כדי לא לשמוע, אלם קילומטרים סטס, בקיבוץ

מקניגסברג עבר סבי לברסלאו ללמוד בסמינר למורים שהכשיר מורים ללמד בבית הכרם בירושלים. באותה עת הגיעה לבקרו אחותו הבוגרת שהציעה לו לעבור לברלין משום ששם יש סמינר שמכשיר להוראת ילדי היהודים בכל רחבי גרמניה. בשנת 1939 נסגר סמינר זה – לא לפני שסבי סיים לימודיו וקיבל את תעודת ההוראה בשני המסלולים – מכיוון שהנאצים כבר לא אפשרו ליהודים ללמוד או ללמד.

סבי החליט להצטרף להכשרה בתור מדריך ועבר לארנסדורף שליד ברלין. ארנסדורף הייתה אחת מתוך 17 הכשרות של נוער ציוני יהודי, שנהל ע"י "מרכז החלוצי". בשנת 1940 פנה לסבי מזכיר תנועת החלוצי בברלין להצטרף להנהלת התנועה ולהיות אחראי על מחלקת התרבות. אולם גם מרכז זה נסגר ע"י הנאצים אשר סגרו את ההכשרות והשאירו רק שתיים: "פדרבורן" למבוגרים ו"נוינדורף" לריכוז הצעירים מההכשרות שנסגרו – שם הדריך סבי.

ב"הכשרה" למעשה הכשירו את הנוער לעבודה חקלאית ע"מ שיוכלו להגשים את הציונות בארץ כפי שנתפסה אז, "היהודי החדש" – להיות חלוצי. הם חיו בקומונה כמו הקיבוצים בארץ. אל סבי להכשרה בנוינדורף הצטרפה גם אמו-סבתא רבא רגינה- שלמרות גילה (60) הצליחה להשתלב ועבדה במטבח ובמחסן הכביסה.

עד שנת 1943 הצליחו לקיים את חיי "הקיבוץ" בלב גרמניה הנאצית ותוך כדי המלחמה, בין היתר בזכות קשר של אחד ממארגני ההכשרות, מרטין גרזון, אשר חבר ילדות שלו שהיה נאצי בכיר עזר כל עוד יכול היה, עד שנישלח גם הוא לחזית הרוסית באפריל 1943. לאחר עזיבתו פגה ה"חסינות" וחברי ההכשרה כולם (בנים ובנות) נשלחו למחנה הריכוז "אושביץ".

סבי עוד הצליח ב-19/4/43 לשגר מכתב דרך הצלב האדום לסבתי שבלונדון אשר הגיע ליעדו ביולי 1943, ולמחרת היום-20/4/43 כבר העלה סבי על רכבת למחנה הריכוז. בכניסה למחנה הופרדה סבתי רבא כאשר סבי יצא מין השורה לבקש מקצין ה-S.S. הגרמני האחראי, לקיים את ההבטחה להשאיר את הקבוצה ביחד. משחזר לא הייתה עוד אמו בנמצא. היא נשלחה

סבא הרברט, (אהוד) היה ספורטאי מצטיין. בעירו, כבוד גדול היה להשיג את "אות הספורט". סבי החליט להשיג את אות הספורט ויהי מה. לצורך העניין "הבריד" מבי"ס על מנת שיוכל להתאמן למבחן האות. למחרת, נידרש לאישור ההורים לביה"ס על העדרות מטעמי מחלה.

אביו נתן את האישור המבוקש. לרוע המזל, במגרש הספורט בו התאמן ביום "ההברזה", ראה אותו אחת המורים מביה"ס אשר התרשם מהישגיו הספורטיביים של סבי, וסיפר על כך למחנך הכיתה, עד כמה תלמידו הצטיין ועבר את כל מבחני הספורט. המחנך קרא לסבי ושאל אותו אם אכן היה חולה באותו יום. סבי אישר זאת ואף הצביע על המכתב מההורים. מאז ובמשך 3 שנים, "הציק" המחנך לסבי בניסיון להוציא את האמת לאור. סבי לא נשבר מאחר ורצה לשמור על כבודו של אביו-סבא רבא מקס-שכתב שבנו היה חולה. במסיבת גמר הלימודים, "בחינת-בגרות", ניגש סבא למחנך וסוף סוף הודה שאמנם לא היה חולה באותו היום. מאידך, המחנך הודה שידע את האמת אולם העריך את העובדה שסבי שמר על כבוד אביו. סבי היה אינטליגנט ואינטלקטואל. הוא קרא הרבה והיה מנוי בבית המסחר הגדול "גרפה אונט אונצר", שהודיעה לו על כל ספר חדש שיצא לאור. בשנות ה-20 יצאו לאור הרבה מאוד ספרים על מלחמת העולם הראשונה. בין המפורסמים בהם היה הספר של רמרק "אין חדש במערב". במקום נהוג היה לארח סופרים שהגיעו להציג את יצירותיהם והתנהלו שיחות אינטלקטואליות על תוכן הספרים.

זכור לסבי מנהג נוסף בקניגסברג, קרבות סיף בין קבוצת סטודנטים יהודים שנקראה "קצה", לבין קבוצת הגויים. נהגו לחפש תירוץ לקרב שבמהלכו היו אף פציעות וחתכים שהותירו צלקות. סמוך לעליית הנאצים לשלטון הפסיקו להזמין את היהודים ל"קרבות" אלה.

כבר כתלמיד היה סבי מדריך בתנועת נוער. בהיותם גרמנים ליברלים שהאמינו בגרמניה כמולדתם לא רצה אביו שיצטרף לתנועה ציונית. סבי כבד את בקשת אביו, אולם, משהעמיקו סימני האנטישמיות והתנפץ חלום "המולדת הגרמנית" עבר סבי והצטרף כחבר בתנועה הציונית "מכבי צעיר".

בבר של קצינים נאצים. את ילדיהם הקטנים (בני 5-7) שלחו טרם פרוץ המלחמה ללונדון במסגרת מבצע הצלה של ילדים יהודים שנשלחו לבתי יהודים וגויים באנגליה.

בשנת 1947 משעלו סבי וסבתי ארצה, הסתובבו בין הקיבוצים השונים אליהם הצטרפו חבריהם ששרדו את השואה, ע"מ לבקרום ולבחור את המקום המתאים להם. "בתחנת החיפוש" האחרונה ב"עין גב", הודיעו להם שעליהם לעזוב מיידית מכיוון שיש חשש לפלישה של הלגיונרים הירדנים. בניסיון לתפוש טרמפ למרכז הארץ, עברה משאית של לגיונרים שסימנה להם לעלות על המשאית. במזל ובחוש אינטואיטיבי סרב סבי לעלות ושוב במזל ניצלו כנראה חייהם. בסופו של דבר הם בחרו להצטרף לקיבוץ גבעת חיים משום שאליו הצטרפו חבריהם מהתנועה הציונית, מתקופת ההכשרה בגרמניה, ושם גם עוברת שמו מהרברט לאהוד.

מתוך רצון להגשמת הרעיון הציוני והחלוצי לא הבחין סבי בקשיי קליטה כלשהם מאחר וקיבל את "תורת הקיבוץ" כתורה מסיני. עד כדי כך שאפילו להבאת ילד לעולם צריך היה לקבל את הסכמת הקיבוץ. העזרה העיקרית הייתה למעשה ארגון אשרות הכניסה הלגליות לישראל בתקופה בה הבריטים לא אפשרו זאת כמובן מאליו. בנוסף קיבלו גם "מיטת סוכנות" מברזל אשר הזמנה לקיבוץ מת"א והובלה ע"י משאית של הקיבוץ. סבי יכול היה לקבל עזרה מראש עירית כפר-סבא דאז, סירקיס, מאחר שהכירו עוד בגרמניה בפרנקפורט, בסוכנות, עם "פתק" בו היה רשום: "הוא משלנו". כך התנהלה הפרוטקציה באותם זמנים בארץ. לולי בחר סבי בחיי הקיבוץ יכול היה להיעזר בפתק זה של סירקיס בעיר למציאת עבודה או עזרה אחרת.

שבע שנים ראשונות בארץ, כאמור, היו סבי וסבתי חברי משק, סבי היה חקלאי ושם נולד גם אבי. בעקבות הפילוג של תנועת העבודה וחלוקת הקיבוץ לאיחוד ומאוחד שגרם לשבר ופילוג של משפחות שלמות, החליטו סבי וסבתי לעזוב את גבעת-חיים והם עברו לכפר-גלים להיות בין מייסדי הכפר. שם התפרנסו מעבודת סבי שהיה גזבר הכפר. לאחר 20 שנים עברו

לתאי הגזים. הקבוצה נשארה מלוכדת ושרדה בין השאר עקב העזרה ההדדית והדאגה לזולת. הם עברו ועבדו בעבודות שונות במחנות ריכוז שונים כמו: בוכנוואלד, ברגן-בלזן ועוד...

סבי הצליח לשרוד בעיקר בזכות התקווה להגשמה הציונית בארץ והרצון לפגוש שוב את סבתי. למזלו אכן הצליח להגשים זאת למרות שהיה כמה פעמים על סף מוות והצליח להינצל בזכות כח הרצון וחבריו מההכשרה. בינואר 1945 משהתקדמו כוחות הברית והנאצים נסוגו, אילצו את אסירי המחנות ששרדו לסגת עמם ע"מ שלא להשאיר ראיות מפלילות. הם צעדו ימים ולילות בקור העז וללא מזון וצעדה זו כונתה "צעדת המוות" מאחר ורבים לא שרדו בה. ב-20/4/1945 נמלטו הגרמנים והקבוצה נעזבה בברגן-בלזן. k.z. לשם הגיעו בסופו של דבר האנגלים. רב אנגלי שהגיע עם הכוחות המשחררים שלח בין היתר את הידיעה שסבי בחיים ומידע זה הגיע לסבתי שבלונדון. הקבוצה התארגנה מחדש ושוב הקימה "הכשרה" במקום שהיה פעם הכשרה חלוצית - בגרינסהוף שליד פולדה. סבתי הגיעה, בהיותה בשירות הצבא האמריקאי בלונדון, לגרינסהוף - שם נפגשו (לאחר 7 שנות פירוד מאונס) והתחתנו בחתונה מתוקשרת בעיתונות המקומית, - 9/6/1946.

במסגרת העבודה בגרינסהוף, שקראו לו גם "קבוץ בוכנוואלד", קלטו נוער יהודי חלוצי (במעבר) ע"מ להעבירם לא"י בעליה ב' - עלייה בלתי לגלית. סבי היה למעשה פעיל בסוכנות. שליחי הארץ ביקשו מסבי להשאר בפרנקפורט להמשיך ולטפל בעליה זו, למרות שנפשו של סבי יצאה כבר לעלות ארצה. בסוף 1947 הצליח סוף סוף סבי להגשים את חלומו ולעלות ארצה ביחד עם אישתו הריהי סבתי עליזה.

אח סבי, גינטר, הצליח לצאת את גרמניה עוד לפני המלחמה משום שחשש ממה שעלול לקרות ליהודים. הוא לא היה שבוי בתלום הציוני והאמונה במולדת הגרמנית. הוא חי עד מותו בארגנטינה, ולא הקים דור המשך.

אחות סבי, (בובי) לוטה, שרדה דרך פלא את כל תקופת המלחמה בלב ברלין עם בעלה, לאו דנציגר, אשר התחזה לאציל גרמני שירד מנכסיו ועבד

סבי רבא מקס לו נישאה ב-1912 משם עברו לברלין ושם נולד סבי הרברט (אהוד) ב-1914.

מקור השם גרובלד הוא ע"ש מקום: יער גדול. (גרוס ואלד). יש תעוד של אישרור השם מלפני מאתיים שנים, ע"י רשויות השלטון בגרמניה. השם איננו שכיח ולמעשה כל הקרואים גרובלד בעולם הם קרובי משפחה. מקור השם קצ'ינסקי איננו ידוע למשפחה, אך ניראה שהמקור פולני.

לחיפה, התגוררו על הכרמל, והתפרנסו מעבודתו של סבי כסגן מנהל של ארגון "עולי מרכז אירופה". בגיל 70 פרש סבי לגימלאות. כיום מתגורר סבי ביחד עם סבתי עליזה בדיור מוגן בראשון לציון ("עד מאה ועשרים"), מקום שניבחר עקב קירבתו הגיאוגרפית ליבנה, מקום מגורינו, ע"מ להיות קרובים למשפחתנו.

סבא רבא מקס, אביו של סבי, נולד ב-1874 בברסלאו אשר בגרמניה, שם התחתן עם סבתי רבא רגינה לבית קצ'ינסקי בשנת 1912. סבא רבא מקס סיים את לימודי התיכון והמשיך ללימודים טכניים שהכשירו אותו להיות מנהל מדופלם של מכרה פחם "זנפטנברג" אשר בגרמניה. בשנים 1914-1918 היה מפקח במוסד של הנציב הארצי לאספקת פחם בגרמניה. אחרי גמר מלחמת העולם הראשונה עבד בקונצרן מסחרי גדול לפחמים בער ברלין. בשנות העשרים עברו הוריו להתגורר בקניגסברג אשר במזרח גרמניה שם הקים ויסד שותפות לבימ"ס לפחמים עם גוי גרמני אשר גנב אותו ואת כספו, והעסק פשט רגל. הוא הצליח להשתקם ולפרנס את משפחתו בכבוד ע"י יוזמות שונות, ומאחר ושמו הלך לפניו כאדם אמין וישר ובעל ידע באשר לפשיטת רגל, מונה גם ככונס נכסים. במותו נאמר עליו: "טוב שם טוב משמן טוב". הוא נפטר לפני פרוץ מלחמת העולם השנייה, בשנת 1934 בקניגסברג.

סבתי רבא, רגינה לבית קצ'ינסקי, הייתה אשתו השנייה של סבי רבא מקס, אשר מאשתו הראשונה היו לו בן ובת. מנישואין שניים אלה נולד סבי הרברט (אהוד).

לסבתי היו שש אחיות וקשרי המשפחה היו הדוקים. לסבתי רגינה יש אילן יוחסין ששורשיו מהמאה החמש-עשרה בטולדו שבאיטליה. על משפחתה נימנה ואל קצנאלבוגן שהיה "מלך ליום אחד" בפולין, (שמוזכר בספרי ההיסטוריה), וכן משפחת הרבנים המפורסמת אייגר ממנה יצא הרב המפורסם פרנקל. סבתי נולדה בעיר זוראו אשר בגבול גרמניה פולין, הסמוכה לאושביץ. ב-1780 נערכה הצבעה בזוראו להיכן ברצון התושבים להשתייך, והם החליטו על השתייכות לגרמניה. המשפחה עברה להתגורר בברסלאו שם סיימה תיכון והמשיכה ללימודים לראית חשבון. שם פגשה את

ור השם גרובלד
ע"ה השלטונות
(גטא 1809)

Ich habe den Kaufbrief dieser von Abraham Gromat, in
Plesner Kreis von der Polizei, Abtheilung in dem Kreisamt
für, dessen von Kaufmann Abraham Gromat, heute all Familien,
Kaufmann in Breslau, in dem Jahr 1812, in dem Kreisamt
Breslau, am 11ten März 1812, für ein halbes Jahr, das heißt
für ein Jahr, Kaufmann in dem Kreisamt, in dem Kreisamt
Breslau, in dem Kreisamt, in dem Kreisamt, in dem Kreisamt,
aufgestellt.

Signatum Breslau am 29ten März 1815.

König: Johann Georg, König: Regierung von Preußen
König: Johann Georg, König: Regierung von Preußen
König: Johann Georg, König: Regierung von Preußen

Ich habe den Kaufbrief dieser von Abraham Gromat, in
Plesner Kreis von der Polizei, Abtheilung in dem Kreisamt
für, dessen von Kaufmann Abraham Gromat, heute all Familien,
Kaufmann in Breslau, in dem Jahr 1812, in dem Kreisamt
Breslau, am 11ten März 1812, für ein halbes Jahr, das heißt
für ein Jahr, Kaufmann in dem Kreisamt, in dem Kreisamt
Breslau, in dem Kreisamt, in dem Kreisamt, in dem Kreisamt,
aufgestellt.

29ten März 1815.

גרובלד-המייסדים

סבא רבא מקס גרובלד

סבתא רבא רגינה גרובלד
לבית קצ'ינסקי

ח' ד' – "שורשים" – עליזה גרובלד משפחת אבי מצד האם

–משפחות לוינשטיין וגרובלד–

שוכתב ע"י הנכדה זהר גד – אפריל 2003

סבתי עליזה נולדה ב- 1915 בגרמניה בעיר הוהנלינבורג, עיר קטנה על גדות נהר שהיה מזוהם עקב השופכין של ביח"ר, ולפיכך לא יכלו להתרחץ בנהר. כל שנה בזמן הגשמים עלה הנהר על גדותיו. ביתה של סבתי שהיה על שפת הנהר הוצף גם הוא, והמשפחה נאלצה לפנות את המרתף וקומת הקרקע מחשש להצפה. לעיתים הייתה ההצפה כה גדולה, שהאפשרות היחידה לקבל מזון הייתה באמצעות סירה אשר דוד המשפחה שחי בסמוך דאג להביא. בחורף היה הנהר קופא לקרח והאנשים נהגו ללכת עליו. בבית דיברו רק גרמנית.

מקור הפרנסה של המשפחה היה מפעל קטן לנקניק ובשר שהיה ממוקם בחצר הבית, וכן חנות לממכר בתוך הבית. סבא רבא פאול לוינשטיין וסבתא רבא אלזה היו הבעלים והמנהלים של המפעל.

סבתי עליזה, ששמה עוברת מאילזה, למדה בבי"ס בהוהנלינבורג, ולתיכון נאלצה לנסוע ברכבת לעיר אלטנה מאחר ובהוהנלינבורג הקטנה והיפה לא היה תיכון. עם סיום התיכון למדה סבתי בבי"ס לפקידות בעיר האגן.

ב- 1934, בהיותה בת 19 נסעה סבתי לברלין לחפש עבודה מאחר שבמקום הקטן לא הייתה עבודה, והחלו כבר להרגיש את סימני האנטישמיות. בברלין

עבדה כאומנת כשנה וחצי בתנאים של לינה בחדר אחד עם הבנים ועל כן רצתה לעזוב. למזלה, הגיע הצעת עבודה מקרובי משפחה של סבתא רבא אלזה. זו הייתה משפחה אצילה ואמידה בעלת בית קיץ על האגם "זאקרו",

שם עבדה. באחד מימי הקיץ יצאה סבתי, עם הילדים שטיפלה בהם, לרחוץ באגם. באותו היום הגיע במקרה גם סבי הרברט (אהוד) וחברו לאגם,

במסגרת טיול שעשו, ובראותם את סבתי החליטו לחנות באגם, לשחות

ולהנות ממימיו. סבתי, שהייתה בתוך המים, ראתה את סבי, שהיה יפה

בעיניה, ובמשחק שובבות הטביעה את ראשו במים, ומיד לאחר מכן נשקה

1815

1815

Stempel: Acht Gute Groschen

Nachdem Inhaber dieses der Abraham Growald zu Imichin (?) im Plessner Kreise von der Polizei Obrigkeit seines Wohnortes er -
klaert hat, dass er den Nahmen Abraham Growald ferner als Fami -
lien Nahmen bei behalten will, so wird in Gemeassheit des Para -
graph 4 der Verordnung vom 11. Mart 1812 hiermit bezeuget, dass/
derselbe und seine Nachkommen als koeniglich preussische Einwanderer und Staatsbuerger angenommen worden und ueberall als sol -
che zu achten sind.

Signatum Breslau 29 Mart 1815
Stempel: Koeniglich Preussisch-Schlesische Regierung zu Breslau 1809
Unterschriften:

Carimbo: Oito bons Groschen (Um Groschen = 10 Pfennigs)

Após o portador deste, o Abraham Growald de Imichin no Dis - /
trito de Plessner, ter declarado à Chefia da Polícia seu local de
residencia,- e que ele pretende ficar com o nome de Abraham Gro -
wald como nome de família,- assim, de accordo com o paragrafo 4 /
do Regulamento de 11 de Março de 1812, com a presente será ates -
tado, que o mesmo e seus descendentes são admitidos como imigran -
tes prussianos reais e cidadãos do estado e em todo lugar serão /
reconhecidos como tais.

Assinado: Breslau, 29 de Março de 1815
Carimbo: Governo Real Prussiano-Salesiano de Breslau 1809
Assinaturas: Ilegivel

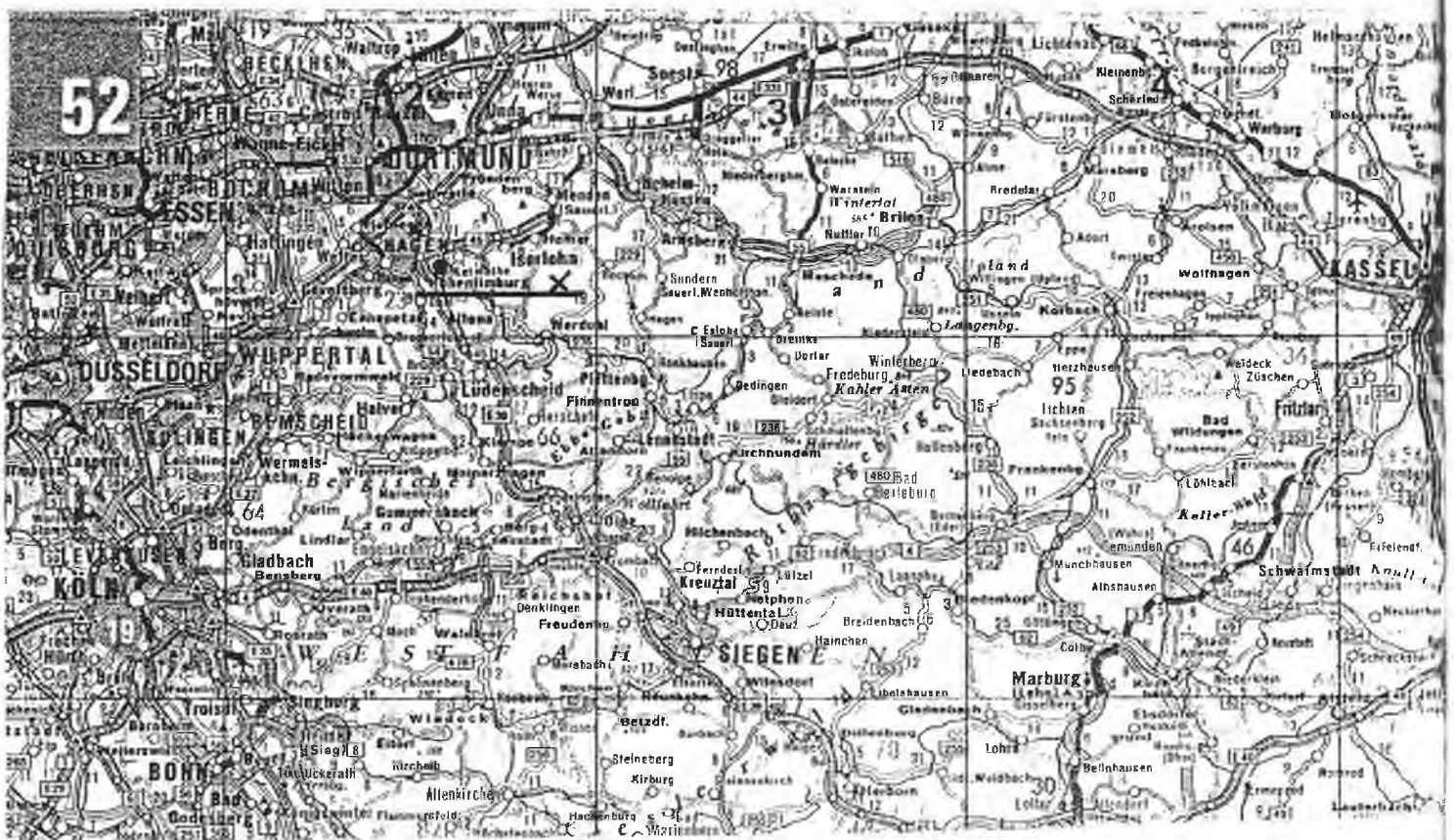
Stamp: Eight good Groschen (1 Groschen = 10 Pennies)

Upon the bearer of this, the Abraham Growald of Imichin, in
the district of Plessner, having declared to the Chief of Po -
lice, the place of his residence, and that he intends to re -
main with the name of Abraham Growald as his family name, thus
in accordance with Clause 4 of the regulation from March 11, /
1812, hereby is declared, that the same and his descendants -/
are admitted as royal prussian immigrants and citizens of the
state and everywhere will be recognized as such.

Signed: Breslau, March 29, 1815
Stamp: Royal Prussian-Silenian Government of Breslau - 1809
Signature: Unreadable

ועברו לכפר הנוער "כפר גלים", בו היה סבי גזבר הכפר, וזה היה מקור פרנסתם באותו הזמן בארץ. את כפר גלים עזבו לאחר 20 שנים ועברו לחיפה, שם גרו על הכרמל, עד מעברם ל"דיור מוגן" לפני שנה (2002) בראש"צ, ע"מ להיות קרובים אלינו גיאוגרפית. לאמה של סבתי, סבתא רבא אלזה לוינשטיין, לבית מאייר, היו עוד אח אחד ואחות אחת, עמם היה הקשר המשפחתי הדוק. משפחתו של סבא רבא פאול לוינשטיין מנתה בסה"כ 7 אחים ואחיות, שגרו בשכנות בהולינבורג. 3 מבני משפחת לוינשטיין התחתנו עם 3 אחים ממשפחת מונד ("3 אחים ל 3 אחיות"...) רק סבא וסבתא רבא לוינשטיין ועוד אח אחד של סבא רבא ניספו בשואה. יתר בני המשפחה הצליחו לצאת את גרמניה לפני המלחמה, לארה"ב, דרום אמריקה, ישראל ועוד...

מקור השם לוינשטיין לא ידוע לנו. פרוש השם: אבן אריה. במשך הדורות לא שונה השם למעט בן דוד של אבי שעברת את השם ל"כפיר".

לו כאות סליחה והתנצלות. ומאז לא נפרדו דרכיהם עד היום, למעט 7 שנות המלחמה שהפרידה ביניהם.

סבתא לא מבינה איך היה לה העוז והחוצפה לעשות מעשה שכזה לאדם זר. ההסבר הוא, שכנראה, מלמעלה ציוו לה את "המיועד".

ערב פרוץ המלחמה, קרובי המשפחה שעבדה אצלם, שבינתיים ברחו לאנגליה, סידרו לסבתי אשרת כניסה לאנגליה באמצעות דרישתה לעבודה (WORK PERMIT). באותה תקופה הובטח לסבי הרברט (אהוד), על ידי מזכיר החלוץ לעבור לאנגליה, ל"הכשרת חוץ". סבתי הייתה בטוחה שהם ייפגשו כמובן באנגליה. לרוע המזל, פרצה המלחמה לפני שסבא הצליח לקבל את הדרכון והוא נשלח למחנות הריכוז.

בלונדון אשר באנגליה "ניתקעה" סבתי 7 שנים עד גמר המלחמה. כמובן שבתקופה זו לא היה לה כל קשר עם סבי חוץ ממכתב אחד שהגיע אליה על ידי הצלב האדום. בכל התקופה הזו שמרה סבתי אמונים לסבי, מתוך תקווה ואמונה שישרוד את המחנות. היא אפילו שלחה מכתב לריצ'רד צ'מברליין, (ראש ממשלת אנגליה) שיעזור לה.

את כל תקופת המלחמה וה"בליץ" עברה סבתי בלונדון.

בשנת- 1946 חיפש הצבא האמריקני באנגליה דוברי גרמנית ואנגלית. סבתי התגייסה לצבא האמריקאי על מנת שתוכל לחזור לגרמניה ולפגוש את סבי. ואכן, באפריל 1946 הגיעה סבתי לגרמניה באמצעות הצבא האמריקאי (באותה תקופה לא נתנו ליהודי גרמניה לצאת את אנגליה), פגשה את סבי, והם התחתנו ב- 9.6.1946.

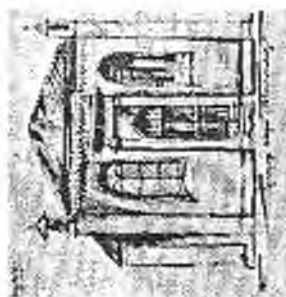
סבתי החליטה לעלות לארץ ישראל בעקבות סבי. לאשר היה הולך הייתה הולכת. לרוע המזל הוריה ניספו בשואה, לא לפני שהספיקו לשלוח את בנם בן-ה- 15, משה, (אחיה של סבתי), עם תנועת הנוער הציוני לישראל. הוא עלה עם "הפטריה" שהתפוצצה בחופי ישראל, אך למזלו שרד. כמו כן הצליחו גם להבריח את ביתם השניה, גרדה, (אחותה של סבתי) לארה"ב. את חייה בארץ בנתה סבתי עליזה עם סבי אהוד בקיבוץ גבעת חיים בו נולד בנם, אבי, ושם גם מתחת לחופה, ניתן לה שמה העברי עליזה, מאחר ונראתה תמיד עליזה. לאחר 7 שנים, עזבו את הקיבוץ (בגלל"הפילוג")

U soll die ehemalige Synagoge in der Wesselbach - 1870 gebaut, 1938 in der grauenwillen „Reichskristallnacht“ von den Nazis zerstört und später als Fabrik mißbraucht, 1975 niedergebrannt und (mit finanzieller Unterstützung von Bürgern, Stadt und Land) wieder aufgebaut und restauriert - feierlich ihrer Bestimmung übergeben werden, verbunden mit einer Besuchswache (14. - 19. September) für ehemalige jüdische Mitbürger der Stadt Hagen. Die von Kunstgeschichtlern als „unbedingt erhaltenswert“ eingestufte Synagoge ist weit mehr als ein Baudenkmal. Das beweist auch der Briefwechsel ehemaliger Hagerner mit Professor Dr. Hermann Zabel, der die Geschichte von Hagens jüdischer Gemeinde aufarbeitet. Die WESTFÄLISCHE RUNDschau stellt in Auszügen diese Erinnerungen und Lebensschicksale vor.

Hohenlimburg – Haifa: „Ich bin meinen Weg in Israel bewußt gegangen“

Ilse Growald geb. Loewenstein schrebt aus Haifa (Israel): „Ich bin am 15. März 1915 in Hohenlimburg geboren und habe bis 1933 bei meinen Eltern in Hohenlimburg gelebt. Nach Abschluß meiner Schulausbildung (Höhere Handelsschule Hagen) im Jahr 1933 bemühte ich mich, ohne Erfolg, um einen Arbeitsplatz in Hohenlimburg. Ein Studium war für mich unter dem Naziregime nicht mehr möglich. Schweren Herzens sah ich mich gezwungen, von Hause wegzugehen und mir in der Großstadt Berlin einen Arbeitsplatz zu suchen.

Dreiundfünfzig Jahre sind eine zu lange Zeit, um klare Erinnerungen an den „Auszug“ aus meinem Geburtsort aufzeichnen zu können. Vielleicht habe ich damals auch noch nicht die Tragweite erfaßt, daß mir plötzlich die Bürger meiner Heimatstadt das primitive Recht auf Arbeit verweigerten. Dieses Trauma wird nie wieder auslöschen sein. Rückblickend erscheint mir der Weg

von Hohenlimburg in meine neue Heimat Israel unvorstellbar lang und schwer. Die Kraft, nicht zu zerbrechen und aufzugeben, schöpfte ich aus dem tiefen Glauben, trotzdem durchzukommen!

Nachdem ich einige Jahre als Kindererzieherin in Berlin gearbeitet hatte, gelang mir, nach England auszuwandern. Den Krieg überlebte ich in London. Die Ironie des Schicksals wollte es, daß mein Verlobter als KZ-Häftling an der Fabrikation der V1- und V2-Raketen beteiligt

war, die täglich auf London niedergingen. Erst nach dem Krieg kam die erste Nachricht, daß mein Verlobter lebte. Wir heirateten und wanderten nach Palästina aus. In Israel lebten wir anfangs sieben Jahre in einem Kibbuz. Der Wille, von neuem anzufangen, das Vergangene zu vergessen und eine Familie zu gründen, sowie der Glaube an eine bessere Zukunft zwangen diese ersten Schritte.

ter in Küche und Säuglingshaus. Nach einem Jahr wurde unser Sohn Jaew geboren. Ich spürte eine tiefe Verbindung zu den Menschen und dem neuen Leben. Wir waren zu friedlich, hatten wieder ein „Zuhause“.

Nach sieben Jahren - mein Mann wurde Administrator einer neugegründeten landwirtschaftlichen Schule - verließen wir die Gemeinschaft und erhielten zur Mög-

wir waren inzwischen fast 6 Jahre - meinte mein Mann daß die Zeit, in einem Jugenddorf tätig zu sein, für ihn abgelautet sei. Er suchte und fand eine neue Lebensaufgabe auf dem Gebiet der Gerontologie in seiner Verantwortlichkeit für mehrere Altersheime. Ich bin meinen Weg in Israel bewußt gegangen. Ich habe eine neue Heimat gefunden. Die Vergangenheit, die Erinnerungen an das Erlebte

הבית של סבתא עליזה בהנהלתו

משפחת לוינשטיין - המייסדים

תמונה משפחתית משנת 1923
אימי, עליזה גרובלד, עומדת מימין בשמלה לבנה,
עם פרפר על הראש, בין אימה אילזה לבין סבה.
מאחוריה עומד אביה פאול לוינשטיין.

מן הראוי לציין את פרופ' הרמן צבל מהעיירה הוהנלינבורג שבוסטפליה-גרמניה, שפעל רבות במהלך העשורים האחרונים לתעוד ולשחזר את חיי הקהילה היהודית במקום, תוך דגש על התקופה שלפני המלחמה. פרופ' צבל פעל לשמר ולהנציח את תרומת הקהילה היהודית להיי הרוח, התרבות והמסחר במקום. כמו כן דאג לשחזור בית הכנסת ובית הקברות בעיירה, על אף התנגדויות ולחצים מצד גורמים מקומיים. פרופ' צבל פעל רבות הן בגרמניה והן בישראל למען הנצחת השואה בהרצאותיו, תעוד והזמנה ואירוח בהוהנלינבורג את יהודי המקום ששרדו.

... zu einer vöbere 40-
kunft lieben diese ersten Jah-
Vergangenheit, die Erin-
rungen an das graue

17.9.1986

סבתא חוזרת לעיר הולדתה הוהנלימבורג במחוז וסטפליה. הבית
הלבן בן שלוש הקומות הינו הבית של סבתא בו נולדה והיה
שייך לסבא שלה.
בקומת הקרקע היה מפעל לנקניק ובשר והנות לממכר.

ביבליוגרפיה:

1. דינה ורדי, נושאי החותם – דיאלוג עם בני הדור השני לשואה, הוצאת כתר, הוצאה שניה 1990.
2. מי היה מאמין? מפגש 40 שנה לאחר השחרור – קיבוץ נצר סירני – 20 באפריל 1985.
3. בריחה בטרם שואה, הגירה מגרמניה בשנים 1938–1941, בית לוחמי הגטאות, הוצאת הקיבוץ המאוחד 1990.
4. גשר צר, טרודי בירגר, הוצאת שוקן 1990.
5. דפים לחקר השואה, כרך ה', מכון לחקר השואה אוני' תל-אביב ובית לוחמי הגטאות, ירושלים 1987.
6. אליהו קומי ז., למרות הכל, תנועת הנוער החלוצית בגרמניה בשנים 1933–1943, הוצאת יד יערי מכון לאו-בק, קיבוץ דליה, 1998.
7. שלמה אריאל, "היקים 50 שנות עליה, הוצאת ראובן מס בע"מ, ירושלים 1989.
8. אנציקלופדיה כללית כרטא
9. אלי בר נביא, האטלס ההיסטורי, תולדות העולם, משחר האנושות עד ימינו, ידיעות אחרונות, ספרי המד, ספרי תל-אביב, 1994.
10. מן המסד – ילקוט מושגים ביהדות, משרד הבטחון י-ם 1986
11. לא על מגש של כסף – תולדות מדינת ישראל מראשית ההתיישבות עד עידן השלום, יהודה ואלך, בהוצאת אטלס כרטא 2000
12. הכשרת נוינדורף עד אפריל 1943, רות זריז, דפים לחקר תקופת השואה
13. HETT 3, TRAUM UND HOFFNUNGEN
EIN LEBENSWEG, EHOUD GROWALD,
Dr. HERBERT FIDLER
14. AUF HACHSCHARA, –ARENSDORE
Dr. HERBERT FIEDLER, 1998

גרובלד הרברט

הרברט אלברט יוליוס אברהם אהוד גרובלד

*25.2.1914 בברלין; 19.4.2007 בראשון לציון,

אזרחות גרמנית

דת יהודית

האב מקס גרובלד * 1874 בברסלאו; 1934 בקניגסברג

אמא רגינה קטשינסקי * 15.7.1883 ברסלאו; 20.4.1943 באושוויץ

אחים (חורגים) שארלוטה דנציגר, ארנסט גונטר גרובלד

מורה לעיסוק

כתובת Berlin, Günzelstraße 17/18

נישואין אילזה עליזה לוונשטיין * 15.3.1915 בהוהנלימבורג; 20.4.2009 בראשון

לציון

ילדים

יואב גד גרובלד 18 פברואר 1949 בקיבוץ גבעת חיים;

מסלול חיים נוסף

17.5.1939 אילזה לוונשטיין בברלין וילמרסדורף במפקד מיעוטים

פעיל במכבי הצעיר; חבר הוועד המנהל של עליית הנוער ברלין

בשנים 1939 ו-1941 עבד הרברט גרובלד במטה חלוץ בברלין, מיינקשטראסה, והיה

אחראי על תרבות, חינוך והכשרת נוער

אוגוסט 1939 - ינואר 1940 הרברט גרובלד מחליף את הורסט האופטמן בתפקיד מדריך בלנדוורק ארנסדורף לחלוצים בגילאי 14-18 שנים (ההכשרה התיכונה). ינואר

1940 ארתור פוזננסקי מחליף את הרברט גרובלד בתפקיד מדריך מלנדוורק

ארנסדורף, הנהגה כפולה עם אן-אורה בורנינסקי; גרובלד עבר לנינדורף כמדריך,

ומיוני 1941 מרטין גרזון היה המנהל עד לגירוש ע"י הגסטפו ב-19 אפריל 1943

אביב 1940 גרובלד, ממארגני העלייה SH-7 בנתיב הים השחור של 1000 צעירים

יהודים מגרמניה עם האס אס פסיפיק, משתתף במשא ומתן הקשה עם אדולף אייכמן

אוגוסט 1940 גרובלד מלווה את הקבוצה הברלינאית יחד עם אלפרד זלביגר, מנהיג עליית הנוער בברלין, ואפרים פרנק, מפקדה מסע של הקבוצה, לגבול גרמניה- אוסטריה. גרובלד חזר מתוף מחו"בותו לעבודתו במטה החלוצי בברלין.

אוגוסט 1941 פגישה אחרונה של הנהגת עליית הנוער בברלין (משמאל לימין) לוטה קייזר, ארתור פוזננסקי, הנס-וולפגנג כהן, סוניה אוקון, אלפרד זלביגר, לודוויג קוטנר, קורט זילברפפניג, יצחק שוורצניץ, הרברט גרובלד
9.4.1943 מעצרים של כל 153 ה"לנדוורקר" החלוצים הנותרים בלנדוורק נוינדורף, נלקחת גם האם רגינה גרובלד

10.4.1943 גירוש טרביין ברכבת לברלין למחנה הריכוז גרוסה המבורגר שטראסה
19.4.1943 גירוש חלוצי נוינדורף עם הטרנספורט ה-37 מזרחה מברלין לאושוויץ
אסתר לוי, לימים בזירנו, כותבת:

"לא ידענו לאן הרכבת נוסעת. הקרונות היו צפופים ובקושי כולנו לזוז. אם רצינו לעזוב, היינו צריכים לטפס על האנשים כדל"הגיע לדל"ם בפינה. האוויר בקרונות היה מחניק והלך והחמיר".

בזירנו גם מדווחת כי זקנים וחלשים רבים לא שרדו את מסע האימה בקרונות הבקר, שנמשך כמה ימים. גוויותיהם נשארו בקרונות כל הזמן. רבים מהחברים שעמם הייתה יחד בנוינדורף ישבו בקרון עם אסתר: אלי ה"מן,

שימשו! בר, שושנה רוזנטל, מרים אדל, אן בורנסקי, הילדה גרינבאום, קרלה וסילביה וגנברג, הרברט גרובלד ורבים אחרים.

20.4.1943 הגעה לאושוויץ; הערה בספר מחנה אושוויץ:

זיגמונד קלינסקי:

"אלה שלא יכלו או שהיו בצד נורו, בערך 15 עד 20 מעלות מתחת לאפס בבגדים שלנו".

איזידור פיליפ מדווח:

"מי ששכב נורה על ידי אנשי אס-אס רכובים על אופנועים".

23.1.1945 – 19. הגעה לצמתי הרכבת גלייביץ ולברסלאו. מגלייביץ או ברסלאו בקרונות משא למחנות ריכוז הממוקמים במערב כמו בוכנוואלד, ראוונסבריק

איזידור פיליפ מדווח:

"משם - בקרונות פחם פתוחים וב-15 מעלות מתחת לאפס - התחיל המסע דרך פולין, צ'כוסלובקיה ואוסטריה חזרה לגרמניה".

גרובלד עם 4,000 אסירים מגלייביץ בקרונות משא פתוחים באודיסיאה דרך צ'כיה, למאוטהאוזן, שם הורחקו בשל הצפיפות והוחזרו לגרמניה
28.1.1945 הגעת 3500 אסירים, 500 הרוגים נורדהאוזן KL מיטלבאו דורה ליד
נורדהאוזן, ייצור V2 בשטולן; יומיים לאחר שהגיעו לק.ל. דורה נרצחו עוד 600 אסירים;

צעדת המוות לברגן-בלזן במרס 1945
 15.4.1945 שחרור ברגן-בלזן על ידי הצבא המלכותי

73 -52- F-13-110/AE

HAAR	HEBRAIKI	DATE OF BIRTH	HOME	ROOM NO.
Balsen	Jakub	5/12/13	Krakow	POLAND
Fajelmann	Josef	/12	Czestochowa	"
Poslowsky	Hendel	/30	"	"
Ulanowicz	Herschel	5/1/18	"	"
Kaufmann	Sydney F.	7/31/12	Ticofejewitz	RUSSIA
Hirschfeld	Gunter	4/30/21	Breslau	POBLES
Urowald	Herbert	/14	Berlin	"

רשימה מברגן-בלזן על יהודים שחיו בברגן-בלזן ובסנדבוסטל בין השנים 1945/47. חלקם נסעו לאמריקה, צרפת וארץ ישראל מברגן-בלזן ברגל! בטרמפים יחד עם אסתר לוי (לימים בזירנו) וחברתה מרגוט אדל לפרנקפורט למטה האמריקאי לחפש את אחיה של אסתר, שכבר הועבר חזרה לארצה'ם כחייל פצוע.

תרגום תעודות ומכתבים
של

הרב רט אהוד גרובלד
מתקופת מלחמת העולם 2

הרברט גרובלד בגרינגסהוף 5, 1945, משמאל.
 מפרנקפורט עם אסתר ומרגוט לפולדה להכשרה גוט גרינסהוף לשעבר, מיולי 1945
 קיבוץ בוכנוואלד
 יחד עם איזי פיליפ, ארתור פוזנסקי בקיבוץ בוכנוואלד, גרינגסהוף בהטנהוף

RED CROSS ENQUIRY/MESSAGE
 EN/US/OWA

**ENQUIRER
 DEMANDEUR**

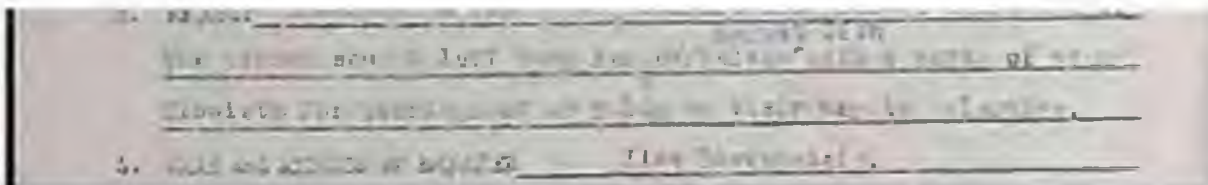
Name: **Loewenstein**
 First Name/Prénom: **Ylso**
 Date of Birth/Date de Naissance: **13.5.15**
 Place of Birth/Lieu de Naissance: **Ebenriedburg**
 Nationality/Nationalité: **stateless**
 Address: **H.C.M.B. 201, Clarence House, St. James's London S.W.1**
 Original Name: (Name for the case of a Divorced Person) (Nom de Jours en cas de divorce)

Date: **May, 10, 1945**

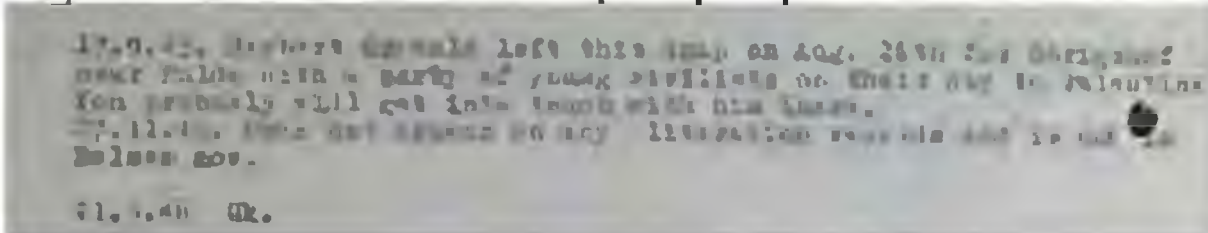
**ADDRESSEE
 DESTINATAIRE**

Name: **Growald**
 First Name/Prénom: **Herbert,**
 Date of Birth/Date de Naissance: **25.2.14**
 Place of Birth/Lieu de Naissance: **Berlin**
 Nationality/Nationalité: **stateless**
 Address: **Camp Monowitz 5/5.**
 (Lager, Lubawork Kauenberg/Łódź)

10.5.1945 מודעה של הארוסה אילזה לוונשטין מלונדון

26.8.1945 שחרור מברגן-בלזן עם קבוצת חלוצים צעירים לגרינגסהוף;

26.8.1945 יש להניח שקבוצה זו הובאה על ידי ארתור פוזננסקי באוטובוס לגרינגסהוף

תעודת רישום נישואין של עליזה לוויכשטיין בפרנקפורט עם הרברט גרובלד

Name OSWALD Vorname ADRIAN HERBERT
 Häftling Nr. _____ Geboren am 1914
 Geburtsort BERLIN
 Letzter Wohnort _____
 Gekommen nach Deutschland am _____
 Letztes Konzentrations-Lager _____
 Sämtliche Adressen des Aufenthalts nach der Befreiung _____
 _____
 _____
 Jetzige Adresse 11007 BUCHENWALD
GERMANY
 Adressen von Verwandten in Deutschland
Kriegsgefangenenlager Mauthausen
im Auftrage von Herrn Salda

To our nephew Herbert Oswald, who was
 in the Belgium-Dodson Concentration-Camp.
 Please tell Herbert and us a
 message and what you are doing.
 Perhaps we may send it to you.
 Hoping you are already with his little
 Give us also their address.
 Best wishes to you from us and
 Aunt Cecile with love.
 Aunt Cecile

4.6.1946 בפני בית המשפט המחוזי בקאסל בקשה לפטור מדמינות סרטיפיקטים זרים ללא מניעה לנישואין

An das
Central-Komitee,
München.

Betr.: Suakdienst.

Liste der Inhasen.

Lfd.:	Name:	Vorname:	Geburtsd.:	Geburtsort:
	Ackermann	Aron	20.5.22.	Glowaczow
	Bender	Joranna	10.11.23.	Skierniszice
	Bergmann	Joranna	1. 1.20.	Boryslaw
	Glatzmann	Joranna	15. 7.15.	Glowaczow
	Glattmann	Israel	12. 8.20.	Glowaczow
	Hendatowicz	Mordko	1. 5.21.	Sarny
	Kuranstein	Samuel	16. 7.22.	Lublin
	Ehrenfried	Benjamin	17. 5.19.	Czestochowa
	Ehrenkrone	Hajsche	15. 3.24.	Czestochowa
	Dietrich	Gerhard	2.10.27.	Lipiane
	Pöge	Gerhard	24. 5.27.	Berlin
	Feider	Samuel	18. 5.20.	Przemysl
	Fleischon	Szymon	10. 5.19.	Sarny
	Fleischon	Zwi	25. 5.24.	Sarny
	Fried	Malta	22. 9.24.	Berbet (Rum).
	Gensel	Boris	15.12.25.	Pinsk
	Gensel	Herman	2.6.26.	Pinsk
	Gensel	Channah	27. 6.47.	Gehringshof
	Goldmann	Juranna	14.12.14.	Tarschau
	Goldmann	Priska	30.10.10.	Stalitz
	Goldring	Milna	16. 7.25.	Boryslaw
	Goldring	Leon	13. 7.23.	Boryslaw
	Goldstein	Jeromon	20. 3.25.	Geln
	Grubowski	Karla	22.11.24.	Breslau
	Arnold	Herbert	25. 2.14.	Berlin
	Herold	Kurt	6. 4.25.	Mannheim

Gehringshof עדיין ברשימת 6.7.1947

1945-1947 הרברט גרובלד במדי צבא ארה"ב פעיל בפעולות הבריגדה היהודית והמוסד לעלייה ב' בעת שחרור עמוס שליין מהכלא.

**AMERICAN JOINT DISTRIBUTION COMMITTEE
LOCATION SERVICE BELSEN-CAMP**

Den 12.6.48

Surname Brownell	First Name Herbert
Previous Name	Birthdate 25.7.1914
Birthplace Berlin	Nationality German
Present Address	Address before Depart
Name of Father	Name of Mother

Information learned about above person
left for Palestine on 4.11.47.

4.11.1947 עלייה לארץ ישראל

עם אשתו עליזה והבן יואב בסביבות 1950
מנהל בית אבות בחיפה
19.4.2007 פטירה בראשון לציון
זיכרון

מצבה בבית העלמין החדש ראשון לציון גורדון, ראשון לציון, ישראל
מקורות

מפקד המיעוטים הגרמני 1939

<https://www.bundesarchiv.de/gedenkbuch/de1062502>

<https://www.bundesarchiv.de/gedenkbuch/de1062521>

<https://collections.arolsen-archives.org/de/document/2607286>

פטר לנדה, מרכזי "הכשרה" יהודיים בגרמניה, כתב יד משנת 1978 באוסף המרכז
להיסטוריה יהודית

https://digipres.cjh.org/delivery/DeliveryManagerServlet?dps_pid=FL4311316

אנליזה אורה בורנסקי, זיכרונות

Verein Internationale Begegnungsstätte; תולדות ההכשרה;
Hachschara-Landwerk Ahrensdorf e.V

הרברט ורות פידלר, הכשרה, הנטריך והנטריך 2004

http://www.hachschara-ahrensdorf.de/html/body_anfang.html

נפתלי-רוזנטל-רון, זיכרונות מהבהבים, אוטוביוגרפיה; תרגום לגרמנית: אליס מרוז,

ברלין 2015

https://www.ushmm.org/online/hsv/person_advance_search.php?SourceId=19584

<https://collections.arolsen-archives.org/de/document/70339735>

<https://collections.arolsen-archives.org/de/document/76752108>

ארנסט מישל, "הבטחות נשמרו - דרך חיים כנגד כל הסיכויים", 2013

ראיון וידאו עם איזי פיליפ 1994

אסתר בזירנו, Man genannt mich Krümel, Curio Verlag 1989

אסתר בזירנו, ארינרונגן, לייקה ורלג, 2013

דיטהרד אשוף, "כל יום ראינו את המוות לנגד עינינו".

Der Auschwitzbericht der .Recklinghäuserin Mine Winter, in: VZ 94 - 96, 1995 - 97, ed. W

Burghardt, pp. 321 - 386

דנוטה ציכית, ספר מחנה אושוויץ

<https://collections.arolsen-archives.org/de/document/127212883>

פורסם במקומות אחרים 8/04/2023 [Franz-Josef Wittstam](#) פורסם ע"י

המכון היהודי להכשרת מורים

תעודה

מר הרברט אלברט יוליוס ישראל גרובלד נולד ב-25 פברואר בברלין למד ממאי 1937 עד ינואר 1939 במכון היהודי להכשרת מורים בברלין | מערב וביום 3 לינואר 1939 עבר את המבחן של מוסדות הכשרת המורה היהודי בפני ועדת הבחינות המוסמכת עם התוצאות הבאות

1. הוראת לימודי הקודש וליטורגיה --- טוב מאוד
2. עברית --- טוב מאוד
3. תנ"ך – | ופירושי תנ"ך --- עבר טוב

היסטוריה יהודית והעת החדשה

מר הרברט אלברט יוליוס ישראל גרובלד עמד בבחינות

הוא עמד בהצלחה בקורסי ההכשרה לחזנים.

ברלין, 4 ינואר 1939

(חותמת עגולה של המכון היהודי להכשרת מורים ברלין) ועדת הבחינות
(חתימה בכתב יד)

(הערה בכתב יד) ברכות לבביות

תעודה

באשר למבחן למשרת הוראה בבתי ספר יהודיים.

מר הרברט ישראל גרובלד --- נולד ב-25.2.1914
ברלין דת יהודי עמד
בבחינת הבגרות ביום 9. מארס 1932 בקניגסברג בפרוסיה ולמד החל מ
מאי 1937 עד 31 מארס 1939 הכשרת הוראה לשם
הכשרה כמורה יהודי לבית ספר יסודי בברלין.
על סמך ההרשמה מיום 12 דצמבר 1938 הוא הורשה להשתתף בבחינה למשרת הוראה
בבתי ספר יסודיים יהודיים, וקיבל כמטלה לעבודה בכתב את הנושא:
"המהות והטיפול במצבי פחד של ילדים"
את הבחינה בעל פה עבר ביום 24 מארס 1939.
הוא עבר בהצלחה מבחן עבור משרת הוראה לבתי ספר יהודיים ביום 24 מארס 1939.

במדעי החינוך הוא קיבל את התעודה
בתחום ההוראה הכללית והמיוחדת קיבל את
התעודה.
על פי התוצאה של המבחן ועל פי ההערכה של
פעילותו בסביבת בית הספר הוא מקבל תעודה המכירה כי עבר את הבחינה.

ברלין 2C, ביום 24 מארס 1939
ועדת הבחינות
(חותמת עגולה) עם סמל הנשר הנאצי (חתימות בכתב יד של חברי הועדה)

תעודה

מר הרברט אלברט יוליוס ישראל גרובלד נולד ב-25 פברואר בברלין למד ממאי 1937 עד ינואר 1939 במכון היהודי להכשרת מורים בברלין | מערב וביום 3 לינואר 1939 עבר את המבחן של מוסדות הכשרת המורה היהודי בפני ועדת הבחינות המוסמכת עם התוצאות הבאות

1. הוראת לימודי הקודש וליטורגיה --- טוב מאוד
2. עברית --- טוב מאוד
3. תנ"ך – | ופירושי תנ"ך --- עבר טוב

היסטוריה יהודית והעת החדשה

מר הרברט אלברט יוליוס ישראל גרובלד עמד בבחינות

הוא עמד בהצלחה בקורסי ההכשרה לחזנים.

ברלין, 4 ינואר 1939

(חותמת עגולה של המכון היהודי להכשרת מורים ברלין) ועדת הבחינות
(חתימה בכתב יד)

(הערה בכתב יד) ברכות לבביות

תעודה

באשר למבחן למשרת הוראה בבתי ספר יהודיים.

מר הרברט ישראל גרובלד --- נולד ב-25.2.1914 בברלין דת יהודי עמד בבחינת הבגרות ביום 9. מארס 1932 בקניגסברג בפרוסיה ולמד החל מ מאי 1937 עד 31 מארס 1939 הכשרת הוראה לשם הכשרה כמורה יהודי לבית ספר יסודי בברלין. על סמך ההרשמה מיום 12 דצמבר 1938 הוא הורשה להשתתף בבחינה למשרת הוראה בבתי ספר יסודיים יהודים, וקיבל כמטלה לעבודה בכתב את הנושא: "המהות והטיפול במצבי פחד של ילדים" את הבחינה בעל פה עבר ביום 24 מארס 1939. הוא עבר בהצלחה מבחן עבור משרת הוראה לבתי ספר יהודיים ביום 24 מארס 1939.

במדעי החינוך הוא קיבל את התעודה בתחום ההוראה הכללית והמיוחדת קיבל את התעודה. על פי התוצאה של המבחן ועל פי ההערכה של פעילותו בסביבת בית הספר הוא מקבל תעודה המכירה כי עבר את הבחינה.

ברלין 2C, ביום 24 מארס 1939 ועדת הבחינות
(חותמת עגולה) עם סמל הנשר הנאצי (חתימות בכתב יד של חברי הועדה)

תרגום מכתבים של הרברט אהוד גרובלד מתקופת המלחמה:

מתוך מכתב של אהוד הרברט גרובלד אל ה.פ. (ד"ר הרברט פידלר) מיום 23.01.97:

כוונתך להכין השלמה לדוקומנטציה הביאה אותי למחשבה הבאה. יש לי העתקי מכתבים אשר כתבתי כדוחות עובדתיים בתקופה ההיא בנוינדורף לפני הגירוש שלנו למחנה הריכוז.

אני שולח לך היום במצורף העתקים של מחברת אשר את תוכנה מסרה אילה קרפט ואשר אין לפקפק בכך במחברת. להלן מספר הסברים לנספחים:

לאחר החלטה משותפת של אילה ושלי עם מנהל החלוצ דאז – אלפרד זלביגר ז"ל – הצליחה אילה עוד לפני פרוץ המלחמה להימלט לאנגליה. מאז היא היתה בקשר מתמיד עם מרכז החלוצ באנגליה.

ביולי 1943 היא קיבלה ידיעות על המצב שלנו ובו זמנית חוברת אשר בה בין השאר העתקי המכתבים הבאים היו מודפסים. המכתבים אשר היו ממוענים לאנשי קשר שונים נחתמו לרוב עם הקוד T = לוטה קייזר; I = לודביג קוטנר; R = הרברט גרובלד; N = אנה בורנסקי ז"ל.

N בעמוד 7 = חנה בלומנקופף, חברה מישראל אשר במהלך המלחמה הוחלפה כנגד שבויי מלחמה גרמנים.

טרזה – מדריכה – היתה גם כן שייכת ליוצאים מן הכלל הנדירים כפי שמוזכר למעלה.

לגבי עמוד 8: המילה Hewart = מכבי הצעיר.

עוד הסברים נוספים למכתבים:

מועצה = אסיפה כללית;

אונקל אונג = קבלת שבת (ארוחת שישי בערב)

Bibel = תנ"ך

שפה = עברית;

שיחה = שיחה פתוחה

טנטה מולדת = פלסטינה ;

ארלזורוב = נרצח בריות

היות והמכתבים הוברחו אל מחוץ לגרמניה והיו עלולים להתגלות ולהיתפס השתדלנו להשתמש במונחים משפחתיים.

אל ווילי שמולביץ – שהיה אז בשבדיה – כתבתי לעתים תכופות מבלי שלדעת דבר אודות עברו באהרנסדורף (1937). עבור הזמנתכם הלבבית אנו מודים לכם מאוד. אבל לעת הזאת ברלין נמצאת קצת מעבר לתוכניות נסיעה אפשריות. אבל בכל זאת היה זה יפה באם נוכל להיפגש שוב פעם נוספת.

אשמח לשמוע מכם שוב!

עוד פעם כל טוב! שלכם בלבביות

הרברט

איור של קיר עם סורגים וצלב קרס עם הכיתוב 12.10.42

הייתי חייב לכתוב לך כבר מזמן. אבל תמיד דחיתי את הדבר. עד כה קראתי תמיד את הידיעות ממך בעניין רב מבלי לענות אפילו פעם אחת. כי כל מה שיש לספר מספר זאת כבר אלפרד זלביגר או R. אני נמצא כאן עדיין עם משפחתי והילדים שלי חרוצים. אנו מתראים לעיתים קרובות אבל לאחר עבודה רבה ודאגות רבות הם בכל זאת עושים דברים טובים. כאשר אנו שומעים ממך השמחה גדולה. ככל שהזמן של אלפרד מאפשר הוא נמצא אצלנו. עם כל הקרובים האחרים אנו נמצאים ככל שהדבר מתאפשר בקשר בכתב. כך הדבר גם עם I ו-R ועם הילדים של O. האחרונים לא נמצאים יותר במקומם. אתה ודאי יודע זאת. O רצה עוד לכתוב לך על מעבר הדירה שלו. אינני יודע במדויק באם הוא עשה זאת. הוא נמצא מאז 24.9 אצל I ו-K, כך אני מקווה.

חמור הדבר כי כבר לא עלה בידינו להיפגש. אבל אין מה לעשות. כעת ניסיתי לכתוב לו. אולי זה יצליח. החברים הקרובים ביותר של I יכולים לשלוח לו גם חבילות עד שני קילוגרם. הם אומרים שגם את יכול. זה היה יכול להיות כה טוב באם זה היה אפשרי. אתה גם תוכל לכתוב לו. אבל לשם כך אני חייב עוד לומר לך את הכתובת המדויקת. האם אתה מכיר את הכתובת של I או של K? בימים הקרובים אתן לך של O. אני אנסה לעדכן אותך ככל האפשר מה שלומם של קרוביני שם. זה יהיה כנראה המקום היחידי ממנו תוכל להגיע ידיעה. אבל חייבים להמתין. מהילדים שלי (הם גם של אלפרד) אכתוב לך יותר בקרוב. במידת האפשר אנא אשר לי את (קבלת) המכתב הזה.

עם ברכות לבביות שלי לך ולקרוביך
T.

פדרבורן 4.12.42

...באשר למה שנוגע אליי הרי אני בריא ועובד כאן במפעל הפנימי. אנו בסך הכל בערך 90 איש אשר ברובנו עובדים בעיר. עכשיו כבר קר למדי וצריך להתלבש חם. אלפרד לא יכול לכתוב לך ברגע זה היות והוא מאוד חולה ומזה כשלושה שבועות לא יכול לכתוב. קודם לכן עבד תמיד בחריצות רבה דבר אשר לדאבוננו אינו יכול יותר לעשות...

חוה חקלאית נוינדורף
15.12.42

...אנחנו עדיין נמצאים תחת הרושם של מותו הפתאומי של ידידנו אלפרד זלביגר. אבל אתה אמור מייד לדעת על כך כי אנו יודעים עד כמה אתה קשור למשפחה שלנו. אני פשוט לא יכול לדבר על כך עדיין כי הכאב העמוק עדיין חוסם את הפה. אבל מאחד אותי ואותך ברגע זה לדעת זאת ביחד, זה מעט מקל על מה שיש לשאת. כתוצאה מעבודתו המקצועית הוא סבל מאותם הכאבים כמו פעם סבל ויקטור אורלוזורוב, לאחר שהוא כבר נפרד מאשתו והוריו לפני כמה שבועות. אנו לא יכולים לתפוס זאת שהוא כבר לא אמור להיות עמנו יותר. מה הטעם של מוות של חבר באם לא זאת שהוא משאיר לנותרים אחריו עוד אחריות ומחויבות גדולה יותר. נדרים אמורים להיאמר לעת הזאת רק בצורה מאוד מחושבת כי איש לא יודע באם יש לו את הכוח או אם יישאר לו הכוח על מנת לממש אותם. אבל אתה צריך לדעת בשעה זאת, אנו הבוגרים של המשפחה שלנו נמלא את חובתנו עד הסוף, בכל מקום אליו הגורל עוד ישלח אותנו. יותר לא ניתן לומר. קרא את כל זאת ללא קשר למה שעתיד לבוא עלינו. אסור אף פעם – זאת דעתנו – שהדבר יהיה תלוי בהצלחות החינוך אצל הצעירים שלנו. אלפרד דיבר לעיתים קרובות במילים של ביאליק: "לא בנאומים אלא במעשים מצוי הכוח הבסיסי".

זאת היא הצוואה אשר אנו מוכנים לקבל על עצמנו להשתדל עבורה תמיד. החיים ממשיכים את מהלכם הרגיל כאשר N. עזב אותנו לפני תום התקופה השנתית היא נתנה לי במתנה רק תמונה. בצד האחורי של התמונה היא כתבה כי חבר אחד של משפחתנו מוכן לתת עד טיפת דמו האחרונה. מסור לה דרישת שלום ולמשפחתה ואמור לה כי אנו נחיה לפי המורשת שניסחה.

היום אני מוסר דרישת שלום לבבית ככל שהדבר רק אפשרי.

שלך R.

...דווקא היום אני רוצה לומר לך אישית לפחות כמה מילים. אתה הרי כבר יודע עד כמה אנו כולנו חשים פגועים בצורה בלתי נתפסת. באמת בלתי נתפס בינתיים. כך שהדבר היחידי אשר מחזיק את הבן אדם הוא כי יודעים כי יש חברים אשר עומדים לצידך. ככל שאנו יודעים בוודאות שאתם שם תמיד חושבים עלינו כך אתם יכולים לדעת בוודאות כי אנו נמלא את חובתנו כאן. יותר אני לא יכול לכתוב לך היום, וכנראה גם אין צורך במילים נוספות. יפה הדבר שאפשר להבין זה את זה כל כך. כמה שורות ממך יעשו לנו טוב. להיום כמו תמיד דרישת שלום מאתנו.
N.

ברלין, 17.12.42

...את המכתב שלך קיבלתי כבר לפני 14 יום אבל השינויים הבלתי פוסקים לא אפשרו לי לבוא לכדי כתיבה. הדבר שמרגש אותנו הכי הרבה הוא מותו של אלפרד שלנו. דבר אשר נמסר לנו לפני שבוע. אני לא יכול לומר לך עד כמה קשה הדבר פוגע בנו, עד כמה המשפחה סובלת עקב אובדן זה. חוג קרובי המשפחה מאוד הצטמצם והולך וקטן כל הזמן.

- בימים האחרונים היה R. אצלי והוא ואני החלטנו לטפל בחבר הראשון טוב ככל שהדבר עדיין אפשרי. זה אמור להיות הכל להיום. מסור מכולנו דרישות שלום לבביות ביותר; הם כולם ממושעמים ומחזיקים מעמד טוב.

T.

חוה חקלאית נוינדורף, פברואר 1943

...אנו חיים כאן כבר עוד מעט שנתיים. ואנו מתגוררים עם 50 אנשים צעירים בצריף עם 4 חדרי שנה וחדר משותף. כל המחנה מכיל כ-200 איש, צעירים ומבוגרים די מעורבים זה בזה. אנו הולכים ברובנו לעבודה מחוץ למחנה. יש כאלו שעובדים בבתי חרושת בעיר. אחרים אצל איכרים וגננים ואחדים אף נמצאים בעבודת גננות ובעבודות משק בית כאן במחנה. מתוך שכרינו אנו משלמים אחוז מסוים למחנה עבור כלכלה. מן היתרה אנו מוכרחים לשלם את כל שאר ההוצאות. עד כה יכולנו להסתדר תמיד עם השכר שלנו, למרות שהדבר לפעמים לא כל כך פשוט. במהלך שבוע העבודה אנו כולם מאוד עסוקים. אם אנו חוזרים מהעבודה בחמש או רק בשעה שבע אנו חייבים כאן בכל זאת לעזור בעבודות ההכנה במטבח. לכך נוסף בחודשי החורף גם הצורך להשיג חומרי הסקה. ובערב כולם די עייפים כך שלא נשאר לנו הרבה מה לעשות בזמן שאחרי ארוחת הערב. למרות זאת אנו תמיד מאוד שמחים באם אנו יושבים יחד לפחות בערב אחד וקוראים קצת או יכולים לדבר על דבר מה. כמובן שכל המשפחה שלנו נפגשת ביום שישי בערב וזאת כבר לפני הארוחה, בדרך כלל לתפילה קצרה ולאחר הארוחה אנו נמצאים ביחד עם "אונקל עונג", אשר שר איתנו או אשר מספר משהו יפה במיוחד. הוא בוחר אז נושאים שונים לגמרי, אבל מעדיף כמובן תיאורים מהבית, מהחיים שם ומכל הבעיות אשר יש שם. בשבת אנו חופשיים כל היום ויכולים להיפגש באופן סדיר עם T. מפגש זה גורם לנו במיוחד שמחה גדולה. את השעות הפנויות בשבת אנו כמובן מנצלים היטב. "שפה" (שיעור עברית) נמצאת אצלנו באופן קבוע ובדרך כלל גם "שיחה" (שיחת חברים). היא תמיד מביאה דיווחים מעניינים אשר לעתים קרובות נדונים בוויכוח אינטנסיבי. יש לנו גם הרבה ספרים לרשותנו תמיד עם לימודים ורעיונות חדשים. אנו גם נוהגים לקיים שיחות מקצועיות ברצון רב וגם כל מי שאיננו עובד בחקלאות משתתף בכך. הרי בסופו של דבר היתה לכולנו הכשרה חקלאית לפני שהגענו לכאן.

כמובן שהדבר קשה לחיות יחד עם כל כך הרבה אנשים אשר בחלקם גם חושבים אחרת לגמרי וחיים אחרת מאתנו. זה היה כמובן עדיף באם היינו יכולים להיות רק במסגרת המשפחה המצומצמת בפני עצמה. מבחינה זאת קל יותר ל-D. בפדרבורן. אנו חייבים לעיתים קרובות לגלות התחשבות ולוותר על דברים שלנו. בתוך המשפחה קיימת אבל הבנה הדדית טובה במיוחד. חוג המקרים שלנו מחוץ למחנה זה הצטמצם מאוד. אנו עדיין כותבים באופן קבוע לכמה חברים נאמנים בברסלאו וברלין. גם בעוד כמה מקומות אחרים נמצאים עוד כמה קרובי משפחה. אנו מאוד שמחים לשמוע דברים טובים על מצבה של הדודה "מולדת" על כך דיווחו לנו. וגם קיבלנו דואר מ-A. ו-L. ומ-R. שמירת הקשר ההדי הזאת מאוד עוזרת לנו להתגבר על הרבה דאגות ובעיות...

R.

מסמכי מכתבים מן השבועות האחרונים "לפני אושוויץ"

בסביבות ברלין, 17.2.43

המכתב שלך מיום 8.1. אמר לנו כאן הרבה מאוד. הבנו זה את זה וננהג תמיד בהתאם לכך. תודה גם עבור הלבביות עימה אתה מדבר אלינו. בקור של החדר שלנו זקוקים לה (ללבביות) מעת לעת. לגבי מחלתו של אלפרד אינני יכול לומר לך פרטים כלשהם. הוא לא טופל בבית. הסיבוך שאירע לבסוף הרי ידוע לך, מהמחלה הקשה "ויקטור ארלזורוב".

את הנתונים לגבי אשתו אין ביכולתי לדאבונני למסור לך – אנו איננו יודעים להיכן עברה כתובת. ההורים גם כן כבר אינם נמצאים כאן. ועכשיו אני שם לב כיצד מכתב זה לא חוסך ממך דאגות חדשות. עד כמה שהצטמצמה המשפחה בברלין, אתה ודאי יודע. סוניה אשר נסעה לאהרון וכעת גם אפילו לוטה! (החברה אשר ממנה הגיעו המכתבים מברלין בחודשים האחרונים, גורשה.) כתובתה איננה ידועה. אנו כאן חייבים בכל זאת לקחת בחשבון שינוי בקרוב. למרות שהחלטה טרם מונחת לפנינו, קרובי המשפחה שלנו מתכוונים כבר למעבר כתובת ומכילים הכל. במיוחד אני עובד על כך על מנת שתהיה להם הגישה הפנימית הנכונה בכדי לקבל את האובדן של המקום שאליו רגילים. בקרב המשפחה אפשר לחוש בהתעוררות פנימית טובה. את השאלה המרכזית באשר לתוכן החיים בכלל והחיים שלהם אנו מנסים לקשר עם הנתונים של חיי המשפחה שלנו. במסגרת ימי המשפחה הרבים שלנו הם למדו להכיר בצד האובייקטיבי של השמות המשותפת המשפחתית שלנו. כעת אמורה לצאת מכך באופן מחודש התשובה הסובייקטיבית מתוך המצוקה שלהם. את השאלה של הקיום שלהם חייבים ללמוד להכיר דרך הפתרון אצלנו. אל תבין זאת באופן לא נכון, אני כלל לא אוהב את אלו שהם מאה אחוז חילוניים/משכילים. אצל הבן אדם חייב משהו להתרחש. ובעקבות אצל צעירים. באם הכוח יספיק להחזיק מעמד אצל כולם, דבר זה עוד יסתבר בעתיד. חלקם פשוט לא יעמדו בדרישות. אבל את הרצון החד משמעי להחזיק מעמד בכל מקרה. רצון זה יש לכולנו.

בחיים המשותפים עברנו שוב כמה שבועות יפים. החזקנו היטב מעמד בחורף. למדנו הרבה בעבודה המעשית ובאופן כללי בכלל. ה-"JAM" (ים) והמחשבות של ארתור רופ השאירו עלינו רושם עמוק במיוחד. האם אתה יודע מה שמשמח במיוחד: הרי זה להתבונן ולראות כיצד כל פרט במהלך השנה האחרונה עבר התפתחות אישית אשר מוכיחה את הערך של המשפחה שלנו באופן כולל. לאהרון מותר ככל הנראה לכתוב רק פעמים ספורות בחודש (XXX). אבל אנו כעת כבר לא שמענו ממנו מזה זמן מה. לאחר עזיבת לוטה כותב לו כאן חבר בברלין באופן קבוע.

באשר לאריך, M. כתבה לך ככל הנראה לוטה בעצמה. אתה יכול לתאר לעצמך שלוטה מאוד חסרה לנו. אבל מה יש עוד לומר – לשתוק!

אגב, אמור בבקשה לפאני Sch שעדיף שהיא תכתוב אלי היות ואנה לא יכולה לקבל את הדואר הזה. מדוע W. לא כותב מאומה? כתבתי כבר פעמיים. מוילי קיבלתי חדשות טובות. אתה תקבל הודעה מיד כאשר יתבהר לי מה אפשרי לגבי ההישארות שלנו. כתוב גם אתה כעת לעיתים תכופות ככל שמתאפשר לך. ודווקא כעת רצוי שלא ישאלו החברים שלי לחינם כאשר הם חוזרים מן העבודה הביתה "האם נתן עוד לא כתב?"
אני מוסר לך דרישת שלום לבבית מאוד
שלך הרברט

נ.ב.

בינתיים ברור הדבר כי נצטרך לחתום. מועד ומקום אינם ידועים. באם המשפחה תוכל בכל זאת להישאר ביחד, הדבר איננו ברור. אנא השב מהר מאוד. בבקשה ללא קלפים גלויים.

מרכז גרמניה מיום 1.3.43

(בדרך למקום הגירוש)

סוזי האהובה שלי,

גלויה זו מיועדת לנתן כפי שהיא גם מיועדת לך, היות ולא שמעתי ממנו מזה זמן רב, לכן אני כותב אליו כעת דרכך. את רואה כי כעת בכל זאת הכתובת שלי איבדה את תוקפה, כך שאתם לא יכולים לכתוב לי יותר בזמן הקרוב. אבל אני משוכנע שאתם בכל זאת חושבים עלי ומאמינים לי שגם אצלי כך יהיה הדבר. סוזי האהובה התעייני בכל זאת פעם אחת לגבי ההורים. האם אין לך כתובת? אינני מאמין במפגש. מתוך קשר קרוב ובנאמנות אני שולחת דרישות שלום לבביות

אילזה

כלומר להתראות. הישארו נאמנים לנו דבר שגם אנו נעשה.

ד"ש לודביג

בסביבות ברלין, 4.3.43

את הדואר שלך מיום 8.1 ומיום 15.2 קיבלתי. אנו מודים לך עבור דרישות השלום מהדודה "מולדת". היום אני חייב להודיע לך כי לודביג עם כל משפחתו עבר (גירוש) אל לוטה, (קיבוץ הכשרה אחד נסגר) אשר היא לא גרה עם אהרון.

מעבר הכתובת היה חייב להתבצע מאוד מהר. הם אבל יצאו לדרך מאתנו בהתאם; בחוזקה, ברצינות, ברוח טובה. נראה כאילו אנו היחידים שנשארנו כעת עוד בדירותיהם הישנות. עד מתי, עם זאת, איננו יודעים. אין יותר דבר אשר יכול בכל זאת להפתיע אותנו. הרדקה האהובה שלנו (רנדסבורג) ענתה לי מהר על הגלויה שלי, דבר אשר מאוד שמח אותי. נראה כי לוטה נמצאת בקרבתו. ויילי כותב מאוד בחריצות. היום עם דרישות שלום לבביות לכולם שלך הרברט

נ.ב. נתן האהוב, יש לי עוד בקשה אליך. אתה הרי כותב לאווה באם אתה שומע ממני, ואז תבקש ממנה למסור להוריי עמם היא מיודדת דרישת שלום ממני. כל טוב לך, אני מקווה להתראות. בלבביות רבה אנה

גרמניה, 10.3.43

את מכתבי אליך ברצוני להשלים היום בכך שאני אומר לך את מה שאמרתי לך בתור דעתי עם כל בני המשפחה שלנו היום עוד פעם חשבתי על כך מן היסוד. כך שמחנו במיוחד שלאחר עזיבתו של לודביג היום עוד היה לנו ביקור של הדודה "מועצה" אשר בשמה אני יכול למסור לך דרישת שלום חמה ואשר ממנה אני אמור לומר לך כדלקמן:
לא משנה מה יבוא זה לא ישנה אצלנו מאומה. אנו מחליפים זיכרונות והרגשנו מחדש כיצד כל אחד חש קשור אל כל אחד מבני המשפחה. כך שאבנו כוחות חדשים ואנו רוצים לומר לך זאת עקב כך בגלל שאנו יודעים עד כמה אתה חש קשור אלינו. כך אתה יכול להיות עם אמון כלפינו כפי שאנו נוהגים מכל אהובינו הידועים לנו וכפי שהדבר מתאים לביתנו המשותף. דודה "מועצה" ביקשה ממני במפורש לכתוב לך את זה.

ידיעה זאת כי תרצה האהובה כעת בכל זאת נוסעת הביתה היתה הסיום הנכון של המפגש הנעים שלנו.

עם דרישות שלום לבביות מכולנו

שלך הרברט

בסביבות ברלין 10.3.43

היום התגלה לנו כי במהלך שמונת הימים הבאים אנו נאלץ לנדוד למקום אחר. היות ואינני יודע באם אוכל לכתוב לך עוד פעם הריני כותב שורות אלה כבר עכשיו. אנחנו נהיה כעת באמת האחרונים ממשפחתנו אשר הולכים מכאן. אבל אתה יודע מאומה לא ישתנה. דרך אגב, שכחתי בפעם האחרונה להודיע לך כי כמה חברי משפחה כאן רוצים ונחרצים בדעתם להיפגש יחדיו מחדש גם יותר מאוחר היות והם רוצים להיות שוב בבית ביחד. חמישה בני משפחה יוכלו להישלח מאתנו ישירות אל אהרון בטרזיינשטאדט. באשר לאחרים הדירה החדשה איננה ברורה.

בכל מקרה איש לא נשאר מאחור, דהיינו אהובי, מסור דרישת שלום לחנה ולכל אהובינו. כתוב גם לוויילי היות ואני כבר לא מגיע לך. הדבר נשאר במילה שלנו.

בינתיים לך דרישת שלום לבבית ביותר מכולנו.

היה חזק (ארץ ישראל), שלך

הרברט

נתן האהוב שלי!

קיבלנו עוד את גלויתך מיום 26.3. בעצמי מאוד מאושר כי פריץ ואילה שומעים זה מזו. - אנו כעת באמצע הבידוק. הכל הולך בסדר. המפגש המשפחתי האחרון כפי שאנו רגילים לו. - דגלי הקטן שלנו אשר

אמור שוב להיות בריא לגמרי אצל חנה נמצא אף הוא כאן. -

מאחל לך בריאות והרבה כוח לעבודתך הקשה כל כך

בלבביות

שלך, הרברט

טופס של הצלב האדום מיום 17 מאי 1943
טופס בקשת העברת מכתב אל אילה לבנשטיין
מאת הרברט

החלוץ

ארגון החלוצים היהודים לפלשתינה – אנגליה

1ב בית בלומסברי, רחוב בלומסברי, לונדון WCI, טל. מוזאון 2900
שלוחה 388
27-7-1943

אילה לבנשטיין, 22, אלמקרופט אווניו, NW11

אילה יקרה,

במצורף נא מצאי פתק ממכתב אשר הגיע משבדיה רק אתמול. אנו שמחים ביותר שהרברט והחברים האחרים במצב טוב

ואנחנו ממהרים למסור לך מידע זה. הדבר עשוי לעניין אותך כי קיבלנו בו בזמן דו"ח דומה במברק משוויץ. אנו משוכנעים שתהיה מאושרת לקבל ידיעות אלו אשר יאפשרו לך לשלוח ידיעה באמצעות הצלב האדום להרברט.

בברכה חמה,

שלום,

על החתום זיגוש ארליך

מתן שבאלב

שוויץ

ז'נבה

131 רחוב דלזן

השולח

הרברט ישראל גרובלד
חוה חקלאית נוינדורף

מקום מגורים ברלין

מספר זיהוי (מיקוד) A4497
הכותב...

אל פאול ספרשטיין וכן
לא אל א.אואלן

אל מר

נתן האהוב שלי!

קיבלנו עוד את גליתך מיום 26.3. שמחה גדולה. בעצמי מאוד מאושר כי פריץ ואילה שומעים זה מזו. - אנו כעת באמצע הבידוק. הכל הולך בסדר. המפגש המשפחתי האחרון כפי שאנו רגילים לו. - דגלי הקטן שלנו אשר

אמור שוב להיות בריא לגמרי אצל חנה נמצא אף הוא כאן. -

מאחל לך בריאות והרבה כוח לעבודתך הקשה כל כך

בלבביות

שלך, הרברט

רשימת "טרנפורט"

מיום 19.4.43
הטרנספורט (גירוש) למזרח 37

המשטרה החשאית (גסטאפו)
סניף המשנה של הגסטאפו, ברלין

לכבוד מר
מנהל כספים בכיר, ברלין – ברונדונבורג
היחידה למיון מוקדם
ברלין / 40
אלט קוביט 143

אישור מפונים
יהודים.

ברלין, ביום 29.4.43

במצורף הנני שולח את רישומי הרכוש
בתור הוראות משיכה עבור אותם היהודים אשר פונו מיחידת הגסטאפו פרנקפורט/אודר
21C היהודים הרשומים הינם למשלוח גירוש 37. החסרים
מתוך ההצהרות הקודמות הינם לא סופקו מאת מיחידת הגסטאפו פרנקפורט/אודר לכאן. Y.J.
מטעם

(הערה למסמך הנ"ל)
עם "הטרנספורט למזרח מספר 37" גורשו לאושוויץ גם הנערים והנערות של נקודת האיסוף נוינדורף להם השתייך גם
אהוד הרברט גרובלד.

"ניצולים"
לאחר השחרור במאי 1945

22, אלמקרופט אווניו
לונדון, NW11
12-5-45

הרברט אהובי,
ידי עדיין רועדות יחד עמך מרוב התרגשות. מאז אתמול אני יודעת שאתה בחיים וכי דואגים לך! אני פשוט לא יכולה
לומר לך כמה אני מאושרת וכי אני מתפללת לאלוהים כי לא יקח הדבר זמן רב לפני שנוכל להיות יחדיו שנית. –
מעולם בכל השנים הללו לא איבדתי את התקווה, אהובי, ואם אתה רק תחזיק מעמד עוד קצת הלאה, הכל יהיה בסדר!
–

אני מקווה ששורות אלה תגענה אליך כאשר אתה בבריאות וברוח טובה.
כפי שאני מכירה אותך ודאי סקרן באותה מידה לשמוע ממני כפי שאני רוצה לשמוע חדשות ממך. בחרתי בדרך
המהירה ביותר לתת לך לדעת כי אנו כולנו בסדר ורק מחכים לשמוע ממך. –

גרדה, הרטה, הפרגרים, וולפגנג ומריון שולחים לך את אהבתם.
שמור על ראש מורם, אהובי, הגרוע ביותר כבר עבר! – מקרב לב אני מאחלת לך את מיטב האיחולים ושאלוהים יברך
אותך. –

עם כל אהבתי.

תמיד שלך,
אילה.

כל תקשורת אל המזכיר:

נשיא: ד"ר א. צולשן

גזבר: מ. שטרנפלד

מזכיר: ק. סבצקי

33 כיכר סוהו, לונדון WC1 טל. גרמניה 2142 14 מאי, 1945

גברת אילה לבנשטיין, 22 אלמקרופט אוניו
NWII

גברת נכבדה,

בעונג רב הריני לידע אותך כי הרברט גרובלד שוחרר ונמצא במחנה ברגן בלזן.
כרגע אין שם שירות דואר, אבל אם את כותבת לו מאוחר יותר נא מסרי לו דרישת שלום.

שלך בכבוד
ק. סבצקי

(כתבה מעיתון באנגלית "קוטון ביילר" מיום 24 מאי 1946)

סיפור זה אודות עם הנלחם על מקום על האדמה

התקופה של השיבה מן המוות

הם שרו בעוד הנשים מתרוצצות ומגישות את האוכל. לאורך השולחן הארוך שנמשך מקצה אחד לקצהו השני של
החדר, ישבו גברים ונשים שזופים. זה היה חדר גדול וכל החבורה של 30 איש התכנסה סביב השולחן. האויר היה רווי
באנרגיה אשר נבעה מהמוסיקה הגדולה ביותר מהקול האנושי של שיר אחד.

"הם לא נראים מאוד בריאים וחזקים" .....

"ומחיטה אחרת"

"באוגוסט האחרון הקבוצה הראשונה של אנשים ממקום זה יצאה לפלשתינה. הם למדו את הלקחים שלהם טוב מאוד.
הם כתבו לנו כי בפלשתינה יוקם בקרוב קיבוץ חדש... הקהילה השיתופית בוכנוולד."

האוכל הסתיים וגברת אקרט ואני היינו שקטים. אולי בגלל ששינינו חשבנו על המיליונים אשר איש לא יכול יותר לעזור
להם אשר לעולם לא יוכלו יותר לחלום על חיים חדשים.

גברת אקרט דיברה תחילה: "תראה את האיש מולנו שלושה מקומות שמאלה, השם שלו הרברט." "מדובר בהרברט
גרובלד שהיה לפרק זמן גם המנהל של הכשרת אהרנסדורף." "ויש לו סיפור אשר אתה חייב לשמוע. הוא היה מאורס
עם בחורה בשם אילזה. היא ברחת ב-1939 מגרמניה לאנגליה. בשבע השנים לאחר מכן הם היו רחוקים זה מזו.
והרברט נשלח לברגן בלזן ואז הביאו אותו לבוכנוואלד לפני שנתיים. לפני שנתיים היא עוד לא ידעה אם הרברט נשאר
בחיים. אבל היא נשארה נאמנה לו. ולפני חודשים ספורים הם נפגשו. תוך חודשים בודדים הם יתחתנו."

אני מצטט למרות שהחדר היה חם ולמרות שכבר היה אביב. האנשים כבר הלכו. ישבתי זמן מה ושמתי לב למשהו.
תחושה של ידיעה מראש גרמה לי לזעה קרה. מה היו המילים העבריות הכתובות על לוח הקיר בפינה של חדר האוכל?
גברת אקרט נאלצה תחילה לשאול איש לידה לפני שיכלה לענות: "פירוש הדבר", היא אמרה חרישית, "כי שישה
מיליונים מהאחים שלהם נשרפו, עונו, ועברו התעללות ונרצחו והם תמיד נמצאים ביניהם."

מאת לאונרד קומברג

זכרונות אנליזה-אורה בורנסקי

1940-1943

מהדורה מורחבת ומעודכנת המתארת את תקופת הכשרות החלוץ בגרמניה לפני השואה, במהלכה ועד לאחר מלחמת העולם השנייה

נספחים:

17 פאולה וקלאוס שטרן: "השנים היפות ביותר בחיי היו שנות ההכשרה בנוינדורף."	1 אנליזה בורינסקי
18 עבודה חקלאית בקבוץ בוכנוואלד בחוות גרינגסהוף	2 פיסת הדגל המקורי
19 טקס החופה והנישואין של הרברט ועליזה גרובלד ב"קבוץ בוכנוולד" בחוות גרינגסהוף	3 דגל מכבי הצעיר שנגזר
20 מפגש בקבוץ מעין צבי 1963	4 אנליזה בורינסקי / אורה אלוני
21 כנס "נצר מוצל מאש" קבוץ מעין צבי 1965	5 מחברת הזיכרונות של בורינסקי
22 נוינדורף – תמונות 2015	6 לקט תמונות אנשים וחפצים
23 נוינדורף האורווה - 2018	7 בורינסקי מסרה עדות ליד ושם
24 נוינדורף, מגורי חניכים – 2018	8 כינוס בקבוץ נצר סרני 1985
25 נוינדורף, בניין מרכזי - 2018	9 מרכז החלוצ ברלין 1941
26 ארנסדורף, לוח הזיכרון - 2018 "כל המציל נפש אחת כאילו הציל עולם ומלואו"	10 חוות ארנסדורף, טמפלין.
27 אהרנסדורף – שרטוט השטח	11 הספרייה בנוינדורף 1941
28 לקט ספרים אודות ההכשרות	12 הכשרת נוינדורף עם דגל ישראל מונף, הדגל שנגזר וחולק
29 הכשרות החלוצ באנצילופדיה האינטרנטית WWW.JEWIKI.NET	13 רחל מוזס (אינגה פצל) אשר כונתה "ארנבת", אורה בורינסקי
	14 אנליזה אורה בורינסקי
	15 אנליזה אורה בורינסקי
	16 רחל מוזס (אינגה פצל) "ארנבת", אורה בורינסקי

אנליזה בורנסקי לאחר המלחמה

מהארכיון האישי של יואב גד.

British High Commission

No. 58076/11

IDENTITY CARD (8350)

Name of holder אורה בורנסקי
ORA BORINSKI

Place of residence העיר העתיקה ירושלים
Haifa to Haifa and Haifa

Place of business Haifa

Occupation housewife - קופל

Race פלשטיני

Height 5 feet 6 inches

Colour of eyes אזרחי

Colour of hair אזרחי

Build אזרחי

Special peculiarities

Signature of issuing officer [Signature]

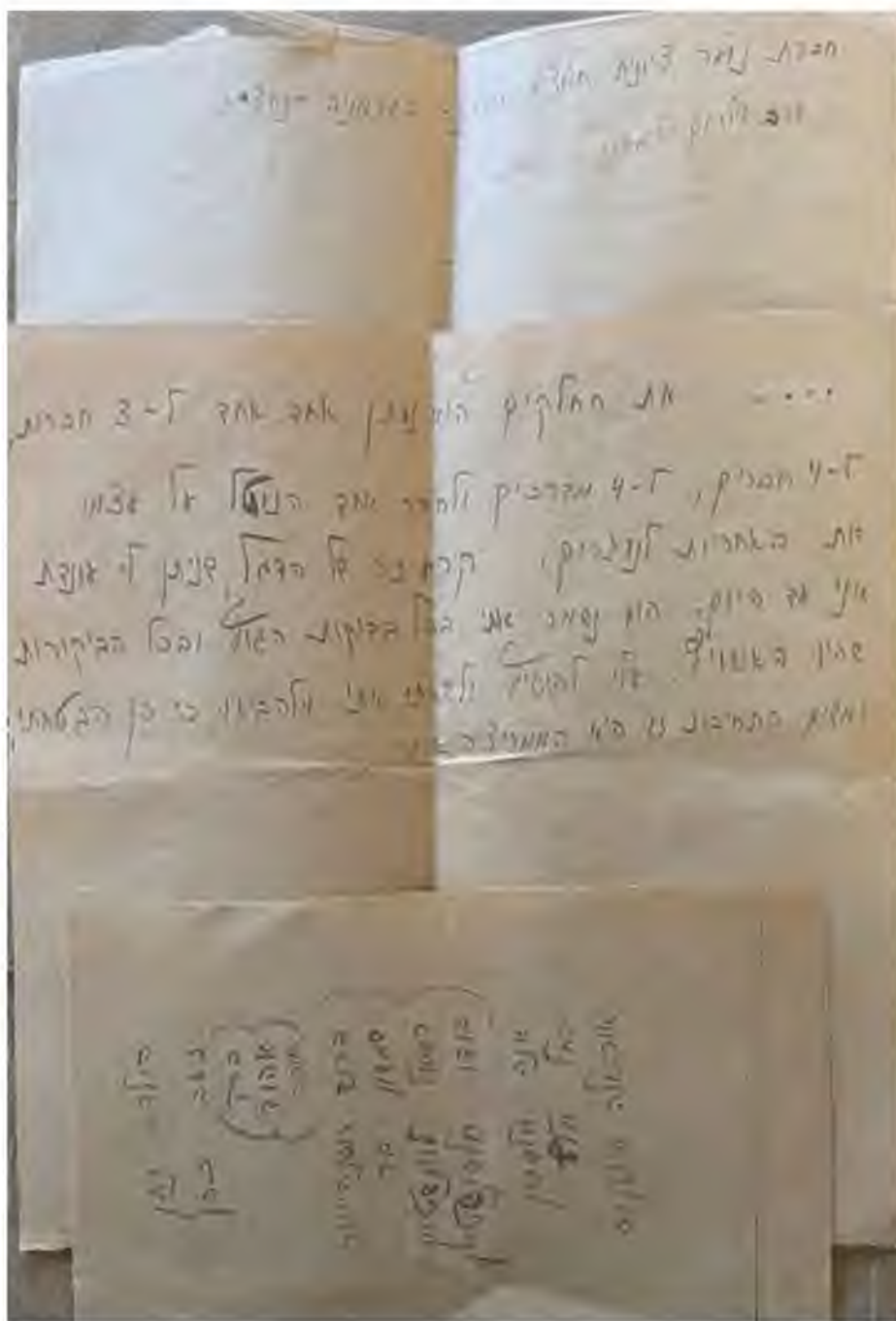
Appointments 5057/11

Place Haifa - Haifa Date 27.6.41

Signature of holder Ora Borinski

Office stamp [Stamp]

-13-

פיסת הדגל המקורי שנשמרה על ידי אורה בורנסקי, ששרדה את המחנות והביאה את פיסת הדגל ארצה ומסרה אותה ליד ושם.

חלקו המרכזי של דגל מכבי הצעיר אשר נגזר על ידי הרברט אהוד גרובלד, וחולק בין החברות והחברים, כפי שמופיע בכתב ידה בעמוד הקודם. הרברט גזר את הדגל ל-12 יחידות כמספר שבטי ישראל. הוא מסר את פיסות הדגל הן למדריכים והן לחניכים נבחרים. זאת לאחר שלב הדגל נגזר והובא לארץ על ידי חנה וברכה – הנשים הישראליות שחזרו לארץ ב-1941 ובתקופה מסוימת נשמר בארכיון תנועת מכבי צעיר. לא ברור מה קרה לו לאחר מכן. חלקה של אנליזה הוא היחיד מבין שנים עשר החלקים שחולקו למדריכים שהגיע לארץ. הוא נשמר בקיבוץ מעיין צבי עד אשר נמסר על ידי בנה של אורה אלוני, ניר אלוני, למוזיאון יד ושם ב-2007.

חברי התנועה שהתאחדו בארץ הכינו דגל משוחזר, במקום זה שאבד ורקמו עליו את סימני החלוקה של הדגל המקורי. גם דגל זה נמסר למוזיאון יד ושם.

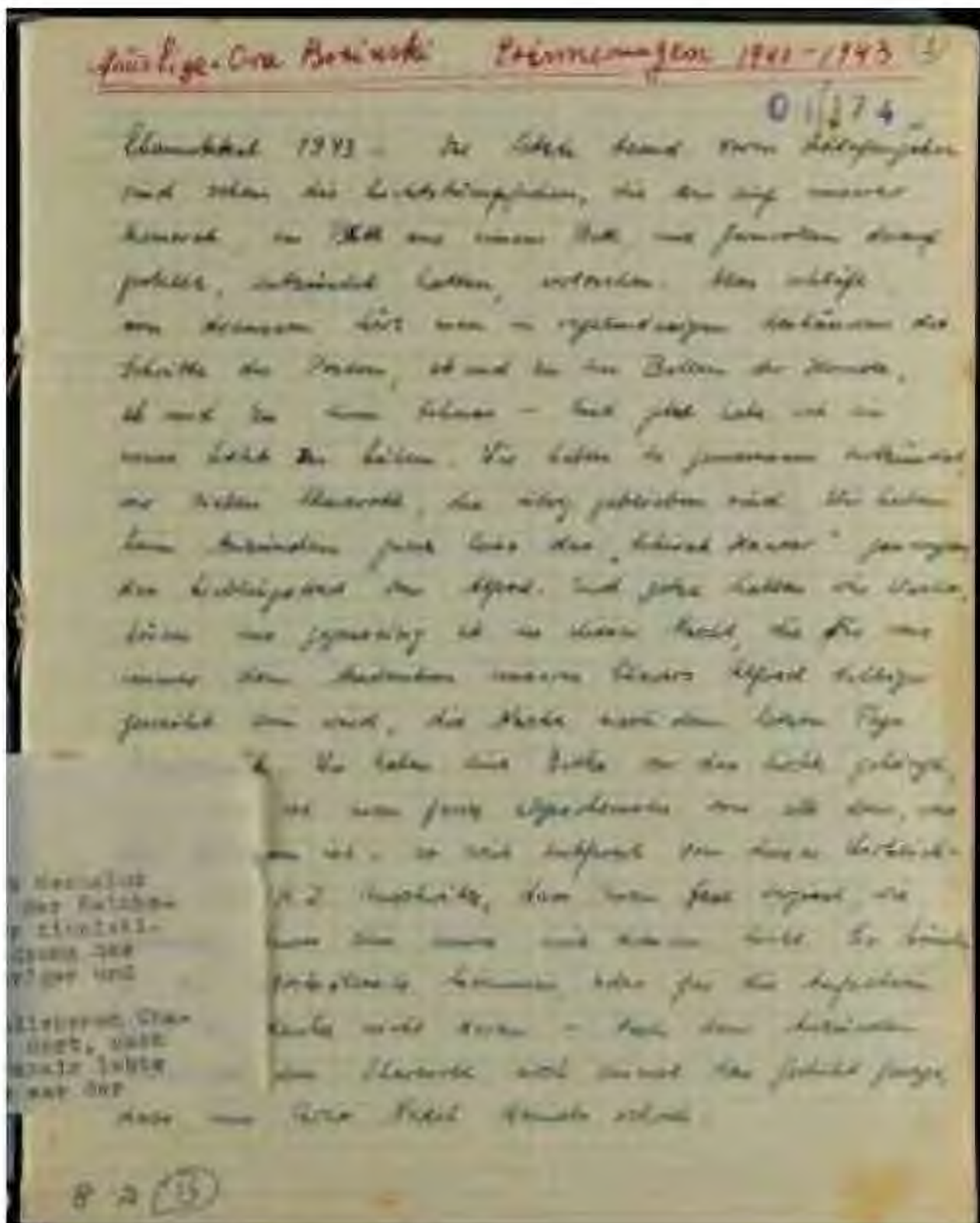
אנליזה בורנסקי / אורה אלוני

אורה אלוני עם משפחתה בישראל

להלן צילום 3 עמודים מחברת זיכרונותיה של אנליזה אורה בורנסקי היא אורה אלוני ילידת 1914 בברלין, גרמניה (כפי שנכתבו במקור במאי 1945) אודות השנים 1940 – 1943, קורותיה בהכשרות "מכבי הצעיר" באהרנסדורף ונויינדורף והגירוש לאושוויץ ב 1943.

I understand now John's
the eye - but I don't see how
the handwriting is on the whole!
to measure the letter the present
to look - a page - unprinted
to give some other information
what John says from your letter!
to see what is - just from!

But, what is the word page, John's letter.
the letter and the letter, how is it
and it is a letter and what is it
the - a letter on the handwriting letter
the letter the letter and the letter
to see what is the letter.

I see the letter, the letter, the letter
to see what is the letter, the letter
the letter and the letter, the letter
the letter and the letter, the letter
the letter and the letter, the letter
the letter and the letter, the letter
the letter and the letter, the letter
the letter and the letter, the letter

John - what is the letter, the letter
the letter and the letter, the letter
the letter and the letter, the letter
the letter and the letter, the letter
the letter and the letter, the letter
the letter and the letter, the letter
the letter and the letter, the letter
the letter and the letter, the letter
the letter and the letter, the letter
the letter and the letter, the letter
the letter and the letter, the letter
the letter and the letter, the letter
the letter and the letter, the letter
the letter and the letter, the letter
the letter and the letter, the letter

עדים דוממים: סיפורי חפצים מאוסף מזיאון יד ושם | ילדים ונוער בשואה

גינר בר היה בין המדריכים בארנסדורף. שקיבלו פיסה מהדגל. הוא נספה בשואה.

האחיות הילדה ובטי נתן מברסלאו הגיעו לחווה בארנסדורף לאחר הקמתה. הילדה (מימין) היתה בין המדריכות שקיבלו חלק מדגל ההכשרה. שתי האחיות ניספו בשואה

נערים בעבודה חקלאית בחוות ההכשרה של מכבי הצעיר ליד ארנסדורף

אורה אלוני (אליזה בורנסקי) בקיבוץ מעין צבי, לאחר המלחמה

הרבנט גרובלד, המדריך שגזר את דגל ההכשרה וחילקו בין המדריכים שרד את המחנות אך פיסת הדגל שלו אבדה

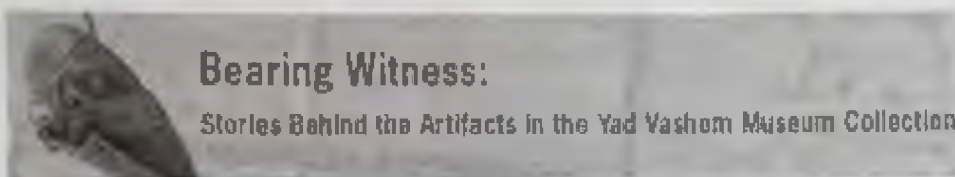

דגל מכבי הצעיר ששוחזר בארץ ישראל לאחר המלחמה. סימני חלוקתו בין המדריכים נרקמו בחוט. אוסף החפצים, מזיאון יד ושם

קבוצת נערים חניכי מכבי הצעיר מהחווה בארנסדורף שהגשימו את חזון התנועה לעלות לארץ ישראל צולם בקיבוץ גניגר בשנת 1945 מימין לשמאל - מרדכי מלאן, דולה שמידט, אלי היימן, חנה אנגל, חנן אנסבכר, בנימין פיינגוש

כל הזכויות שמורות © 2013 יד ושם - רשות הזיכרון לשואה ולגבורה
משוכן | מנחים יתגאי שימוש | מדיניות פרטיות

Bearing Witness:

Stories Behind the Artifacts in the Yad Vashem Museum Collection

הדגל | ילדים ונער בשואה

חלק מדגל 'מכבי הצעיר' של חוות הכשרה לבני נוער יהודים בארנסדורף, גרמניה

ערב הציונות השנייה לחנות ההשגדה, נערך טקס בהשתתפות בני הנוער והמדריכים ודגל ההכשרה נגזר לשנים-עשר חלקים שחולקו בין מדריכי ההכשרה. הם החתיבו להפגש מחדש בארץ ישראל ולאחד את חלקי הדגל ליחידה אחת. חבין שנים עשר המדריכים, שרדו את השואה שלושה בלבד ומחונכ רק אנליזה בורנסקי הצליחה להביא את חלק הדגל שלה לארץ ישראל.

סימון הדגל השמורה באוסף התפסים של מדיאן יד ושם

לאחר עליית הנאצים לשלטון בגרמניה התחזקה פעילותן של התנועות הציוניות השונות במטרה להעלות את בני הנוער היהודים לארץ ישראל לצורך ההתארגנות לעלייה לארץ ישראל ולשם חיטור הנוערם לעבודות חקלאיות. הקמו חוות הכשרה חקלאיות שטערו להכשיר את בני הנוער לעבודות האדמה ולחיים ביישובי ארץ ישראל

אנליזה בורנסקי לאחר המלחמה

▼ תמונת נוספת ▼

אחת מחוות ההכשרה האלו הוקמה ב-1936 ליד העיירה ארנסדורף Ahrensdorf, לא הרחק מברלין. על ידי תנועת מכבי הצעיר בחווה זו התרכזו בני נוער בגילאים 15-17 ומדריכיהם לעבודה חקלאית ולמוצרים מטרת ההכשרה הייתה להכין אותם לחיים בקיבוץ הנוערם שעבר את גיל 18 חיפשו דרכים לעלות לארץ ישראל

במשך היום עסקו הנוערם והנערות בעבודות שונות, והלימודים נערכו אחרי הצהריים במרכז הלימודים עמדו נושאים בעלי זיקה לציונות וליהדות, כמו היסטוריה יהודית, תנ"ך ועברית. בשעות הערב התקיימו שיעורי חנוכה ופעילויות תרבות על אף תסחי החיים הקשים והאובד הצנוע. היו בני הנוער חוזרי התלהבות ואמונה באידיאלים הציוניים כפי שהיו רוב תנאי תפעות הנוער ביתים אלו באירופה הם ניהלו חיי שיתוף והעובדה ששהו בחווה ללא בני המשפחה יצרה ביניהם זיקה וקשר עמוק כשמדריכיהם מהווים עבורם הורים וחברים

אחת המדריכות שעבדה בחווה בארנסדורף הייתה אנליזה בורנסקי. אנליזה מלדה בשנת 1914 למשפחה שהייתה ממוצאת מכל קשר ציוני או יהודי. אך הדחיקה הטובה של יהודים מסואדות החינוך הגרמניס חייבה אותה להשלים את השכלתה במסגרות החינוך היא הגיעה לארנסדורף כמדריכה של תנועת מכבי הצעיר בגיל 23 לאחר שסיימה את מסלול לימודי החינוך בבית

אורה אלוני בכינוס בקבוץ נצר סרני מאי 1985 מי היה מאמין?

מרכז החלוץ ברלין 1941 רחוב קאנטשטראסה 10, ברלין
מימין: הרברט אהוד גרובלד, יצחק שוויזנץ, (במרכז) אלפרד זלביגר,
סוניה אוקון, ארתור פוזננסקי (שני משמאל)

חוות אהרנסדורף בקרבת טמפלין במדינת ברנדנבורג
המקור: www.hachschara-ahrendorf.de

הספרייה בנוינדורף 1941

Obige Schrift: Volk des Buches - bewahre das Buch

Neuendorf BÜcherei 1941,

הכשרת נוינדורף 1942

מבט משביל הכניסה לחווה, רואים את דגל ישראל שהיה מונף עד 19.4.1943, (מועד הגירוש לאושוויץ). דגל זה הונף כל בוקר במסדר הבוקר של ההכשרה הציונית בנוכחות כל המדריכים והחניכים/חניכות. זהו הדגל המיוחד שהרברט אהוד גרובלד הוריד בבוקר הגירוש, גזר אותו במגרש המסדרים וחילק את פיסות דגל כפי שמופיע בנספח 2 ו-3 לעיל. במרכז התמונה רואים בניין בן שתי קומות שהיה שייך להנהלת החווה. ראה להשוואה את התמונות בנספח 22 לעיל.

למעלה מימין:
הרברט אהוד
גרובלד,
במרכז חנה אנגל
(עם ידים בחזית),
למטה מימין:
אלפרד זלביגר מנהל
החלוצ,
למטה משמאל:
יצחק שווארנץ

מימין: רחל מוזס (אינגה פצל) אשר כונתה "ארנבת", אורה בורנסקי

אורה בורנסקי שנייה מימין

אורה בורנסקי ראשונה משמאל

אורה בורנסקי במרכז בשמלה הפרחונית

אורה בורנסקי בשורה התחתונה, שנייה משמאל

מימין: : רחל מוזס (אינגה פצל) "ארנבת", במרכז אורה בורנסקי

שנייה משמאל בשמלה הפרחונית: אורה בורנסקי

פאולה וקלאוס שטרן - נפגשו והכירו והתחתנו בהכשרה בנוינדורף, גורשו בטרנספורט עם כל חניכי הקבוצה לאושוויץ, נפגשו שוב והתאחדו אחרי המלחמה, עברו לסיאטל, ארה"ב, נולדו להם בן (מאריון) ובת (מרים?). קלאוס היה פעיל מרכזי במוזיאון השואה בעיר. פאולה כיום בת 99 וחיה עדיין עם שני ילדיה בסיאטל. בשיחה טלפונית של יואב גד עם פאולה בשנת 2019 בהכוונתו של אלי היימן. יואב הציג עצמו. פאולה הבינה מייד במי ובמה מדובר. ובמשפט שני אמרה ליואב:

"השנים היפות ביותר בחיי היו שנות ההכשרה בנוינדורף."

עבודה חקלאית בחוות גרינגסהוף במסגרת "קבוץ בוכנוואלד". מימין לשמאל: פיזה שמחה, הרברט גרובאלד. רביעי מימין: פאפא יוקר.

תמונת חברי "קבוץ בוכנוואלד" בחווה החקלאית גרינגסהוף: בשורה האמצעית שלישי מימין, (סימון מרקר צהוב) הרברט אהוד גרובלד. הרביעי בשורה האמצעית מימין פאפא יוקר (עם שפם) בשורה העליונה מימין לדלת הכהה: משה אלטר (אולי האשה העומדת לידו לפני הדלת היתה איטקה, לימים אשתו.)

טקס הנישואין והחופה של הרברט אהוד גרובלד עם בחירת ליבו אילזה (לוונשטיין) גרובלד, 9.6.1946 בקבוץ "בוכנולד" בחוות גרינגסהוף, גרמניה. משמאל: לוטה דנצינגר (אחותו של הרברט גרובלד), עליזה גרובלד, הרברט אהוד גרובלד, האיש במרכז עם מגבעת: אפרים פרנק (מנהל החלוצ בגרמניה 1938, מפקד המסע של אניית הפאטריה באוגוסט 1940), לידו מימינו ליאו דנציגר (בעלה של לוטה דנצינגר).

**קבוץ "בוכנולד" (גרינגסהוף) – 1946
ראשון משמאל פאפא יוקר, חמישי משמאל הרברט אהוד גרובלד.**

חברי הקבוצה במפגש בקבוץ מעין צבי ב-1963

1. קרני ולמינה
 2. אהרן בן-נפתלי בן-נפתלי
 3. טוביה ירון-טוביה חנה
 4. אלון טוניהלוב
 5. אבנר חיים רון קדור נחמדי
 6. קרני אהרן בן-נפתלי
 7. טוביה אהרן (קיאור)
 8.
 9. אבנר בירש
 10. טוביה אהרן (בן-נפתלי)
 11. צפורה אהרן
 12. אהרן אהרן
 13. חנה אהרן
 14. טוביה אהרן
 15. טוביה אהרן
 16. טוביה אהרן (קיאור)
 17.
 18. טוביה אהרן
 19. טוביה אהרן
 20. טוביה אהרן
 21. טוביה אהרן
 22. טוביה אהרן
 23. טוביה אהרן
 24. טוביה אהרן
 25. טוביה אהרן
 26. טוביה אהרן
 27. טוביה אהרן
 28. טוביה אהרן
 29. טוביה אהרן
 30. טוביה אהרן
 31. טוביה אהרן
 32. טוביה אהרן
 33. טוביה אהרן
 34. טוביה אהרן
 35. טוביה אהרן
 36. טוביה אהרן
 37. טוביה אהרן
 38. טוביה אהרן
 39. טוביה אהרן
 40. טוביה אהרן
 41. טוביה אהרן
 42. טוביה אהרן
 43. טוביה אהרן

18. טוביה אהרן
 19. טוביה אהרן
 20. טוביה אהרן
 21. טוביה אהרן
 22. טוביה אהרן
 23. טוביה אהרן
 24. טוביה אהרן
 25. טוביה אהרן
 26. טוביה אהרן
 27. טוביה אהרן
 28. טוביה אהרן
 29. טוביה אהרן
 30. טוביה אהרן
 31. טוביה אהרן
 32. טוביה אהרן
 33. טוביה אהרן
 34. טוביה אהרן
 35. טוביה אהרן
 36. טוביה אהרן
 37. טוביה אהרן
 38. טוביה אהרן
 39. טוביה אהרן
 40. טוביה אהרן
 41. טוביה אהרן
 42. טוביה אהרן
 43. טוביה אהרן

26 4
 43

„נצר מוצל מאש" – קבוצת ההכשרה מוגרמניה באה למעין צבי

צילום: אלי היימן, ככל הנראה 1965

כינוס בקבוץ מעין צבי ככל הנראה בשנות התשעים

נוינדורף / תמונות מאת בנו פלאסמן וסטלה הינדמיט

alodium's - נוינדורף - עתיד מורשת מחנה ההכשרה האחרון של התנועה הציונית בגרמניה

In Neuendorf, 2015

In Neuendorf, 2015

נוינדורף, האורה / צילם יואב גד 2018

נוינדורף / צילם יואב גד 2018
צריף מגורי החניכים / חניכות מן השנים 1941-1943
אודות ההווי של ההכשרה בתוכו אורה בורנסקי מספרת.

אסתר בג'ראנו 98
"קרימל" 2018

אלי היימן 95
2021

הילדה שמחה 98
2021

בניין המינהלה המרכזי של הכשרת נוינדורף
ובצמוד אליו הבאר ההיסטורית / צילם יואב גד 2018

מימין לשמאל: בטינה לדר, נאוה גד, בנו פלאסמן

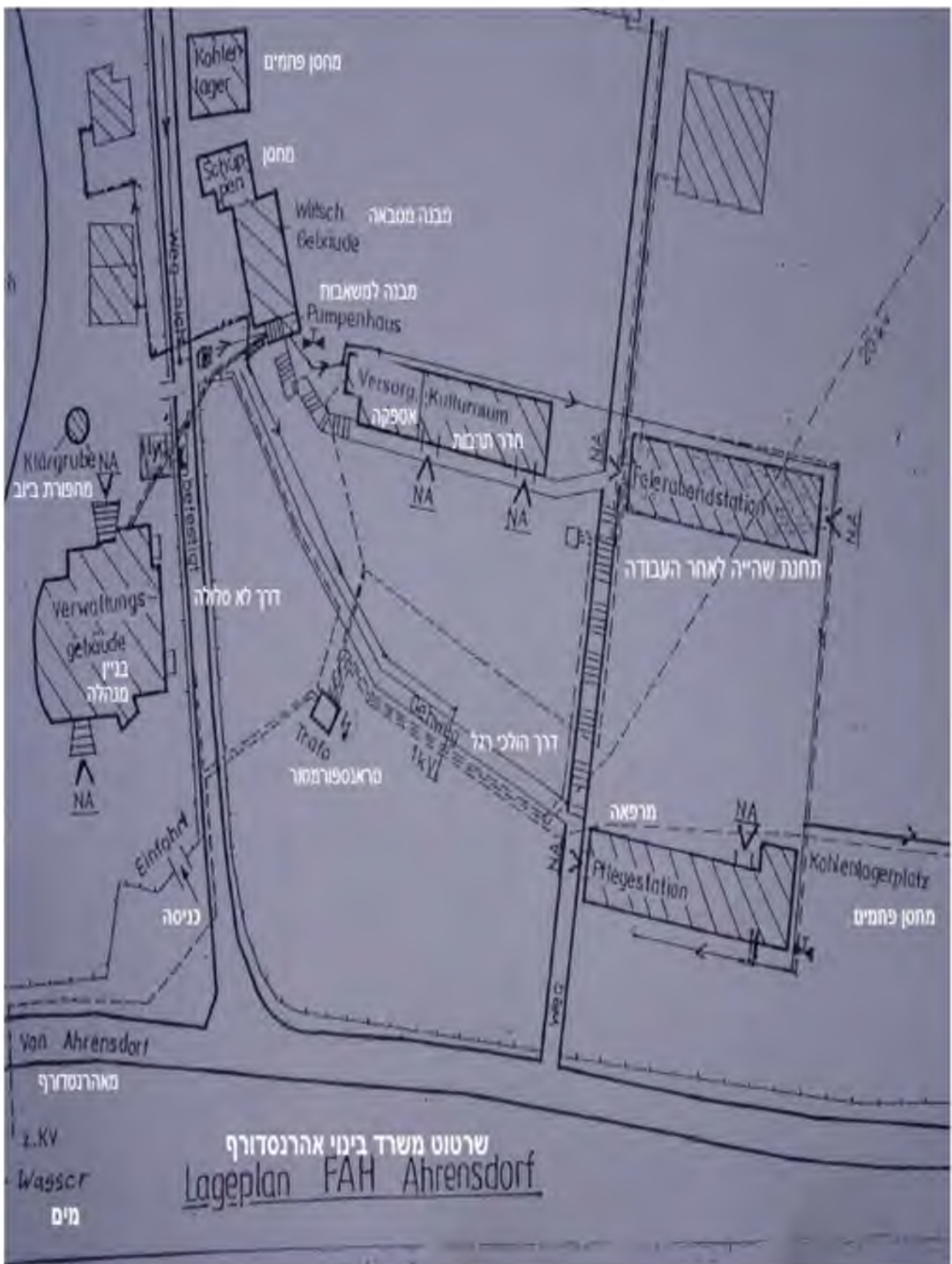

אהרנסדורף - יואב גד במסע שורשים 2018 עומד ליד לוח זכרון
שהקים ד"ר הרברט פידלר, בצורת לב החצוי לשניים עליו כתוב בגרמנית ובעברית
"כל המציל נפש אחת כאילו הציל עולם ומלואו"

מבנה טירת ארנסדורף כפי שנשמר עד היום – מבט אל שער הכניסה
שלוש המבנים הנוספים הנראים ברקע שימשו לאחסנת ציוד חקלאי וכאורה.
(ראה שרטוט החוה להלן, בצד שמאל למטה בשרטוט.)

אהרנסדורף שרטוט השטח והמבנים

מפת אירופה, הכשרות נוינדורף ואהרנסדורף, ברלין ומחנות אושוויץ, בוכנוולד, ברגן בלזן ודכאו

הכשרות החלוץ 1920 – 1943

באנציקלופדיה האינטרנטית WWW.JEWIKI.NET

להלן קישורים (לינקים) לדפי אינטרנט אודות ההכשרה, אישים ומקומות המופיעים בזיכרונותיה של אנליזה בורנסקי, אורה אלוני. המיוחד באנציקלופדיה JEWIKI.NET. האתר שם לו למטרה להציע מידע אמין אודות העם היהודי, אישים יהודיים, השואה ומדינת ישראל. המוציא לאור מקפיד – בניגוד לכמה מאגרי מידע אינטרנטיים אחרים - למנוע פרסומים של הכחשת שואה ואנטישמיות ומאידך מאפשר ליצור חינוך דפי הנצחה לקורבנות השואה או אף עמודי מידע או הוקרה על כל יהודי מן העבר ואף על אנשים חיים בהווה. באנציקלופדיה יש כבר מעל 192,900 מאמרים שונים. לאתר נכנסים מעל מיליון כניסות בשנה. הנצחה במסגרת זאת הינה בבמה הנגישה עולמית 24/7. האתר JEWIKI אמנם כתוב בגרמנית, אך באמצעות גוגל טראנסלייט ניתן בקלות לקרוא הכל גם בעברית:

12-

( )

בכל מאמר ניתן ללחוץ על מילים או מונחים המופיעים בכחול ובכך לעבור מיידית לדף המוקדש לנושא, כגון: אם נמצאים בדף אודות ההכשרה <https://www.jewiki.net/wiki/Hachschara> ולוחצים על השם של איש מסויים (כגון אורה בורנסקי Ora Borinski או שם מקום כגון נוינדורף Neuendorf, או מונח מסויים כגון קבוץ בוכנוולד Kibbutz Buchenwald, עוברים מיידית לדף מידע אודות המבוקש. כל מי שמעוניין להנציח קרוב משפחה או ליצור דף ביוגרפי ליהודי מסויים יכול לעשות זאת, כי ייעוד האתר לתעד את העם היהודי ואת מדינת ישראל. הנכם מוזמנים להפנות לאתר למשל מידע, צילומי מסמכים, תמונות, קישורים לסרטוני יוטיוב אשר ברשותכם אודות קרובי משפחה ומכרים על מנת לשמר המידע ועל מנת להנגיש אותו לציבור ובכך גם לנוער ברחבי העולם בכל השפות. להלן רשימת של דוגמאות לקישורים שימושיים:

<https://www.jewiki.net/wiki/Hechaluz>

https://www.jewiki.net/wiki/Alfred_Selbiger

https://www.jewiki.net/wiki/Artur_Posnansky

https://www.jewiki.net/wiki/Herbert_Growald

https://www.jewiki.net/wiki/Gehringshof#Kibbutz_Buchenwald

https://www.jewiki.net/wiki/Netzer_Sereni

https://www.jewiki.net/wiki/Landwerk_Neuendorf

https://www.jewiki.net/wiki/Martin_Gerson

[Alfred Cohn \(Holocaustüberlebender\) – Jewiki](https://www.jewiki.net/wiki/Alfred_Cohn_(Holocaustüberlebender))

מהדורה מורחבת ומעודכנת המתארת את תקופת הכשרות החלוץ בגרמניה לפני השואה, במהלכה ועד לאחר מלחמת העולם השנייה.

"אורה בורנסקי נתנה דוגמה ומשמשת כמופת להנחלת ערכי המורשת והחינוך כפי שחיה על פיהם, והגשימה אותם מראשית התנדבותה כמדריכה בהכשרת החלוץ בגרמניה, ועד יומה האחרון בישראל. לכבוד הוא לנו להיות ממשיכי דרכה.

זהו הסיפור שלנו! כאן אנחנו נכנסים לתמונה' – לחשוף, לגלות, לאסוף, לשמר, להנציח, ללמד, לקבץ את מירב החומר האפשרי המצוי בידי החברים והמשפחות ובארכיונים, לכדי בית עדות אחד, מרכזי, מוכר, נגיש" - כותב יואב גד, בנם של הרברט אהוד ועליזה גרובלד. הרברט היה מפעילי החלוץ המרכזיים בגרמניה, המוזכר בזיכרונותיה של אורה בורנסקי.

"עד מבצע לכידתו של אדולף אייכמן ב-1960 ניצולי השואה כמעט לא דיברו. משנות השישים הראשונות, החלה לנשב רוח חדשה של שיח "השואה והגבורה" של ניצולים, שורדים ולוחמים גיבורים. רבים מהם החלו להיפתח, לדבר, לספר, לכתוב, אף כי במשורה" - מספר יואב, המקיים קשר אישי הדוק עם משפחות הניצולים בארץ מאז ימי ילדותו. לשם הנחלת המורשת של דור מופלא זה ייסד יואב גד, סא"ל מיל. טייס ח"א לשעבר, בשנת 2018 קבוצה של "דור המשך לחניכי ומדריכי הכשרות החלוץ בגרמניה בשנים 1933 עד 1947". "מטרת הקבוצה לאסוף עדויות במסמכים, בתמונות ובסרטים לשם הנגשתם ללימוד על ידי תלמידים ומורים, סטודנטים מרצים וחוקרים, לשמש להדרכת קבוצות נוער בישראל ובחו"ל, ובכך לתרום לפעילות הנצחה בנושא השואה בכלל ובנושא ההכשרות והחלוצים בפרט." חברי הקבוצה פועלים לתיעוד וליצירת דפי זיכרון ומורשת גם באמצעות האנציקלופדיה האינטרנטית JEWIKI.NET הנגישה ב-12 שפות בכל העולם. נוצר קשר אמיץ עם חוקרים בגרמניה אודות הכשרות אהרנסדורף ונויינדורף הפועלים להפעיל שם אתרי שימור, מורשת, ומוזיאון להדרכה ולעבודה חקלאית לנוער גרמני.

יואב גד תקווה כי בקבוץ נצר סרני, אשר נוסד ביוני 1948 על ידי חברי "קבוץ בוכנולד", יוקם בית' עדות מתקדם ומקיף שירחיב את הנצחת קורבנות השואה מבני משפחות חברי המשק, גם להנחלה פעילה של מורשת הכשרות החלוץ לדור דור: "לזכור ולא לשכוח".

לסיפור הזיכרונות המרגש של אורה בורנסקי נוסף בספר זה לראשונה תיעוד צבעוני אודות הנפשות המוזכרות מאז ועד היום ואודות אתרים בהם התרחשו האירועים.

מי ייתן וישמש ספר זה כתמריץ למשפחות נוספות להנציח יקיריהם בתיעוד בר קיימא.

ISBN 978-965-92948-1-7

294817 9789659

מחיר מומלץ 79 ש"ח

הסברי מונחים עבריים מתוך התרגום לעברית של ספר הזיכרונות של אנליזה בורנסקי
ע"י עמותת "הכשרות החלוץ בגרמניה 1933-1947 / דור המשך"

- 1 מנורה – בעלת שבעה או שמונה קנים
מנורת חנוכה (חנוכיה) – מודלקת בחג חנוכת המקדש
- 2 חברות – ידידות (לשון רבים), השייכות לקבוצה שיתופית
חבר – ידיד
חברה – ידידה (יחיד)
חברים – ידידים (רבים)
- 3 חברה – חוג ידידים שיתופי, שייכים לקבוצה הפדרלית
- 4 עלייה – מילולי: עלייה = הגירה לישראל
- 5 ארץ – מילולי: ארץ = ארץ ישראל
- 6 מיפקד – מיסדר חגיגי
- 7 יזכור – פולחן לזכר מתים
- 8 "אם אשכחך ירושלים – תשכח ימיני" – מילולי: = תרגום לגרמנית
- 9 שבועות – חג האסיף בזמן של חג פינקסטן (הנוצרי)
- 10 קיבוץ – צורה של יישוב שיתופי בישראל עבור התנועה שלנו
- 11 ראש הנהגה – המנהיג הראשי
מזכיר החלוץ – מזכיר תנועת החלוץ הציונית
- 12 ס.ה. 7 – טרנספורט בלתי ליגלי (הכשרה מיוחדת) מספר 7
- 13 מרכז – מרכז (של תנועת הנוער הציונית)
- 14 מדריך – מדריך, מנהיג
מדריכים – לשון רבים
- 15 מועצה – מפגש למטרת התייעצות
- 16 הכשרה-קיבוצים – מחנה הכנה של תנועת הנוער הציונית בגרמניה
- 17 הדרכה – הדרכה (של תנועת נוער)
- 18 י. ע. = יוגנד עלייה = עליית הנוער, קבוצת גיל של גילאי 12-18 במסגרת ארגון "החלוץ", אשר היו מקובצים במחנות הסבה מקצועית מיוחדים
- 19 קיבוץ מאוחד – זרם מיוחד של החלוץ
- 20 מ.ה. = מכבי הצעיר – קבוצת נוער של החלוץ עם תפישה מודגשת של צופיות
- 21 בית נוער – בית נוער

- 22 בית ספר עלייה – בית ספר מיוחד להכנת צעירים לישראל
- 23 תרבות – תרגום לגרמנית
- 24 עונג שבת – חגיגה לרגל כניסת השבת ביום שישי בערב
- 25 דגל – תרגום לגרמנית
- דגלים – ברבים
- 26 חזק – תרגום מילולי לגרמנית (מילת הברכה של ברית הנוער שלנו)
- 27 אגודיסטים – חברי קבוצה דתית מאוד אורתודוקסית
- 28 "התקווה" – תרגום מילולי לגרמנית – המנון מדינת ישראל ובעבר המנון התנועה הציונית
- 29 "שאו ציונה" – המנון הברית (של תנועות הנוער הציוניות בגרמניה)
- 30 חמישה עשר בשבת, יום הצופים = 15 בחודש שבת (בד"כ פברואר) – יום "הצופה" – חגים אותו בישראל בתור "ראש השנה לאילנות" על ידי נטיעת עצים)
- 31 מזכירות – הנהגה
- 32 ועד – ועדה של הקבוצה השיתופית
- 33 פסח – חג המעבר - (בד"כ בזמן חג הפסחה הנוצרי) לזכר יציאת מצרים
- 34 "סדר" – סעודה חגיגית לכניסת חג הפסח
- 35 ערב שבת – יום שישי בערב, תחילה חגיגת של יום המנוחה
- 36 "להתראות בארצנו" – תרגום מילולי לגרמנית
- 37 קופסת בשמים – קופסה המכילה תבלינים נותני ריח טוב, בה משתמשים בפולחן של המעבר משבת לתחילת השבוע
- 38 הבדלה – תרגום: הפרדה. פולחן של מוצאי שבת ותחילת השבוע
- 39 ימים נוראים – חגים חשובים (כך מסבירה המחברת)
- 40 שיר המעלות – פרק תהילים לחגיגת השבת: "כאשר תשיבנו, השם..."
- 41 ואף על פי כן! – תרגום מילולי לגרמנית
- 42 מצות – הלחם שטרם החמיץ, אותו אוכלים בשבוע הפסח לזכר יציאת מצרים
- 43 הגדה – קורות תקופת העבדות ויציאת מצרים אותם מקריאים בפסח

רשימת האנשים הנזכרים ברישומי הזיכרונות של אנליזה בורנסקי

לפי הסדר בו הם מופיעים ברישומים בספר של אנליזה בורנסקי

- אלפרד זלביגר המנהיג הבכיר ביותר של הברית "מכבי הצעיר, ברית הצופים" (מ.ה.) בגרמניה, העובד האחראי של משרד פלשתינה, במיוחד להגירה של צעירים (עלית הנוער). – בדצמבר 1942 נעצר כבן ערובה יחד עם פונקציונרים נוספים ונרצח בירייה.
- אקה – אריקה זלביגר אשתו של אלפרד. בעת הירצחו פונתה/גורשה יחד עם הורי אלפרד ונספתה.

עובדת של א. זלביגר במשרד פלשתינה ועבור עלית הנוער. פונתה/גורשה בתחילת 1943 לטרזיינשטאדט ונספתה שם.	סוניה אוקון
המנהל האחראי לשעבר של הכשרות הנוער (מחנות ההכנה), חי כיום בארה"ב. ניהל את הטרנספורט הבלתי-ליגלי של ההכשרות המיוחדות מס. 6. לאחר שהטרנספורט נעצר ביוגוסלביה, הוא הצטרף לפרטיזנים ונפל במילוי תפקידו.	הא. וי. – הנס וינטר מרטין הירש
היה המנהל של מחנה ההכנה "פדרבורן", גורש עם קבוצתו וביחד עם משפחתו במרס 1943 לאושוויץ, ומספר חודשים מאוחר יותר נרצח שם בגז.	לודביג קוטנר
היה המנהל האחראי למחנות ההכנה הדתיים אשר לבסוף היו מרוכזים בשטקלדורף והגיעו משם במהלך קיץ (?) 1942 לפינוי/גירוש. קורט זילברפניג נדרש למשימת עבודה, אבל העדיף ללכת ביחד עם משפחתו והצעירים להם היה אחראי. ככל הנראה הובא לאושוויץ ונספה שם.	קורט זילברפניג
הרב רט – אהוד – גרובלד מנהל קבוצת הצעירים שנמצאה באהרנסדורף ומאוחר יותר בנוינדורף. יחד עימם פונה/גורש לאושוויץ, - הגיע אז דרך גרמניה לישראל היכן שהוא חי היום עם משפחתו.	
השתייך למנהלים האחראים המרכזים של עלית הנוער והיה מנהל ברית הנוער מ.ה. (מכבי הצעיר) – היה המנהל האחראי לטרנספורט הבלתי-ליגלי של ההכשרות המיוחדות מס. 7 ונספה באסון "הפאטריה" בנמל חיפה.	הנס ונדל
היה שייך לעובדים המרכזיים במשרד פלשתינה והיה אחד מן המנהלים האחראים של הטרנספורט הבלתי-ליגלי של ההכשרות המיוחדות מס. 7. חי כיום בקיבוץ בישראל עם משפחתו.	אריך-אפרים פרנק
השתייך לעובדים המרכזים במשרד פלשתינה והיה אחד המנהלים של הטרנספורט הבלתי-ליגלי של ההכשרות המיוחדות מס. 7. חי היום בקיבוץ בישראל עם משפחתו.	היינץ שוורנץ
היה המנהל מטעם התאגדות היהודים ברייך בגרמניה והוכר על ידי הרשויות הגרמניות כמנהל חוות ההסבה המקצועית "עבודת אדמה נוינדורף". גורש משם עם משפחתו בשנת 1943 לטרזיינשטאדט. – משם נשלח לאושוויץ, היות וסירב לארגן טרנספורט עבור אושוויץ. שם נספה.	מרטין גרזון
היה אחד ממדריכי הנוער של קבוצת מ.ה. (מכבי הצעיר), אשר פונתה/גורשה מנוינדורף לאושוויץ. שם נספה.	הנס וולפגנג/זאב כוהן
היה בא-כוח של תנועת החלוץ מישראל, שישב בזמן המלחמה בשוויץ ומשם השתדל לקיים את הקשר עם הקבוצות הפזורות באירופה. חי היום שוב בישראל.	נתן שוואלב – דרור
מדריכה צעירה אשר בראש ובראשונה היתה פעילה בקבוצה שעבדה בברלין ולבסוף לאחר שהחברים המובילים כבר לא היו שם, לקחה על עצמה את העבודה המרכזית. – גורשה עם אחת מהאקציות התעשייתיות באביב 1943 ונספתה.	לוטה קאיזר
לאחר שהיה תחילה מדריך במחנה הכנה, קיבל על עצמו גם את העבודה המרכזית בברלין. משם הוא פונה/גורש לאושוויץ. חי היום עם משפחתו בתל אביב.	ארתור פוזננסקי
המנהל האחראי האחרון של ההתאגדות של היהודים הרייך בגרמניה. פונה/גורש בתחילת 1943 לטרזיינשטאדט ושם נספה.	ד"ר פאול אפשטיין
אשתו של פאול אפשטיין. – שותפה לגורלו.	הדביג אפשטיין

ברנד אופנהיימר   חבר ומאוחר יותר אחד המנהיגים של קבוצת הנוער של מ. ה. (מכבי הצעיר) שחיה בנוינדורף. גורש עם כולם ביחד באפריל 1943 לאושוויץ ונספה במהלך "צעדת המוות" בתחילת 1945, לאחר הפינוי של אושוויץ.

רשימת מקומות המוזכרים בתרגום הזיכרונות של אנליזה בורינסקי

נוינדורף	חוות הסבה מקצועית ליד פורסטנוואלדה על נהר שפרה
אהרנסדורף	חוות הסבה מקצועית של מ. ה. (מכבי הצעיר ברית הצופים) ליד אורניינבורג, לא רחוק מברלין
סקאבי	מחנה הסבה מקצועית בקרבת ברלין
פדרבורן	מחנה הסבה מקצועית ליד העיר פדרבורן
שטקלסדורף	חוות הסבה מקצועית בשלזיה (חבל במזרח גרמניה) השייך לתנועות הדתיות וינקל
האוולברג	מחנה הסבה מקצועית עבור מבוגרים יותר בקרבת ברלין
ייסן	חוות הסבה מקצועית עבור קבוצות נוער של מ. ה. ליד לנסברג על נחל הווארטה
שניבינשן	מחנה הסבה מקצועית עבור בוגרים יותר ליד לנסברג על נחל הווארטה
טמפליטץ	מחנה הסבה מקצועית
פולנצוורדר	מחנה הסבה מקצועית

1945

**זכרונות מההכשרות בגרמניה
ומימי מחנות הריכוז**

פרקים מההתארגנות הציונית החלוצית לפני מלח"ע ה-2

1985

מי היה מאמין

**מפגש 40 שנה לאחר השחרור
נצר-סרני ● 20 באפריל 1985**

מי היה מאמין

1986 4 י

ולא, בילינגווק סמבקיז החל לעולם
מלפניו -
גדליק סמבקיז בקומה זלמח חמי
חמש סמבקיז וסמבקיז סמבקיז - צי ופי
חמש בקומה זלמח חמי
סמבקיז בקומה זלמח חמי
סמבקיז בקומה זלמח חמי
סמבקיז בקומה זלמח חמי

מפגש 40 שנה לאחר השחרור
נצר-סרני ● 20 באפריל 1985

מ ה כ ש ר ה ל ה ג ש מ ה

הדברים שיוכאו להלן, אינם מתיימרים לתת סקירה, אלא מבט נוקב אל תוך תקופה איומה. איש אשר לא עבר שנים אלו – יתקשה בהבנתה. תקופה, שכל חוקי האנושות לא היו עוד בתוקף, השפלה וסבל בלתי אנושי, כח טרור ודיקטטורה השתלטו על המשטר הדמוקרטי שכשל, כל אשר אירע, הביא למשבר אימון מוחלט בקיום מושג הצדק. לכך כוונו השלטונות, השעות האפלות בתולדות האנושות החלו.

במשפט אייכמן נתגלו חלק מן הזוועות, חלק מאותו עולם שטני, שהיה מעט מרוחק לחלק מן הציבור הישראלי. מי מסוגל היה לתפוס ממש, להבין, שבאמת אנשים היו מסוגלים לבצע פשעים כאלה, ומצד שני – לבני אדם, שעברו תקופה זו, הצליחו לעבור אותה בחיים?

"מי היה מאמין אז והיום?" אותה תקופה, שנות ה-40/30 למאה, אנו בשיא התפתחותינו האישית – מעבר מנערות לבגרות. רצון חזק ואיתן תוך התמודדות מתמדת להתגבר על כל מכשול. והיו מכשולים פיסיים ונפשיים בשטח, בטרם אירועים ולאחריהם. היו אלה חיים מיוחדים במינם. אף על פי כן היו אנשים, עם אמונה תוך מבט קדימה, לעתיד טוב יותר לעמנו ותקווה לחיים בטוחים וטובים יותר לעצמנו. וכאילו להכעיס, הלחץ מבחוץ התגבר כל הזמן באכזריות וללא רחמנות ועשה את הנוער שלנו למבוגרים טרם זמנם. נערים צעירים אשר למדו מהר להתמודד, להתנהג ולהחליט כמבוגרים, ולהטיל על עצמם אחריות כבדה. הם היו באותה שעה ערבים איש לרעהו בכל מובן, בלי הסתייגויות.

במעשיהם הם הוסיפו פרק בהסטוריה של עמנו – ההסטוריונים חייבים להמשיך לחקור ולכתוב דף זה בתולדותינו, כדי שדור ההמשך ילמד ויבין את אבותיו. חובה היא לעצמנו ולעמנו, על מנת לא לנתק את הגחלת – ובתנאי שתהיה מקובלת ומובנת.

בקשה אחת לבנינו ובנותינו - אל תבחנו את העבר שלנו במושגים שלכם, של היום, אלא נסו להזדהות עם התקופה של אז.

כך תוכלו אולי להבין טוב יותר את אשר התרחש בעבר האפור ההוא. עליכם לזכור כי עברנו בתפוכותינו הנוראות שלשה גלגולים של חלומות הסטוריים: עד המחנות - חלום ההגשמה החלוצית, במחנות - התקווה להחזיק מעמד, עם השחרור - לעלות למדינה ולהשתקע.

אנחנו, שיצאנו מהתקופה ההיא כדי לשוב ולחיות, אנו, שנולדנו כביכול לפני 40 שנה מחדש, חלמנו על עולם אחר. זוכרים מה אמרנו ביציאתנו מגדרות המחנה "ברגן-בלזן": "לא עוד מלחמות, לא עוד דמעות של צער; אשר היה - לא יישנה, אנו עומדים לפני עולם טוב יותר...". היום אני רואה כי הדרך להגשמת אותו חלום - חזון עוד ארוכה... ובכל זאת, נאבקנו כל כך בעקשנות ובאמונה על התקווה האחת והיחידה - להגיע לארץ-ישראל. אולי מתוך-כך ואעפ"כ, ניתן לומר - הגשמנו את רצוננו.

לזכרם של החברים היקרים, שלא הגיעו אתנו לחוף מבטחים - לא נשכח דבר מהדרך המשותפת שעברנו ונשמור על הערכים שרכשנו בעבר.

המהומות והפוגרומים ב-9 בנובמבר 1938 סימנו פרק חדש וקשה במצב היהודים בכל הארצות, שהיו תחת שלטון הנאצים. יום זה, תחילתו של פרק עגום, ידוע בכינוי "ליל הבדולח". רדיפות היהודים התגברו, החמירו צווים ועונשים, יהודים הוסגרו ונשלחו למחנות ריכוז והנאצים הקשיחו ידם כלפי היהודים בכל דרך אפשרית. מוזר הוא ותמוה - אף לא מובן - אך עובדה היא, שבאותה תקופה עצמה אישרו השלטונות הנאציים את פעילויות "החלוץ" ותנועות הנוער. קיבוצי ההכשרה בגרמניה המשיכו בעבודתם ועוד הוסיפו לקלוט חברים; חברים השתחררו ממחנות ההסגר, ובכוונת הנאצים היה להוציאם מתחומי גרמניה. חלקם הגיע גם להכשרות שונות

בסמוך, הגיעו מספר מדריכים לקבוצי ההכשרה, ביניהם גם אני, "שהשתחררו" מעבודתם כמורים בבתי ספר יהודיים. הקשר מספסל

הלימודים בסמינר, המסר של התנועה, ההבנה ההדרית העמוקה - הקלו עלינו בגבוש תפקידינו כמדריכים. יחד עם אנה בארנסדורף ועם האו כהן, בנינדורף, נוצרה חברות שהתגברה על כל מכשול.

מאחר והנאצים, באופן מיוחד איש הס.ס. אדולף אייכמן, דגלו עדיין בהגירה ונתנו לנו לארגן "עליות מיוחדות", הצלחנו עוד לממש עלייתם של מאות מחברינו ארצה. לצערינו, הסתיים ונסגר פתח הצלה זה עם יציאתה של "הפטריה" באוגוסט 1940.

בין שאר הניצולים היו 350 חלוצים מההכשרות בגרמניה. מרכזי ההכשרה של התנועה החלוצית הציונית נצלו את המדיניות של השלטון הנאצי באותם ימים. קווים מנחים לפעולתם של ההכשרות התווה מרכז "החלוץ".

"החלוץ" כאירגון גג של כל התנועות החלוציות הציוניות, שם לו מטרה להכשיר את חבריו לחיי עבודה וחברה בא"י. הוא נוסד בשנת 1921, כאירגון גג עולמי ובלתי מפלגתי סוציאליסטי של ציונים צעירים, שרצו להכשיר עצמם לעליה לא"י.

קיבוצי ההכשרה צורפו למחלקה המיוחדת של המשרד הארץ-ישראלי ("פל-אמט") בברלין, הידוע בשם "מחלקת ההכשרה המקצועית", משום שלא ניתן היה יותר לעבוד מול השלטונות בשם "החלוץ".

בשנת 1941 סגרו השלטונות את המשרד הארץ-ישראלי, ההכשרות עברו לפעול תחת חסותו של הארגון המרכזי של יהדות גרמניה "רייכספראייניגונג" היה זה גוף יהודי פורמלי, שייצג את יהדות גרמניה כלפי השלטון הנאצי, ותוך כך גם ייצג וריכז את כל הפעילויות הפנימיות של יהדות גרמניה על זרמיה ובראשו עמד ד"ר פאול אפשטיין, שנטל על עצמו אחריות בלתי רגילה.

במקביל, בשנת 1941, אסרו השלטונות להמשיך ולקיים את קיבוצי ההכשרות, הללו המשיכו לקיים את צביונם במסגרת שונה - ב"מחנות עבודה". נותרו שלשה מקומות כאלה בשנת 1941: שטקלסדורף - הכשרה דתית, פדרבורן - המבוגרים - ונוינדורף - הצעירים. לפני פרוץ המלחמה היו בגרמניה כ-17 קיבוצי הכשרה חקלאיים, שכללו כ-1200 חברים.

בנוסף התקיימו מקומות הכשרה למלאכות שונות ולכלכלת בית.

כל קיבוצי ההכשרה היו עצמאיים כלפי פנים בכל אותן שנים, עד לחיסולם בשנת 1943.

מדרך הטבע ראינו רק חלקי מהלכים, מתוך כך נראו הדברים במבט אופטימי, יחסית למציאות. אולי דוקא דבר זה, הוא שנתן לנו, בלא להבין ולדעת, את סם החיים להמשיך משלב לשלב. יחד עם זאת, לא ניתן היה להמנע מלהתמודד עם רצף האירועים המדיני-צבאי, המתרחש סביב, במקביל אליו שינוי הסטטוס כלפי היהודים. תחילת המעגל ההולך ונסגר עלינו. בלב מתעוררת השאלה - כיצד מתמודדים? תוך עשרה חודשים כבשו הגרמנים חלק נכבד מאירופה והחלו יוצרים את טבעת החנק בתנועת מעגל, הידועה בכינוי "מלחמת בזק".

האירועים לא פסחו על הקהילות היהודיות. עם פרוץ המלחמה אולצו השליחים הארץ-ישראליים (שליחי המוסד לעליה ב' ושליחי התנועות) לעזוב את גרמניה, בכך נותק הקשר הישיר עם ארץ ישראל. באמצע אוקטובר 1939 נשלחה קבוצה גדולה של יהודי וינה, לניסקור, שבפולין. גם בצ'כוסלובקיה היה גרוש ראשון של יהודים, לפולין. בדצמבר 1939 גרשו הנאצים בין לילה שתי קהילות מגרמניה (שניידהמיל ושטטין) ללובלין, שבפולין. הנאצים ניסו לשמור על הפעולות בסוד, אך ללא הצלחה מלאה. בנובמבר אותה שנה, פקדו הגרמנים בפולין, שעל כל יהודי לענוד סימן היכר - "הטלאי הצהוב".

בתחילת 1940 אסרו על היהודים בפולין, לעבור מעיר לעיר ואסרו עליהם להשתמש ברכבות. בד בבד עם הצרת צעדי היהודים, הטלת איסורים ומגבלות, מתאם היטלר עם מוסולוני ביוני 1940 אפשרות לשלוח את כל היהודים למדגסקר - תוכנית רבת שנים אשר מעולם לא יצאה לפועל. באוגוסט 1940 הופסקו "העליות המיוחדות" ארצה וחתמה את פרק העליה מגרמניה עם הפלגת ה"פטריה".

הכל בא מהר מדי ובמפתיע. באוקטובר 1940 הוקם ונסגר גטו ורשה.. ב-1941 אסרו סופית על הגירה מגרמניה, אוסטריה וצ'כוסלובקיה. בינואר

1942 התקיימה ועידת "ואנזה" הגורלית, בה החליטו הנאצים על "הפתרון הסופי" - השמדת היהודים.

החלטה איומה זו נשמרה כסוד מדינה ולא נתגלתה - ובאם היתה מתגלה - מי היה מאמין?!

על רקע האירועים הללו והתהפוכות, ניתן להבין את המניעים השונים, שהביאו בעיקר את הנוער להצטרף ולהקלט בהכשרות הקיבוציות בגרמני. היו שראו בכך מסלול טבעי, כתוצאה של שנות חינוך ומסורת, היו שנקלעו למצב והיו, שהמצב החמור סביבם הכתיב להם צעד זה. האמת ניתנה להאמר, חלק מחניכי ההכשרות באותן השנים היו כדברי ביאליק "פליטי הסנדל המסומר" - חפשו מקלט תוך תקווה לעלות לארץ. במילים פשוטות - הצלה.

עד שנת 1940 היתה עדיין פעילות בשליחת קבוצות חלוציות לארץ, בתקווה להצטרף ליוצאים. המאבק על כל עליה כזו היה רציני ביותר.

חרוט בזכרוני הרגע בו עמדתי עם אלפרד בתחנת הרכבת בגבול אוסטריה כדי להפרד מהחברים בדרכם ארצה. הדלתות נסגרו, הרציף ריק מאדם, רק שנינו ממתינים בדומיה. הרכבת עוזבת את התחנה, מאות ידיים מנפנפות לשלום לעברינו והרכבת מתרחקת ונעלמת. אולי אלה היו האחרונים לצאת? אבל מחשבה זו נעלמה עם טרטור הקרונות. חזרנו לעצמנו. "בוא", אמר אלפרד, "נחזור לעבודה, החברים מחכים לנו."

אחרי עלייתם של אריק פרנק, הינץ שכרזנץ והנס ונדל, נשארו לעבוד ב"מרכז החלוץ", אלפרד זלביגר כמוזכיר ואתו לודויג קוטנר, קורט זילברפניג, סוניה אוקון והרברט גרובלד. ידענו, שמחכה לנו עבודה קשה. הרגשנו בהעדרם של שלשת החברים שיצאו בעליה. התאמצנו לשמור על קשר הדוק עם ההכשרות, בכל זאת היו עדיין ארבעה עשר קיבוצים שהמשיכו לפעול. כדי להוסיף ידע ולהכשיר מדריכים בתוך הקיבוצים ועל מנת להעמיק את הפעילות בקיבוצים, התקיימו כמה סמינרים לימודיים בברלין. דבר זה נתן לחברים הרבה עידוד כהמשך דרכם.

משנת 1940 עד 1943 המצב היה שונה, נוצר הסגר. יכולת השיפוט שלנו היתה מעתה כמו של חייל בשדה מוקשים - ידענו על הסכנות אך היה "בטחון" תמידי שנצא מזה. מן תחושה של אירועים כבדים מסביב, אך מעט מרוחקים מלגעת ישירות בנו. ההכשרה עטפה והגנה עלינו, לכאורה. אמנם חשבנו גם על אפשרות לברוח או לכצע פעולות, אוביקטיבית, הדבר לא נראה אז רלוונטי או בר-ביצוע.

ניתן להמחיש תקופה זו באירוע המיוחד הקשור בהגעתן של חנה וברכה. קשה היה להאמין, שבתקופת ההסגר יקרה לנו "נס" כזה. שתי חברות ארץ-ישראליות, חנה וברכה, היו בבקור משפחתי בפולין עם פרוץ המלחמה ונעצרו ע"י הנאצים. הן קבלו לאחר דרך יסורים אפשרות להצטרף להכשרות. הן באו לחיות ולהדריך אותנו וע"י כך חדשו את הקשר "הישיר" עם הארץ. הן הפכו לשגרירות המולדת הטובות ביותר שהיו לנו. מי לא אהב אותן?! בהמשך, ניתן להן לחזור לישראל במסגרת החלפת שבויים. בדו"ח שלהן, ב-29 בינואר 1942, מסרו בוועד הפועל על חיי החלוצים בגרמניה: "... עכשיו קשה לנו להאמין, שנוער בגרמניה עוד ממשיך לרקוד הורה ולשיר שירים עבריים..."

אכן, בצדק יבקשו לדעת מה היה הקו המנחה בתיפקודנו בתקופה כזאת של לחצים, איסורים והגבלות. ניתן לומר, שלמדנו לחיות כאילו היינו עוד חופשיים ומסוגלים לחשוב ולהחליט כעצמאיים, כחופשיים, ללא תלות מבחוץ. וזה בזמן, שכולם היו רק "מקבלי פקודות". אל תחשבו, שלא היינו ערים למתרחש סביבנו, אך זו היתה הגנתינו. בהתאם, התייחסנו גם לחיים הפנימיים בקיבוצי ההכשרה. האנשים החליטו לחיות חופשי בחברה, לעבוד ולקחת על עצמם חובות שונים של חיים משותפים. זה מצא בטוי מסויים גם בדרכי קבלת חברים להכשרה. כל אחד עבר תקופת "נסיון" כמועמד לחברות, והיו מקרים, שצוות המדריכים לא ראה אפשרות (אחרי התלבטויות) לקבל חבר מסויים להכשרה, מאחר והוא לא עמד בדרישות. היו גם כאלו, שעזבו מרצונם, אחרי שהגיעו למסקנה, שזו לא הדרך שלהם.

הגיעה השעה המרה של הטרנספורטים הגדולים למזרח, לפולין, והורים של חברינו נשלחו מזרחה. המצפון של כל אחד העמיד אותו בפני דילמה קשה

- להישאר עם החברה או לעזבה ולצאת עם ההורים? אחרי התלבטויות רבות ב"מרכז החלוצי" ובקיבוצים הגיעו להסכמה, שהחברים צריכים להמשיך את דרכם עם החברה המגובשת - רק כך עשויים אנו להבטיח את השרדותינו. מסגרת של עבודה בתמיכה של חיים חברתיים משותפים, סיוע אישי לרעהו והרצון העז להגיע ארצה - מול הרגש המשפחתי והטבעי ביותר, לעמוד לצידם של ההורים בשעת משבר וקושי, להקריב את יחסי המשפחה ולהמשיך בדרך הקבוצה - דרש בגרות בלתי רגילה מכל אחד, שעמד במבחן זה.

היום, ניתן לומר כמעט בודאות, כי הסיכויים של מי שהלך עם הטרנפורט כבודד עם הוריו, היו אפסיים להשרד בחיים. רוח זו פעמה בנו, יש להשאר מלוכדים בהכשרה ככל שניתן, ולא "להתנדב" לטרנפורטים. היתה תחושה, שההנהגה מכוונת אף היא לכוון זה, האם מתוך ידיעה? האם מתוך תחושה?!

כיצד אכן נשארו שלשת ההכשרות לפעול עד שנת 1943? לכך כנראה חברו מספר סיבות. על כל אחת מהן ניתן להצביע, יש להוסיף כאן, שרק בודדים ידעו עליה. מרטין גרזון, האחראי עבור ההכשרות כלפי השלטונות והגסטאפו, עמד בקשר עם ידיד לימודיו (קצין בכיר בס.ס., במחלקה הכלכלית). איש זה טיפל בענייני כוח העבודה "למחנות העבודה", הוא היה מעוניין בצעירים שלנו ככוח רציני. קצין זה איפשר להחזיק את "קבוצת העבודה" שלנו במסגרתה כל עוד היה אחראי. בסוף 1942 הוא הועבר לחזית. זמן קצר לאחר מכן לקחו אותנו לאושוויץ.

על רוח האנשים, אמונתם ונכונות ההקרבה למען המטרה ניתן ללמוד מתוך מכתב, שנשלח מנוינדורף לחברי "החלוצי" באנגליה, אחרי רציחתו של אלפרד זלביגר (דצמבר 1942): "... למה מכוון אותנו מותו של ידידנו אלפרד, אם לא לכך שהמתאבלים נקראים לאחריות יתר ולהתחייבות במילוי תפקידם. וקשה יהיה לנדור נדר בשיקול דעת מלא, מאחר, שאיש אינו יודע, האם יוותר לו הכח לבצע ולקיים. אתם חייבים, בשעה זו לדעת, כי אנו המבוגרים מקרב משפחותינו, נעשה את הכל ונמלא את חובותינו עד הסוף. לא חשוב לאן הגורל יטלטל אותנו. יותר מכך אין עוד מה לומר. כל זאת, מבלי להתחשב במה שיקרה לנו בהמשך. עשייתנו לא תהיה תלויה

בתוצאות השקעתנו בחינוך הצעירים...אלפרד הזכיר לפעמים דברי ביאליק:
הכוח היסודי אינו בדיבור אלא במעשה - וזה צו הירושה, שאנו מוכנים
ליטול על עצמינו בכל פעם מחדש, לשאוף להגשמה".

אלפרד - החבר, האח, הידיד והמוביל, שנשא בעול ללא סייג או פחד
מסכנות - הפך להיות סמל. אלפרד נתן לחבריו את הכל, ללא היסוס
והקריב את חייו.

סוניה, לוטה וארטור - ידידי נעוריו של אלפרד - ממשיכים בדרכו
בעבודתם בברלין.

ניתן לציין היום, כעובדה, כי כל החברים פעלו ועשו כמצופה ועמדו
בהתחייבותם. לא נשכח זאת!

במכתב, שנשלח בפברואר 1943 (חודשיים לפני הטרנספורט של הקבוצה
מנינדורף לאושוויץ) מתואר בדו"ח מפורט לחברים של "החלוץ" באנגליה
עד כמה תנאי העבודה קשים. במקביל, חיי החברה, חיי התרבות הם
נמרצים ביותר. במכתב זה מודגש באופן מיוחד עד כמה הקשר הנאמן עם
שליחי החלוץ בחוץ (שוודיה, קושטא, שוויצריה, אנגליה) מחזק אותנו ועוזר
לנו נפשית להתגבר על צרות וקשיים. תחושת חיזוק זו ממשיכה ללוות
אותנו כדרך הנראה במחנות הריכוז.

בחוברת, שאנשי החלוץ באנגליה הוציאו בשנת 1943 ובתוכה אוסף מכתבים
מקבוצות ההכשרה בכמה ארצות, הוסיפו למכתבינו הנ"ל: "להחלוץ
באנגליה הגיעה הידיעה, שכל קבוצות ההכשרה הצטרכו לעזוב את מקומם.
אין פרטים נוספים".

מה קרה שלא נשברנו מורלית ומאוחר יותר גם פיסית בגרושנו למחנה
הריכוז? חשבנו כל הזמן - גרוש יכול להביא אותנו למזרח, לעבודת פרך,
למרות זאת האמנו שנעמוד בכך. הנה, בהגיענו לאושוויץ הורידו אותנו
אנשי ס.ס. בקריאה: "תראו איזה חומר עבודה טוב הגיע!" קריאה זו היתה
מעודדת עבורינו, הבנו היטב את משמעותה.

הצעירים נקלטו די מהר בין ותיקי המחנה (הפוליטיים) בעלי ההשפעה,
ובמקביל נשמר הקשר והעזרה ההדדית. לא היינו בים של "מספרים"

בודדים, אלא היינו שייכים איש לרעהו. כבר בהכשרה ניסינו מתוך תחושה של סכנה, להעמיד את ניהול החברה על בסיס רחב וצרפנו למדריכים המבוגרים גם צעירים, כאחראים לכל דבר ובכך התחזקה החברה. זה היה לעזר במחנה אושוויץ ובהמשך איפשר להחזיק מעמד. קשה להסביר אילו כוחות או רכיבים פעלו בנוסף ויחד, אשר איפשרו את השרדותינו.

... זה היה בסוף הגהינום הנאצי, פברואר 1945, שמענו כבר על התקרבותם של האמריקאים. קיבלתי במחנה "דורה" פקודה להתייצב לטרנספורט. במחנה לחשו האנשים - ממנו אין חזרה. דוקא עכשיו יגמרו אותי? ירדתי למגרש האיסוף לבדי. לבדי?! לא. תפס אותי פתאום חברי האמיץ, איזי, ותמך בי, הלכנו יחד, לא הייתי בשעת הפחד לבדי. עוד לחיצת ידיים וכבר הכניסו אותי לטרנספורט. אבל רציתי כל כך לחיות... נצנץ בי רעיון ובתרגיל מסויים הצלחתי לצאת. חזרתי ל"בלוק" - החברים שמחו. מי היה מאמין מה כוחו של רצון ומקורותיו? ולמי אין סיפור משלוג?!...

רוצה לומר, לא סיפור מעשה אישי, לא מחנות וגם לא סקירה הסטורית, אלא תיאור בראיה אישית את ההתרחשות ההסטורית החלוצית שלנו מתקופת התארגנותנו בהכשרה עד ההגשמה. המחנות היו רק תחנה טראומטית עד להחריד, אבל לגודל מזלינו האישי והלאומי - תחנה.

נצחנו את הלא נודע, את גורלינו, עברנו וזכינו להגשמה. על מנת להבין מהי הגשמה זו, חייבים היינו להזכר מהיכן החלה עבורינו אותה הכשרה ומה היתה משמעותה בעינינו באותם ימים.

כנס "אני מאמין" - דור המשך לאנשי ההכשרות של "החלוץ"

כתב: יואב גד

בשנת 1985 התקיים באולם האספות של קיבוץ נצר סרני מפגש של יוצאי המחנות, חברי וחניכי ההכשרות היהודיות הציוניות של "החלוץ" בגרמניה – לאות ולציון ארבעים שנה לשחרור ממחנות הריכוז אושוויץ, בוכנוואלד וברגן בלזן.

רבים מחניכי ההכשרות היהודיות והציוניות בגרמניה של השנים 1939–1943, ארנסדורף ונוינדורף, הגיעו אחרי המלחמה בעלייה בלתי-לגלית לארץ, התיישבו באפיקים ועלו לקרקע ב"קיבוץ בוכנוואלד" – הלוא הוא נצר סרני.

בשנת 2017 הקמנו גרעין של חברים, דור ראשון שני ושלישי לאנשי ההכשרות. גיבשנו קבוצה של כשישים חברים וחברות, כאשר המטרה הייתה איסוף ושימור חומרים, תיעוד ספרים, מסמכים ותמונות הקשורים לאותה תקופה, קורות חיים של השורדים, גיבוש ארכיון והקמת תערוכה בנושא בגרמניה, אשר הוצגה על-ידינו בפוצדאם (בירת מדינת ברנדנבורג) אשר על-יד ברלין בתאריך 2.3.2020.

יצרנו קשר עם שותפים בגרמניה, פנינו לעדכן ולשתף את נשיא המדינה מר רובי ריבלין ואת שגרירת גרמניה בארץ, ואנו מוזמנים בפעם השלישית לברלין להציג את הנושא של הכשרות "החלוץ" בשנים 1938–1947. בתאריך 7.10.2021 נציג את התערוכה בנושא זה, במוזיאון המרי בברלין.

הכנס "אני מאמין" שהתקיים במוצ"ש 19.6.2021 באולם האספות בנצר סרני, היה אבן דרך נוספת בשימור המורשת והתוויית דרך להמשך. תאריך זה נקבע כמועד היסטורי בו עלה "קיבוץ בוכנוואלד" על הקרקע (19.6.1946), וכן קיבוץ נצר סרני (18.6.1948).

לכנס היו שלוש מטרות:

1. לחלוק כבוד והערכה לדור החלוץ ואנשי ההכשרות – הילדה שמחה (באוגוסט ימלאו לה 98 שנה), ואלי היימן, שאף הוא היה חבר נצר סרני (עבר את גיל 95).
2. לחנוך ולחשוף את הספר שהפקנו "אנליזה – אורה בורניסקי, זיכרונות 1940 – 1943". ספר קודם יצא בהוצאת קיבוץ נצר סרני בשנת 1985: "מי היה מאמין".
3. מפגש חברים רב-דורי, היכרות והחלפת זיכרונות וחוויות ילדות. היו במפגש לפחות שתי משפחות שבאו בהרכב של ארבעה דורות, כמו הילדה שמחה.

לאחר ההתכנסות, מפגשים אישיים וכיבוד, התיישבנו לשמוע דברי פתיחה וברכות מפי יוזם הכנס, יואב גד, שמסר עדכון על הקמת הקבוצה ומגוון פעולותיה בארץ ובחו"ל להנצחה ולהנחלת מורשת הכשרות החלוץ "משואה לתקומה", ואשר אף הקריא מכתב מרגש של אוני ומנצי אונהאוז. אחריו בירך את הכנס והמשתתפים מזכיר הקיבוץ, ליאור כרמל. "זקני הדור" – הילדה שמחה ואלי היימן – נשאו דברים, ובסיומם קמו כל הנוכחים על רגליהם והריעו לשניים. נדב פרנק עדכן בנושא השימור של "חוות שפון"/ "חוות אלנבי"/ "קיבוץ בוכנוואלד". ארי ליפינסקי, שהיה בעבר חבר קיבוץ נצר סרני במשך 15 שנים, עדכן ופירט על מצב האנטישמיות הגוברת בגרמניה, וסיפר על שת"פ הקבוצה עם האנציקלופדיה האינטרנטית JEWIKI.NET, בה אנו מזינים חומר תיעודי רב בענייננו.

יצאנו לתצלום קבוצתי לרגלי האנדרטה "משואה לתקומה" של הפסלת בתיה לישנסקי, בדיוק כמו שעשו הורינו פעמים רבות בעבר בעת התכנסם במשק.

לסיכום: המפגש היה מרגש, משפחתי, מכונן, עם תקווה להמשיך ולהיפגש במתכונת כזו גם בעתיד.

ברכות לכל המשתתפים, התומכים, השותפים, למארחים, למזכיר המשק ליאור כרמל ולמזכירות הקיבוץ על העזרה והתמיכה, בתקווה למפגשים נוספים.

צילם: יואב גד (כל הזכויות שמורות)

האנדרטה "משואה לתקומה" של בתיה לשינסקי בקבוץ נצר סרני אשר נוסד כ-"קבוץ בוכנולד"
צילום: יואב גד

כנס "אני מאמין"-2 של אנשי דור ההמשך להכשרות "החלוץ" בגרמניה

נצור סרני 18.6.2022

עברה שנה והתכנסנו שוב בצל קורתו של קיבוץ נצור סרני, המהווה עבורנו עוגן ומקור מורשת. מרבית מהורינו, שהיו חניכי הכשרות "החלוץ" בגרמניה והיו שרידי המחנות, שמרו כל השנים על קשר, רבים מהם היו חברי קיבוץ נצור סרני, מי יותר זמן ומי פחות. הילדה ופיזה שמחה, חנה לוי פרנק ולאן אנגל, טאו לימן ואוני אונהאוז, פטר גיורא ושושנה, אלי היימן ושושנה, ועוד רבים. חלק מן הקבוצה, מהגרעין שהתגבש בגרינגסהוף, "קיבוץ בוכנואלד" בשנים 1945 - 1948, כמו: אברהם ולולה אהוביה, משה ואיטקה אלטר, נעמי ושמחה אפלבוים, ואחרים.

אנחנו - דור ראשון, שני, שלישי ורביעי - הקמנו עמותה שמטרתה לשמר ולהנציח את המורשת ולהנחילה לדור הצעיר. לעמותה כשבעים ידדים ושחרים בשלב זה. יש בידינו ארכיון עשיר, עם מסמכים, תעודות, צילומים, ספרים, קורות חיים של שורדים, סרטי וידיאו וראיונות מוקלטים. הפקנו והוצאנו לאור בשנת 2021 ספר זיכרונות עם נספחים שהוספנו בעריכה, כהרחבה לספר שחיברה אנליזה בורנסקי (אורה אלוני) בשנת 1945 ופרסמה בשנת 1970. אורה הייתה מדריכה של רבים מהחניכים בהכשרות אהרנסדורף ונוינדורף בגרמניה: הילדה ופיזה שמחה, אלי ושושנה היימן, חנה אנגל, ואחרים.

יצרנו תערוכה ניידת של סיפור האנשים, צילומים, מסמכים, עדויות שהחוט המחבר והמקשר ביניהם הינו הרברט אהוד גרובלד, האבא שלי, שהיה ממנהיגי החלוץ בגרמניה, מדריך בהכשרות, והלך עם חניכיו ב- 19.4.1943 לטרנספורט למזרח, לאושוויץ. לאחר השחרור ב- 19.4.1945 הגיע לגרינגסהוף, הלוא הוא "קיבוץ בוכנוואלד", ופעל במסגרת המוסד לעלייה ב'. עלה לא"י ביולי 1947, והתיישב בקיבוץ גבעת חיים.

בכנס השנה נכחו כחמישים וחמישה חברות וחברים, מנצור סרני ומכל רחבי הארץ, כולל מקריית שמונה. היו שתי משפחות בנות ארבעה דורות - משפחת שמחה ומשפחת היימן. לאחר שנאמרו דברי פתיחה ועדכון, חמישה דוברים בני הדור השני הציגו את הוריהם שכבר לא בין החיים. חולקו תעודות הוקרה והערכה.

ניתנה תעודה מיוחדת לחבר נצור סרני אורי שמחה, בזו הלשון:

"תעודת הוקרה לחברי קיבוץ נצור סרני לדורותיהם (קיבוץ "בוכנוואלד" לשעבר), הערכה ותודה על הכנסת האורחים לאורך שנים רבות, עבור החלוצים הציוניים, אנשי הכשרות החלוץ בגרמניה, ששימשתם להם בית חם - לאנשי התקומה, מקום התועדות וכינוסים.

בברכה ובהערכה רבה, עמותת "הכשרות החלוץ - דור המשך", כנס "אני מאמין - 2", 18.6.2022. תעודת הוקרה מוענקת בזאת למשמרת לאורי שמחה עבור אביו פיזה שמחה ז"ל, שהיה לכל אורך הדרך הרוח החיה של הקבוצה."

בתודה ובהערכה לאורי שמחה, למשפחת שמחה לדורותיה, למזכיר הקיבוץ ולחברי המשק.

בברכה,

יאבג גז

א"ס 30 וייר צמותת "הכשרות החלוץ" בגרמניה 1933 - 1947 / נצור האשקי

צילום אייל פאר

הכשרות החלוץ בגרמניה 1933-1947
דור המשך
משואה לתקומה

כנס "אני מאמין"-3 של אנשי דור ההמשך להכשרות "החלוץ" בגרמניה

שנערך בקיבוץ נצר סרני ביום 17.6.2023

תודה רבה ליואב גד על התכנון, הארגון והביצוע של כינוס נוסף מוצלח, מרגש ומיוחד עם מרכיבי תוכנית חדשים, לאשתו נאוה, לבת החיננית זוהר ולבני המשפחה הנוספים שעזרו במלאכת ההכנות, הפירוק והאריזה של חלקי התערוכה וכו'.

אני משוכנע שאני מבטא, גם בשם יואב גד וגם בשם כל הנוכחים והנוכחות:

תודות לכל הבאות והבאים, החל מהילדה שמחה ואלי היימן, צעירי השבט, ובני משפחותיהם, וכן לדוברות ולדוברים - ובמיוחד לאריה ברנע מוועדת ארגון "בני ברית" על הרצאתו אודות הרקע והתפתחות פרויקט הענקת האות "יהודי מציל יהודי", ועל הגעתו לכנס של ד"ר אברהם חולי, סגן נשיא בני-ברית העולמי, הפעיל למיון ולהענקת האות.

תודה למיקי אונהאוז (דבריו הנפלאים על אביו, שניסח להפתעת כולנו בהומור משובב לב אשר כה התאים לבטא את אהבתו להוריו), לשושי חבקין שסיפרה על אביה איזי פיליפ ועל ביקור מדהים וקבלת פנים וטקסים בגרמניה בעיר הולדת אביה, והתודות שמסרה לד"ר פרנץ-יוזף ויטשטאם, הקרדיולוג מבוכום (במקור מרקלינגהאוזן) על עזרתו הרבה והאירוח הנהדר, ותודות לאחותה פנינה שהתרגשה כל כך יחד עימה בכנס; ליוסי גיורא שהעשיר את האירוע במאות תמונות של אביו ואביה של עיריית לופט, רצף אשר הקרין בתחכום על מסך טלוויזיה ענק שהביא בטובו מביתו, ועל המצגת המרתקת שבה סיפר לנו על פרקים בחיי אביהם שלו ושל עיריית; ותודה מיוחדת למרווין שטרן, הבן של פאולה וקלאוס שטרן, אשר בא עם אשתו מסיאטל הרחוקה כדי לקחת חלק במפגש, וגם לידידו שתרגם לו לאנגלית את דברי הדוברים, ולמאזינים הסבלנים והמפרגנים.

תודה ליואב מרגלית על הלוגיסטיקה בתחום האורקולי; לאורי שמחה על כל תיאומי האולם והגעת אמו הילדה; לאשתו של אורי, עידית, שארגנה וקישטה את האולם וקיבלה את כולם במאור פנים חינני; לליאור שמחה, הנכד של הילדה ולאמנון שמחה, האח של אורי - על הגעתם הנאמנה לכינוס גם הפעם כדי לבטא את הרצף המשפחתי; ולצלם אייל ולמסרטי איתמר, שיואב גד ארגן את הכיסוי המקצועי הנעים שלהם, כולל הצילום המסורתי הקבוצתי ליד האנדרטה.

ליואב גד תודה נוספת על הענקת שלל תעודות הוקרה, הן להילדה ולאלי על מפעל חיים המהווה מופת לכולנו, ולמשתתפים השונים שתרמו בנדיבות לתפעול העמותה בצורות שונות.

תודות לכל המשפחות שהביאו עוגות ופירות ולאורי ועידית שדאגו למשקאות קלים.

ושוב תודה רבה לכולם.

היה מרגש, מעניין, מאלף ומרחיב אופקים.

נאחל לכולנו בריאות טובה ולהתראות בכנס הבא.

ארי ליפסקי

צילום: יואב גד

הילדה שמחה - יום הולדת 100

ביום שבת 26.8.2023, בחדר האסיפות, התאספנו לחגוג להילדה שמחה יום הולדת מאה. לאירוע התקבצו 120 איש, משפחה וחברים, כסימן לשנים הבאות. לצד האוכל המקומי והמושקע שהנעים את החך ומינגלינג של מפגש, הוצגה תערוכת מייצגים היסטוריים של הילדה: פריטים שאספה בסתר בתקופת המחנות ומכתבים מוצפנים ששיגרה מבירקנאו לארגונים יהודיים, בהם עדכנה על מצבה ומצב חבריה. המברכים השונים הציגו את תחנות חייה באירופה, דרך העלייה לארץ והקמת הקיבוץ. ברכה מיוחדת נשלחה מאינטה לסקר-וולפיש, שורדת שואה שהייתה חברה עם הילדה בתזמורת הנשים בבירקנאו וחיה כיום בלונדון. את האירוע המרגש קינח קונצרט של שתי כנריות שביצעו יצירות קלאסיות. המשפחה מוסרת תודה לכל מי שהגיע לשמוח ולחגוג איתה ועם הילדה את ציון הדרך המשמעותי הזה, ומודה לכל מי שנתן יד להפקת האירוע: לדה קציר על הצד הטכני והארגון; שי קול על הצילום; והאופים והמבשלים המקומיים: מיני מזונות - מירב ונמרוד צור; מגשי פירות - רפאל מלכה; מתוקים - עמית שיף, עמי שרייבמן ועפרי שחר.

סוף שמה

צילום: יואב גד

חוגגים 100 - הילדה שמחה

היום אנחנו חוגגים 100 והילדה שמחה ילדה בת 100 עם זיכרון של בת 20 דברים קשים לא שכחה אך זיכרונה מלא גם דברים טובים איזה צבע של שמלה ליאנה בחרה ואיך שינה צבעי תמונה הצייר כלב כי ירוק וכחול יחדיו זו התאמה אסורה והיא, הייקית, משוכנעת בכך מכל הלב. הילדה רחבת אופקים בתרבות גרמנית, רואה וקוראת והכול היא זוכרת גתה ושילר ובטהובן "התשיעית". ספרים במקור בדירתה היא שומרת. כולנו נזכור לה את חנות הבגדים עם מבחר אינסופי לגברים ולנשים חולצות ומכנסיים לקבוצות וליחידים. חלום של קניות – רק אצלה להגשים. הילדה היא הוותיקה ביותר מבין בני דור 1 והעקבית ביותר בפגישות של דור 2 מגיעה תמיד בדיוק ייקי מיוחד ומול כל מרצה עוצמת עיניים (בשביל להתרכז!)

נגינת כינורה – חביבת אלמה מאהלר בזמנים בם קרסו כל חמלה וזוועה סיפור ששמרה ולא תגלה אבל בכינור לעולם שוב לא נגעה. את פיזה בעלה אהבה עד אין סוף מטיילים הם היו בצל ובבריזה מנויים לקונצרטים מחוף ועד חוף צחקו חברים: היא המגדל והוא... פיזה. 100 שנים זה לא צחוק אבל חכו – לפחות עוד 20 לפנינו אם הילדה החליטה – זה כבר כמו חוק רק שאולי אז יחגגו כבר בנינו.

מזל טוב להילדה יקירתנו כבוד לך ולחגך וכבוד גם לכולנו.

גדי קסטל

צילומים: שי קול

יואב גד – מייסד ויו"ר
 "הכשרות החלוץ בגרמניה 1933-1947 / דור המשך"
 עמותה
 טל: +972-50-5596927
gadyoav@gmail.com
 ת.ד. 28218 יבנה 8153958
Hachshara-dor-hemshech.com
 Yoav Gad - Jewiki

הילדה עושה אתנחתא בתחנת המאה , תחנת בניים 31.8.2023

אני, יואב גד, מעיד על עצמי, כחבר קרוב של הילדה. אני מייצג את אבא שלי - אהוד הרברט גרובלד, שהיה המדריך של הילדה בשנות נערוּתה בהכשרות, ומברך בשם כול חברינו בעמותת "הכשרות החלוץ בגרמניה" על דורותיהם.

הילדה היא אישה חכמה, מעורה, אשת שיחה, נבונה, עם ידע חינוך ותרבות. ראש שבו לרוכמא ולהפארת מדינת ישראל. אני אומר זאת, ומדגיש את הדברים, משום שהילדה היא נכס, הילדה היא מתנה. מתנה שקיבלנו ואנחנו נהנים ממנה יום יום, ואני אסביר .

הילדה גרינבוים - שמחה - היא אשת עדות על תקופה קשה ואכזרית, אבל גם רבת פעילות, תהפוכות ומעשים...שצריך לזכור ואסור לשכוח.

הילדה כבר נכנסה לספרי העדות וההיסטוריה של השואה והתקומה של עם ישראל - מקום מכובד שמור לה.

נשאר לנו שני חברים מאותה תקופה, שני אנשי עדות, הילדה שמחה שחוגגת היום מאה ואלי הימן שעבר את גיל 97. הם מכירים משנת 1940 מההכשרה בארוסדורף ונוינדורף לפני 83 שנים, וחברותם שרירה וקיימת עד היום.

זהו נכס שניתן לפנות אליהם בכל זמן ועת, אפשר להתייעץ, אפשר לחקור, אפשר לשאול, אפשר לשאול - כול שאלה...ולקבל תשובה ממקור ראשון.

ודבר אחרון- הילדה עשתה ב - 5.5.1945 את האיחוד מחדש (באנגלית רייניון), השידוך המחודש בין אבא שלי שהיה יחד עם הילדה בברגן בלזן, לבין ארוסתו של אבי, עילזה לינשטיין, שהייתה בצבא האמריקאי באנגליה. הילדה ישבה בסוף יולי 1945 על הדשא בגרינגסהוף (קיבוץ "בוכוואלד") ושיכנעה את אבא שלי (המדריך שלה) שיש לתת צ'אנס לאיחוד בינו לבין אימי למרות "השואה", דבר שהביא לחתונה בין הורי בגרינגסהוף ביום 9.6.1946. והינה אני כאן...

הסתיימו דברי אבל לא תמו.

הילדה יקרה - חיבוק גדול ומזל טוב ליום המאה !

כנס אני מאמין 3, יוני 2023, קבוץ נצר סרני

יום הולדת מאה להילדה שמחה, קבוץ נצר סרני 31.8.2023

משפחת יוסי ובטי יוקר. יוסי הינו הבן של איזידור (כפפה) יוקר שהיה מעמודי התווך של הכשרת החלוץ בגרינגסהוף אשר ליד פולדה.

מצגת
יואב גד
בכנס פולדה
ספטמבר 2023
אודות
הכשרת החלוץ
בגרינגסהוף

מצגת יואב גד בכנס פולדה בספטמבר 2023

Yoav Gad – Founder and Chairman
“Hachsharot HeChalutz in Germany 1933-1947
/ Following Generation” association

Tel.: +972-50-5596927

gadyoav@gmail.com

Yavneh 8153958 P.O.B. 28218

Hachshara-dor-hemshech.com

[Yoav Gad - Jewiki](#)

The Hachshara Pioneer Training in Germany 1933-1947 – Geringshof "Kibbutz Buchenwald"

Herbert Ehud Growald in 1986 at age of 72

**Left: Papa Joker, Center: Herbert Growald
The Hachshara training group
in Geringshof working
with zest for life
standing in front
of the main building.**

Geringshof
Entrance
Israel flag
raised

Members of "Kibbutz Buchenwald"
in Geringshof (Moshe Alter, Itka
Alter, Herbert Growald, Isidor Yoker)

**“Hachsharot HeChalutz in Germany 1933-1947
/ Following Generation” association**

**Hachshara training leaders from the right:
Herbert Growald, 2nd left: Arthur Poznanski.**

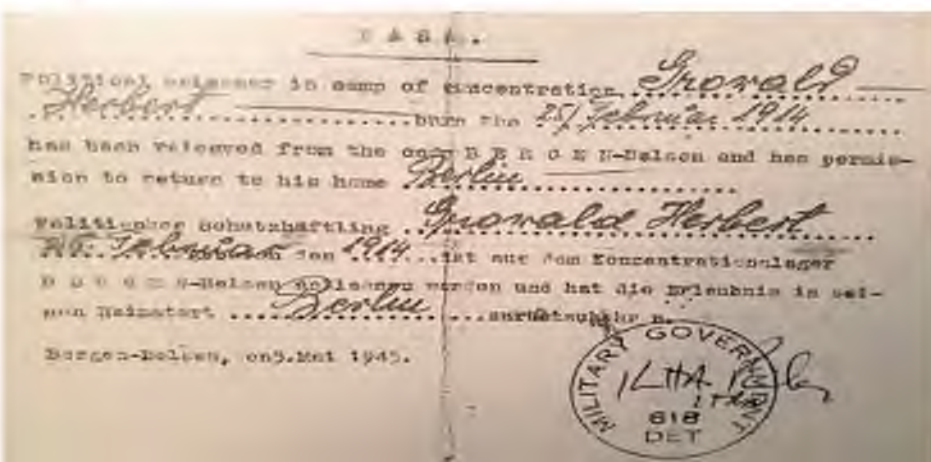

**Arthur Poznanski
was one of
the HeChalutz
(the pioneer) leaders
and a leader of
"Kibbutz Buchenwald".**

“Hachsharot HeChalutz in Germany 1933-1947 / Following Generation” association

Wedding of my parents Ilze Löwenstein with Herbert Growald in Geringshof (9.6.1946)

Herbert Growald's release certificate from the Bergen-Belsen concentration camp on May 5, 1945

**“Hachsharot HeChalutz in Germany 1933-1947
/ Following Generation” association**

In the center stands Dr. Nahum Goldman, a leading member of the Jewish Agency, third from left Ilze Löwenstein (Growald) in US Army uniform.

Ilze Löwenstein (Growald) in American Army uniform, arrived from England with American forces, met Herbert again at Fulda, joined Kibbutz Buchwald in Geringshof, assisted Herbert Growald in his clandestine activities.

Herbert Growald, Amos Schlein, UK Jewish Brigade

**“Hachsharot HeChalutz in Germany 1933-1947
/ Following Generation” association**

**The farm in
Geringshof
in front of
the main
building**

**Agricultural work
in Geringshof,
on the right:**

**Pisa Simcha,
Herbert Growald,
Isidor Yoker**

Members of

**“Kibbutz Buchenwald”
with American Jewish
soldiers**

who came to visit

**Standing from left:
Isidor Yoker, sitting:
second from left
Moshe Alter, fourth
from left: Lola Ahuvia,
center: Mali Fischel.**

“Hachsharot HeChalutz in Germany 1933-1947 / Following Generation” association

Photo from page 13 of Yehudit Theodore Baumel's book "Kibbutz Buchenwald". Among the founders and family members, from the right: Hilde (Grünbaum) Simcha, Yehezkel Tidor, Shirley Tidor, Pnina Shechter, Herschel Schechter, Avraham Ahuvia (former Gottlieb), Lola (Sultanik) Ahuvia.

June 2021 – Members of the association meet in Kibbutz Netzer Sereni

חגי יסקוביץ, הבן של חוה יסקוביץ אשר רקמה את הדגל המשוחזר שנמסר ליד ושם. הדגל המקורי

יואב גד עומד לפני אולמות עיריית העיר פולדה היכן שהרצה אודות הכשרת גרינגסהוף בכנס היסטורי על יהודי העיר 9-2023

מימין: יואב גד, ראש עיריית פולדה ד"ר הייקו וינגנפלד במרכז, וד"ר אברהם דוד משמאל

Zohar Gad

זהר גד, הבת של נאווה ויואב גד
צילום: יואב גד

הכותרת – הכשרות החלוץ בגרמניה 1933 – 1947 – גרינסהוף "קיבוץ בוכנוואלד"

1. התמונה של אבא שלי בתאילנד עם המספר על היד (דף 01 בחוברת).
אהוד הרברט גרובלד - יבנה, ישראל שנת 1986, היותו בן 72.
2. 9 חברים בשורה, אבא שלי באמצע עם גופיה, איזידור (פפה) יוקר משמאל - פנל 07 שורה 3 מימין.
קבוצת אנשי ההכשרה בגרינסהוף בעבודה עם שמחת חיים עומדים לפני הבניין המרכזי.
3. פנל 05 הקבוצה הגדולה למטה – חברי "קיבוץ בוכנוואלד" בגרינסהוף (משה אלטר, איטקה אלטר, הרברט גרובלד, איזידור יוקר) + פנל 07 למטה משמאל – הכניסה לחוות גרינסהוף ובמרכז על התורן מונף דגל ישראל.
- A.3 + פנל 05 שורה 2 משמאל 6 אנשים עומדים – מנהיגי ההכשרה – הרברט גרובלד, ארתור פוזננסקי. + פנל 08 שורה 3 באמצע - ארתור פוזננסקי – ממנהיגי החלוץ ומוביל "בקיבוץ בוכנוואלד".
4. פנל 07 תמונת החתונה למעלה מימין – החתונה של הורי עילזה לוינשטיין עם הרברט גרובלד בגרינסהוף (9.6.1946) + פנל 07 שורה שנייה מימין, ההזמנה לחתונה של הורי + פנל 8 שורה 4 למטה מימין – תעודת השחרור של הרברט גרובלד ממחנה הריכוז ברגן בלזן ביום 5 במאי 1945.
5. פנל 08 שורה 2 מימין הקבוצה עם נחום גולדמן – במרכז עומד ד"ר נחום גולדמן, מבכירי הסוכנות היהודית, שלישיית משמאל עילזה לוינשטיין (גרובלד) במדי צבא ארה"ב. + פנל 08 למעלה משמאל – הרברט גרובלד ועמוס שליין מהבריגדה + פנל 08 שורה 1 מימין – עילזה לוינשטיין (גרובלד) במדי הצבא האמריקאי, הגיעה מאנגליה במסגרת הכוחות האמריקאים, פגשה מחדש את הרברט בפולדה, הצטרפה לקבוץ בוכנולד בגרינסהוף וסייעה להרברט גרובלד בפעילותו החשאית.
6. התמונה עם הבניין והפרות, פנל 05 למעלה משמאל – המשק בגרינסהוף לפני הבניין המרכזי + פנל 05 עם הסוסים שורה 2 מימין – עבודה חקלאית בגרינסהוף, מימין – פיזה שמחה, הרברט גרובלד, איזידור יוקר. + פנל 07 משמאל למעלה – חברי "קיבוץ בוכנוואלד" עם חיילים אמריקאים יהודיים שבאו לבקר (עומדים משמאל: איזידור יוקר, יושבים: שני משמאל משה אלטר, רביעיית משמאל: לולה אהוביה, במרכז: מלי פישל).
7. פנל 1 נצר סרני – תמונה של האנדרטה + תמונה של הילדה ואלי יושבים לפני חוות אלנבי + תמונה של יחזאל תידור בנצר.
8. תמונה של כול הקבוצה שלנו בכנס הראשון לפני האנדרטה + כרטיס הביקור שלנו + האתר שלנו + ג'ואיוויקי + ח"ן העמותה לתרומות.
9. זוהר גד

הכשרות החלוץ בגרמניה 1933-1947 דור המשך משואה לתקומה

נאום פולדה – "קיבוץ בוכנוואלד" גרינסהוף ספטמבר 2023

אני עומד כאן היום לפניכם כבן דור שני לשואה, בשם אבי אהוד הרברט גרובלד, אשר היה ממנהיגי החלוץ בגרמניה, מדריך בהכשרות החלוץ בארנסדורף ונוינדורף, אשר יצא עם 117 חניכיו מנויינדורף לאושוויץ בתאריך 19.4.1943, ושחרר בברגן בלזן בתאריך 19.4.1945. נפטר בא"י בתאריך 19.4.2007 (25.2.1914 – 19.4.2007).

אני, יואב גרובלד – גד נולדתי ביום 18.2.1949 במדינת ישראל. הייתי 23 שנים טייס בחיל האוויר הישראלי. עוסק 23 שנים בהתנדבות עם נוער בסיכוי.

באוגוסט 1945 הגיע אבי לגרינסהוף – "קיבוץ בוכנוואלד" ושהה שם עד יולי 1947 עם עלייתו הלגאלית לא"י.

המקום נבחר משום שהיה מחוץ לטווח השליטה של הצבא הרוסי, ובתוך השליטה של הצבא אמריקאים. בתחילה התיישבו באגנדורף ואז עברו לגרינסהוף, משום שהיה גדול ומרווח יותר. גרינסהוף היה לפני המלחמה מקום הכשרה של החלוץ ובעלות יהודית.

עם הגעתם הם מצאו בעליית הגג במתבן ספר תורה מונח בקופסה גדולה, ובקיר שמעליה היה כתוב: "תחשבו עלינו מידי פעם". הייתה זו מזכרת נוספת מחברי קבוצת בח"ד (ברית חלוצים דתיים) שנשלחו למותם בשנת 1943.

המקום נבחר בין השאר כתחנת מעבר לשארית הפליטה שהסתובבה בגרמניה וברחבי אירופה, בדרכם לעלייה הבלתי לגאלית לא"י. לכן שהו במקום ככול עת כמה עשרות בחורים ובחורות, חלקם למשך ימים בודדים, וחלקם לשנתיים ויותר. סה"כ עברו במקום בשנים 1945 – 1948 כ- 10,000 איש.

המקום הפך שוב להיות חווה חקלאית אשר היו בה פרות, סוסים ומשק חי וגידולי שדה. מעת לעת יצאו קבוצות במשאיות לנמל מרסיי בדרכם לא"י בספינות שרכש המוסד לעלייה ב' וארגון הבריחה.

הראשונים שהגיע למקום (3.6.1945) היו חברי תנועות נוער ציוניות דתית ובראשם יחזאל תידור, ולאחריו אנשי הכשרות החלוץ בגרמניה, ובראשם ארתור פוזננסקי, ולאחר מכן מגוון רב של אנשים עם ובלי רקע תנועתי או ציוני.

גרספולד היה מקום קטן ומאוד מוזנח, ללא משק חי וללא טיפוח ואחזקה. ארנסדורף הי מקום גדול, עם מנהל משק גרמני, עם משק חי ושדות מעובדים וציד חקלאי אלמנטרי. היה צורך לתקן, לתחזק, להביא ציוד בסיסי, מזון, וציוד חקלאי. קבוצות מאורגנות ויחידים המשיכו להגיע בטפטופים וביוזמת המייסדים וראשי הקהילה – יחזקאל תידור, ארתור פוזננסקי, הרברט גרובלד, פיזה שמחה, שמחה דימנט, יצחק (פפה) יוקר, רבקה אנגלרד, ישראל לרנר, אהרון בציה, אברהם גוטליב (אהוביה), ומנהיגים יהודיים מחוץ לקהילה כמו הרב הרשל שכטר והרב ראובן מרכוס, שניהם מהצבא האמריקאי.

בתחילה הגיעו בעיקר גברים, היו חסרות בנות ונשים ע"מ לשמור על איזון וביצוע מטלות לקיום המקום. על כן נשלחו מספר חברים לפולדה ע"מ למצוא ולהביא חיזוק נשי להכשרה, ואכן צלח הצעד הזה.

בהכשרה בגרינסהוף היה עם הזמן ציוד חקלאי, פרות, סוסים, תרנגולות וחזירים, שדות ויער גדול מסביב. מנהל המשק היה יצחק (פפה) יוקר שהיה חרוץ, דומיננטי ובעל ידע. רבים היו האורחים אשר הגיעו למקום ששמעו יצא למרחוק, כולל קציני צבא אמריקאי ובריטי ומנהיגי היישוב היהודי.

היה מחסור גדול בכסף ע"מ לנהל ולתחזק את המקום – אוכל, בגדים, ציוד חקלאי, ועוד. הסיוע הגיע ממקורות שונים - מהרב שכטר נציג הצבא האמריקאי, מושל מחוז פולדה סגן פינקלשטיין שסייע ותמך רבות, חיילי הבריגדה, חיילים יהודיים מהצבא האמריקאי, הג'וינט, הסוכנות היהודית, אונרר"א.

בהתחלת הדרך בקיבוץ היו שני מחנות – הדתיים יוצאי אגודת ישראל והחילוניים יוצאי הכשרות החלוץ. אח"כ היה פילוג נוסף בין יוצאי גרמניה ליוצאי פולין. אח"כ היה פיצול נוסף בין צעירים למבוגרים, בין וותיקים וחדשים, בין ציונים לכאלו שראו במקום רק תחנת מעבר.

יחד עם זאת, כתוצאה של סוף המלחמה, ניצולי שואה, ללא בית לחזור אליו – נוצרו חברויות ושיתופי פעולה לרוב. כבר בראשית שנת 1946 התקיימו במקום 4 חתונות, ביניהן גם של ההורים שלי ביוני 1946. ובמקביל נוצרו חברויות רבות, שלימים התממשו לחיי נישואין ומשפחות שעלו וחיו בא".

ביולי 1948 נסגר המקום, ואנשיו, ברובם עלו לא"י בעלייה בלתי לגאלית, מיעוטם עם סרטפיקאטים. הגרעין "מקיבוץ בוכנוואלד" בגרינסהוף, הקים בא"י ביולי 1948 את "קיבוץ בוכנוואלד" על מקום שהיה בעברו "חוות שפון" ואח"כ בשנת 1917 "חוות אלנבי". וזמן קצר לאחר מכן הוסב שמו לנצר, ואח"כ לנצר סרני.

בין המייסדים של "קיבוץ בוכנוואלד" – נצר סרני נמצאת הילדה גרינבאום, הילדה שמחה, שהייתה חניכה של אבא שלי בארנסדורף, בנוינדורף, באושוויץ, בברגן בלזן, ובגרינסהוף... הילדה שמחה שכנעה את אבא שלי לפגוש את ארוסתו, עילזה לוינשטיין, להיפגש בפולדה ובהמשך להתחתן בגרינסהוף.

הילדה שמחה חייה מאז 1948 בקיבוץ נצר סרני ועד עצם היום הזה, עם 4 דורות שכולם חיים בקיבוץ. הילדה חגגה ביום 31.8.2023 – 100 !

רוצה להוסיף משהו אישי. מן הידוע הוא שדור ההורים שלנו לא שיתפו ולא ספרו לנו כמעת דבר, אולי ע"מ להגן עלינו מזיכרונות העבר. אני אישית שמעתי על ההכשרה בגרינסהוף ועל "קיבוץ בוכנוואלד" מספר רב של פעמים. בשנת 1966 הייתי עם הורי בביקור אצל הדודים שלי, ליאו (לאופולד) ובובי (שרלוטה) דנציגר, אשר גרו משנת 1945 בהטנהוף, עפ"י הזמנתו של אבא שלי ע"מ שיהיו קרובים אליו. המפגש בשנת 1966 היה לכבוד יום ההולדת 80 ללאו. אני קיבלתי ממנו סט שלם של כלי ציור ויצאתי לגבעה השכנה לצייר את הנוף. רק 30 שנה אחרי כן התברר לי מאבי שהנוף שציירתי היה של הכשרת גרינסהוף. אנקדוטה זו באה להמחיש את חוסר השיתוף של ההורים, דור השואה, לילדיהם. אבא שלי היה בן יחיד, אני בן יחיד, ביתי בת יחידה...

כיום אני מרכז ומנהל עמותה העוסקת בהנצחת הכשרות החלוץ בגרמניה, איסוף מידע והנחלת המורשת. יש לנו בעמותה כ- 120 חברים, דור ראשון שני שלישי ורביעי. 1933 שם העמותה שלנו "הכשרות החלוץ 1933 – 1947 – דור המשך". יש לנו אתר ובו חומר ארכיוני ותיעודי רב. שלושה מקרב דור המייסדים קיבלו עד כה את ההכרה "כיהודי מציל יהודי" – אבא שלי, אלכס מוך מנהל הכשרת נוינדורף, יחזקאל תידור.

“Kibbutz Buchenwald” in Geringshof / Lecture by Yoav Gad, September 2023

Today I stand before you here as representative of the second generation of Shoa survivors. I, Yoav Gad, stand here on behalf of my father, Ehud Herbert Growald, who was one of the leaders of the Jewish HeChalutz (pioneer) movement in Germany at the Berlin head office. He was a leading instructor and manager in the Hachsharot (training facilities) of HeChalutz in Ahrensdorf and Neuendorf. He was deported together with 117 of his trainees from Neuendorf to Auschwitz on April 19th 1943. He was finally liberated when he was in the Bergen Belsen KZ on April 19th, 1945. He died in Israel on April 19th, 2007. (25.2.1914-19.4.2007)

I, Yoav Growald – Gad, was born on 18.2.1949 already in the State of Israel. For 23 years I served as a pilot in the Israeli Air Force. I then spent 23 years volunteering in organizations taking care of youths in need. (We call them Youth Having a Chance.)

In August 1945, my father arrived at the Geringshof farm and joined the “Kibbutz Buchenwald”. He stayed there until July 1947 when he legally immigrated to the Land of Israel, which was then under the British Mandate.

He chose Geringshof because it was outside the area of the Russian Red Army Zone. The place was in the American Zone. The founders of the Kibbutz settled first in Egendorf and later moved on to Geringshof because it was a larger farm with more spacious buildings. The Geringshof farm had already been a Hachshara training site of the HeChalutz movement and in Jewish ownership before the Second World War.

When the founders first arrived in Geringshof they discovered in the attic of the barn a Torah scroll in a large box. On the wall above it there was a sentence written in Hebrew: “Think about us from time to time.” It was a reminder of the members of the group B.C.D – Brit Chalutzim Datiyim (the Covenant of the Religious Pioneers), who were deported to be killed in 1943.

The specific site was chosen among other things for the purpose to serve as a transit station for surviving Jews who were throughout Europe and in Germany on their way to illegally immigrate to the Land of Israel. It was called ‘illegal’ because the British authorities did not give every Jew a permit (Certificate) to come to Israel. Therefore, at any point in time there were in Geringshof a few dozen young Jewish men and women, who stayed either for a few days or sometimes up to two years there.

In total, during the years 1945-1948 about 10,000 people went through Geringshof.

The place became once again an agricultural farm having cows, horses, livestock, and fields of different crops. From time-to-time groups left in trucks heading to the port of Marseille, from where they continued to the Land of Israel in small ships, which the Jewish “Mossad for Aliya B” (the forerunner of the Israeli Mossad in the time before the State of Israel became independent) and the organization (“HaBricha”, the escape) bought and operated.

The first people to arrive in Geringshof on 3.6.1945 were members of the religious Zionist youth movements, led by Ezekiel Tidor and people of the HeChalutz Hachsharot groups from Germany headed by Artur Poznanski. Ezekiel Tidor had been in the Geringshof Hachshara facility already before the Second World War started. He survived five years of being in the Auschwitz and Buchenwald concentration camps. Later, a wide range of people arrived there with or without a Zionist movement background.

Garsfeld was a small, neglected site with no livestock and lacking any maintenance. In contrast, Geringshof was a large place managed by a German farm manager. The farm had livestock and cultivated agricultural fields as well as basic agricultural equipment. There was a clear need for people to repair, maintain and transport basic equipment, food and agricultural tools. Organized groups and individual people continued to arrive from time to time. The founders of the Kibbutz and the community leaders were Ezekiel Tidor, Artur Poznanski, Herbert Growald, Pize Simcha, Simcha Diamant, Isidor (Papa) Jocker, Rivka Engelrad (later to become the wife of Aharon Bacia), Aharon Bacia, Israel Lerner, Avraham Gottlieb (later called Ahuvia) and Jewish leaders from outside the community such as Rabbi Herschel Schechter and Rabbi Reuven Marcus, both from the U.S. Army.

At the beginning, mainly men were arriving. As a result, the community lacked women in order to maintain some social balance and also for the purpose of maintaining the facility. For this reason some group members were sent to Fulda in order to find and bring a female reinforcement to the Hachshara in Geringshof. And indeed, they were successful.

Over time, the Hachshara at Geringshof had agricultural equipment, cows, horses, chickens and pigs, agricultural fields and a large forest all around. The facility manager was Isidor (Papa) Jocker, who was a dominant and energetic figure, and a knowledgeable person. Many visitors came to the farm after having heard about it far away from American and British officers and from leaders of Jewish communities.

There was a shortage of money in order to run and maintain the facility, to pay for food, clothing, agricultural equipment etc. Financial support came from various sources such as from Rabbi Schechter, who represented the U.S. Army, from the military governor of Fulda, Lieutenant Finkelstein, who was very supportive, from soldiers of the British Jewish Brigade, from Jewish soldiers of the U.S. Army, from the Jewish JOINT Organization, the Jewish Agency

and UNRWA. Lieutenant Finkelstein, as the governor of the Fulda district was the one who gave the Hachshara group the permit to use the Geringshof farm.

At the beginning of the Kibbutz there were two “camps”: the religious people of the Agudat Israel, and the secular veterans of the Hachsharot HeChalutz. Later, there was a further split between German born and Polish born members. Then another split took place between the younger members and the veteran members. People also distinguished between Zionists and others who only understood the place as a transit station.

Nevertheless, as a result of the end of the war, the Shoa survivors had no home to return to. Friendships and cooperations were created very often. Already at the beginning of 1946, 4 marriages took place in Geringshof. Among them were my parents, who were married in June 1946. Many friendships evolved later to marriages of which families grew and immigrated to Israel and lived there ever since.

In July 1948, the Geringshof Hachshara was closed. Most people immigrated to Israel illegally. Only a minority of the Kibbutz Buchenwald group from Geringshof received the British Certificates. This small Kibbutz Buchenwald group founded Israel in June 1948 the “Kibbutz Buchenwald” on a farm between Rishon LeZion and Rehovot, which was called the Spun farm. In 1917, the Spun farm was conquered by the British general Allenby during the First World War, when the British conquered Palestine from the Ottoman Empire, and later received the mandate from the League of Nations to govern it. In 1949, the Kibbutz name was changed to Kibbutz Netzer. Netzer means in Hebrew a sprout or a shoot. In June 1955, the Knesset, the Israeli parliament approved to rename the Kibbutz as Kibbutz Netzer Sereni commemorating Enzo Sereni, who had been a Jewish volunteer parachutist in the Jewish Brigade of the British Army. He parachuted over Italy for the purpose of rescuing Jews from the Holocaust, and was caught by the German Nazis, and deported to Dachau where he was executed.

Among the founding members of Kibbutz Buchenwald/Kibbutz Netzer Sereni were Hilde Greenbaum, later Hilde Simcha, who had been a trainee of my father when he was an instructor in Ahrensdorf and Neuendorf, leading the group also in Auschwitz, Bergen Belsen and Geringshof. Hilde Simcha was the one to arrange for my father to again meet Ilse Loewenstein, who had been his fiancée already since 1938 when they met at lake Wannsee. After the meeting his fiancé in Fulda, Herbert took her to Geringshof where they married on 9.6.1946.

Hilde Simcha lives since 1948 in Kibbutz Netzer Sereni to this day, having children, grandchildren, and great grandchildren, who all live in the Kibbutz. Hilde’s 100th birthday is on 31.8.2023!

Allow me to add on a personal note: it is well known that the generation of our parents did not share and did not tell almost anything about their experiences in the Shoa. Maybe they did it in order to protect us their children from the memories of that past. I personally heard about the Geringshof Hachshara and about “Kibbutz Buchenwald” many times. In 1966, I visited with my parents my uncle Leo (Leopold) and aunt Buby (Scharlotte) Danziger, who lived since 1945 in Hattenhof for the rest of their lives. The visit took place upon the invitation of my father, who wanted the relatives to be close to him. The meeting in 1966 was to celebrate the 80th birthday of Leo. I got from him as a present a complete painting set. I took it and went to the nearby hill to paint the landscape. Only 30 years later my father told me that the landscape which I had painted was the Geringshof Hachshara farm. I tell you this anecdote in order to illustrate to what extent our parents, the generation of the Shoa survivors avoided telling their children about their past. My father was an only son, I am an only son, and my daughter is an only child as well...

Today I lead and manage an association, which I have founded, which commemorates the heritage of the Hachsharot HeChalutz in Germany. We focus on collecting information and communicating the legacy of the Hachsharot HeChalutz using modern media. We have about 120 members, people from the first, second, third and fourth generation. The name of our association is: “Hachsharot HeChalutz in Germany 1933-1947 / the following generations”.

We have an internet website in Hebrew, German and English, containing a substantial amount of historic documents and pictures. Three people from the founding generation of the Hachsharot HeChalutz have already received the notable recognition of the badge of “Jews who Rescued a Jew”. This Bnei Brit badge is similar to the Yad Vashem badge of “The Righteous Among the Nations” for non-Jews who rescued Jews during the Holocaust while risking their own lives. The three who were recognized by Bnei Brit as recipients of the badge of “Jews who rescued a Jew” are my father, Ehud Herbert Growald, Alex Moch, the director of the Neuendorf Hachshara, and Ezekil Tidor. To this day already 617 Jews have been recognized by Bnai Brith to receive the badge of “A Jew who rescued Jews”. Most of them were recognized posthumously. On August 13th, 2023 also Alma Rose was recognized to receive the badge. She was the leader, conductor and manager of the Auschwitz women orchestra and was murdered on 4.4.1944 in Auschwitz. This recognition came just in time 2 weeks before the 100th birthday of Hilde Simcha who played violin in this orchestra.

[8 August 2023]

Fulda's Jewish History

Monday 4 September – Thursday 7 September 2023

Stadtschloß Fulda

Conference Programme

including excursions

The conference is convened by the City of Fulda, in association with the Kommission für die Geschichte der Juden in Hessen (Commission of the Federal State of Hesse for the History of the Jews in Hesse) and the Institute for Legal and Constitutional History of the University of Vienna and in cooperation with the Central Archives for the History of the Jewish People, Jerusalem, the Archive of the Religious Kibbutz movement, Kvuzat Yavne, the archive of Chafetz Chaim, the Austrian State Archive, Division House, Court and State Archive, Vienna and the Archive of the Federal State of Hesse, Division State Archive Marburg. Academic responsibility rests with Professor Dr J. Friedrich Battenberg, Technical University of Darmstadt and Dr Stephan Wendehorst, Justus-Liebig-University Gießen and University of Vienna, overall responsibility with Dr Thomas Heiler, City of Fulda.

Venues: Stadtschloss, Marmorsaal, if not explicitly mentioned otherwise

Pre-Programme Monday, 4 September

11.00 a.m. – 4.00h: Excursion 1 to Betzenrod (The Rodges legacy I), Mansbach and Rhina, Chair Stephan Wendehorst, Vienna

with brief interventions in Betzenrod by David Harel, Kvuzat Yavne, tbc and in Mansbach by Dieter Wunder, Bad Nauheim: History of the Jews in Mansbach [German]

Departure: Bus-Stop Abtstor (next to the Hotel am Dom)

Monday 4 September 2023

Opening Session

Venue: Stadtschloss [City Hall, former Prince-Bishop's palace], Fürstensaal [State Room]

As from 4.30 p.m. Arrival & Get-Together

5.00 p.m. Welcome by the Lord Mayor of Fulda, Heiko Wingefeld [German]

5.20 p.m. Welcome Addresses by

Roman Melamed, Chairman of the Jewish Community of Fulda [German]

Andreas Lehnardt, Chairman of the Kommission für die Geschichte der Juden in Hessen [German]

Miloš Vec, Deputy Head of the Institute for Legal and Constitutional History of the University of Vienna [German]

5.45 p.m. Introduction to the Conference Fulda's Jewish History J. Friedrich Battenberg and Stephan Wendehorst [German & English]

6.15 p.m. New Archival Sources concerning Fulda's Jewish History & welcome addresses:

- Yochai Ben Ghedalia, Director of the Central Archive for the History of the Jewish People (CAHJP), Jerusalem

- Hadar Bashan, Head of the Archive of the Religious Kibbutz Movement, Kvuzat Yavne [Hebrew]

- Keren Hamiel, Chafetz Chaim [Hebrew]

- R. Kunststadt, Yeshiva Kol Torah, in absentia, read out by Abraham Moses, Jerusalem [Hebrew]

- Thomas Just, Österreichisches Staatsarchiv, Wien, angefragt [German]

- Shaare Zedek Hospital, Jerusalem

Break

7.30 p.m. Lecture: Jewish Life in Germany from 1945 up to the Presence
Daniel Neumann, Chairman of the Association of Jewish Communities in the Federal State of Hesse

8.00 p.m. Reception by the City of Fulda

Tuesday 5 September 2023

8.15 – 09.45 a.m. Excursion 2 to Fulda's Jewish Places (Old Jewish Cemetery, Site of the former Synagogue, Jewish Community – Former Jewish School)

Chair: Thomas Heiler, City of Fulda

Meeting point: Old Jewish Cemetery, Rabanusstraße

Panel 1: Fulda's Jewish History in the Middle Ages

Chair & Introduction: Volkhard Huth, Darmstadt

10.00 a.m. Israel Yuval, Jerusalem: The Ritualmurder Trial in Fulda 1235 – A reevaluation of the facts

10.45 a.m. Andreas Lehnardt, Mainz: Snatched - Cut - Recycled: Medieval Hebrew Manuscript Fragments in Fulda

11.15 a.m. Sabine Bloch/Herrsching: Manus from Steinhaus reconsidered

Break

Sektion/Panel 2: Fulda's Jewish History in early modern times

Chair & introduction: Karl Härter, Darmstadt

12.00 noon J. Friedrich Battenberg, Darmstadt: The Fulda Jewry Ordinance of 1586

12.45 p.m. André Griemert, Hanau: The court proceedings concerning the Fulda turmoil of 1591 before the Imperial Aulic Council

Lunchbreak

2.30 p.m. Thomas Heiler, Fulda: The Inventory of the property of the Fulda Jews after the expulsion in 1671

3.00 p.m.: Gideon Bashan, Kvuzat Yavne, Maharam Schiff

3.30 p.m. Dieter Wunder, Bad Nauheim: Jews between the Prince Abbey Fulda and the Bishopric of Würzburg: The Jews of the Canton Rhön-Werra of the Imperial Knighthood

4.15 p.m.: Kevin Hecken, Vienna: Jews from the Prince-Bishopric of Fulda and Canton Rhön-Werra of the Imperial Knighthood as reflected in the records of the Imperial Aulic Council

Coffee Break

5.15 p.m. Roundtable: Fulda's Jews in the Middle Ages and the early modern period Chair and Kick-Off Statement Karl Härter, with Israel Yuval, Volkhard Huth and Andreas Lehnardt participating

Evening Lecture

Venue: Stadtschloss, Fürstensaal

20.00 p.m. Yacov Ariel/Chapel Hil The Nobel Laureate in Literature, S.J. Agnon, in Bad Brückenau

Wednesday 6 September 2023

Panel 3: The Jews of Fulda - Emancipation and Modernity

Chair & Introduction: Stephan Wendehorst, Vienna

9.00 a.m. Rainer Polley, Marburg: The Tortuous Path of the Emancipation of the Jews of Fulda during the Era of the Federation of the Rhine

9.45 a.m. Paula Somogyi, Vienna Prince Bishop Heinrich von Bibra and the the Jewish Reform School Project

10.30h: Mordechai Zucker, Jerusalem: Changes in the Use of Language and Writing by Fulda Jews as Reflected in the Communal Records

Coffee Break

Panel 4: German Neo-Orthodoxy: Elsewhere in Germany the exception, in Fulda the rule

Chair & Introduction: Stephan Wendehorst, Vienna

11.30 a.m. Carsten Wilke, Vienna: From Traditional to Modern Orthodoxy: Kela Bamberger (1804-1881), the Fulda Wife of the Würzburger Rav

12.00 noon Andreas Brämer, Hamburg: Jewish teachers in Kurhessen in the 19th century

12.30 p.m. Eitan Cahn, Efrat: Rulings on and discussion of 'shechita' by the rabbis of Fulda (per Video)

Lunch Break

Panel 5: The Jews of Fulda between Catholic Milieu, Prussia and the German Nation-State

Chair & Introduction: Andreas Brämer, Hamburg

2.30h: Olaf Blaschke, Münster: Catholic Antisemitism in the 19th and 20th Centuries: Structures and Shifts

3.15 p.m. Avital Sagi, Ofra Refuting the Ritual Murder Libel: The Letter of Georg Kopp, Bishop of Fulda, to Michael Cahn, District Rabbi of Fulda

3.45 p.m. Niklot Klüßendorf, Amöneburg: How Orthodox Jews Obtained their Kosher Fat during World War I

16.30 p.m. Johann Ickxs, Rome: Patterns of Catholic-Jewish Relations with Special Reference to Fulda

Coffee Break

17.15 p.m. Roundtable: Emancipation and Integration of the Jews of Fulda at the end of the 19th Century

Chair Leitung: Stephan Wendehorst, Vienna with Ofer Aschkenazi, tbc, Yacov Ariel, Hanina Ben Menachem, Jerusalem und Michael Imhof participating

7.00 p.m. Conference Dinner at the Hotel Esperanto

9.00 p.m. Screening of the film „The Pianist“ by Roman Polanski, with an introduction to Wim Hosenfeld

Thursday 7 September 2023

Panel 6: Fulda's Jewish History during the Weimar Republic

Chair & Introduction: Martin Liepach, Frankfurt-on-Main

8.00 a.m. Arye Edrei, David Fuchs, Paula Somogyi, Stephan Wendehorst, Mordechai Zucker Selected examples from the jurisdiction of the Rabbinical Court of Fulda

8.30 a.m. Verity Steele, Southampton: Bachad – Brit Chalutzim Dati'im (Bachad) in Germany

9.00 a.m. Birgit Sack, Dresden: Fulda Jews during the Weimarer Republic: Internal Differentiation and Integration into Urban Society

Coffee Break

Panel 7: The National Socialist Era and its Consequences for the Jews of Fulda

Chair and Introduction: Stephan Wendehorst, Vienna

10.00 a.m. Frank Verse: Researches to Proveniences in the Municipal Museums of Fulda – Provisional Results

10.30 a.m. Anja Listmann, Fulda: The Auction Catalogues of Jewish Property in Fulda

11.00 a.m. Michael Braunold, Children's Transports from Fulda to England

11.30 a.m. Yoav Ron, Kvuzat Yavne New Discoveries from Kvuzat Yavne

12.30 – 2.30 p.m. Excursion 3 to Rodges (The Rodges Legacy II) with contributions of Sarah Evron and David Harel

Departure: Bus-Stop Abtstor (next to the Hotel am Dom); Snacks at Rodges

Panel 8: Fulda Jews after World War II

Chair and Introduction: Thomas Heiler, Fulda

2.30 p.m. Marcus Velke-Schmidt/Köln: Jewish and non-Jewish Displaced Persons in Fulda

3.00 p.m. Yoav Gad, From Buchenwald to Israel via Fulda: Kibbutz Buchenwald

Coffee Break

3.45 p.m. Gunda Trepp: Tora und weltliche Kultur. Wie Rabbiner Leo Trepp die Fuldaer Neo-Orthodoxie auf die amerikanische Moderne übertrug

4.15 p.m. Linde Weiland, Fulda: The Re-Establishment of the Jewish Community of Fulda after World War II and the Role of Immigrants from the former Soviet Union

Coffe Break

Panel 9: Cross-Sections through Fulda's Jewish History

Chair and Introduction: Thomas Heiler, Stadtarchiv Fulda

5.00 p.m.: Abraham David, Jerusalem: Rabbinical leadership at Fulda in the Early Modern period

5.45 p.m. Anja Listmann, Fulda: Jewish cemeteries in Fulda from the Middle Ages to the present day, with a focus on the legal dispute between the city of Fulda and the Jewish Restitution successor organization in the post-war period.

6.00 p.m. Stephan Wendehorst, Vienna: Fulda reflected in the leading German Orthodox periodical Der Israelit

6.30 p.m. Final Discussion: Chairs Friedrich Battenberg and Stephan Wendehorst

Friday 8 September 2023

9.00 a.m. – 1.00 p.m. Excursion 4 to Weyhers and Tann Chair: Thomas Heiler. In Weyhers with a Tour of the Jewish Cemetry by Inge Hohmann: and in Tann with a contribution of Michael Imhof on the History of the Jews of Tann

Departure: Bus-Stop Abtstor (next to the Hotel am Dom)

10.00 a.m. – 3.00 p.m. Excursion 5 to Gehringshof (The Rodges Legacy III), Bad Bückenau and Pfaffenhausen near Hammelburg chair Stephan Wendehorst, with contributions in Gehringshof by David Harel and Verity Steele, Gehringshof und the Bruderhof Community at Neuhof and in Brückenau Spa by Yaacov Ariel on Between two Cities and Stephan Wendehorst on Jewish Spa Visitors and in Pfadffenhausen Cornelia Mence Tour of the Jewish Cemetry

Departure: Bus-Stop Abtstor (next to the Hotel am Dom)

Programme Sunday 10 September 2023

10.00 a.m. – 1.00 p.m. Excursion 6 to the Jewish Museum in Frankfurt-on-Main
Chair Rahel Blum, Frankfurt-on-Main

8.48 a.m. Departure: Fulda Central Station

Contact & Registration:

Stadt Fulda

Kulturamt

Schlossstraße 1

36037 Fulda

Mail: kulturamt@fulda.de

Conference „Fulda’s Jewish History“

Excursions

Monday, 4 September

Excursion 1 to Betzenrod (The Rodges Legacy I), Mansbach and Rhina

11.00 a.m. – 4.00 p.m.

11.00 a.m. Departure from the Bus-Stop *Abtstor*, next to the *Hotel am Dom*

Tuesday 5 September 2023

Excursion 2 to Fulda’s Jewish Places (Old Jewish Cemetery, Site of the former Synagogue, Jewish Community – Former Jewish School)

8.15 – 09.45 a.m. Chair: Thomas Heiler, City of Fulda

Meeting point: Old Jewish Cemetery, Rabanusstraße

Thursday, 7 September

Excursion 3 to Rodges (The Rodges Legacy II)

12.30 p.m. – 2.30 p.m.

12.30 p.m. Departure from the Bus-Stop *Abtstor*, next to the *Hotel am Dom*

Friday, 8 September

Excursion 4 to Weyhers and Tann

9.00 a.m. – 1.00 p.m.

9.00 a.m. Departure from the Bus-Stop *Abtstor*, next to the *Hotel am Dom*

Excursion 5 to Gehringshof (The Rodges Legacy III), Bad Bückenau and Pfaffenhausen near Hammelburg

10.00 a.m. – 3.00 p.m.

10.00 a.m. Departure from the Bus-Stop *Abtstor*, next to the *Hotel am Dom*

Sunday, 10 September

Excursion 6 to Frankfurt-on-Main

10.00 a.m. – 1.00 p.m.

8.48 a.m. Depart Fulda Central Station

If interested in any of the excursions, please register at your earliest convenience with Paula Somogyi, M.A. at Paula.Somogyi@univie.ac.at, since places are limited.

Prof. Dr. J. Friedrich Battenberg geb.1946. Studium der Rechtswissenschaften und Referendariat in Frankfurt am Main 1965 – 1973, Zweite Juristische Staatsprüfung und Jurist. Dissertation an der Universität Frankfurt a.M. 1973, Habilitation mit Venia Legendi in Mittelalterlicher und Neuerer Geschichte 1984. Apl. Professur an der Techn. Universität Darmstadt 1990. 1997-2011. Leiter des Hess. Staatsarchivs Darmstadt. Forschungen zur Justizgeschichte und Geschichte der Juden in der Vormoderne im Hl. Römischen Reich. Gründer (mit Markus Wenninger) und zeitw. Mitherausgeber der wissensch. Zeitschrift „Aschkenas“. Mitherausgeber der „Quellen und Studien zur Höchsten Gerichtsbarkeit im Alten Reich“. Vorsitzender der Hessischen Historischen Kommission. Ehrung 2016 durch Festschrift zum 70. Geburtstag. Veröffentlichung zahlreiche Aufsätze und Monographien u.a.: "Judenverordnungen in Hessen-Darmstadt" (1987), "Das Europäische Zeitalter der Juden" (2.Aufl. 2000), "Das Reichskammergericht und die Juden" (1992), "Die Juden in Deutschland vom 16. bis zum 18. Jh." (2001). „Quellen zur Geschichte der Juden im Hessischen Staatsarchiv Darmstadt, 1080 – 1806 (3 Bände 1995-2008).

Kontakt:
Technische Universität Darmstadt
Institut für Geschichte

M: battenberg@pg.tu-darmstadt.de

Web:

https://www.geschichte.tu-darmstadt.de/institut_fuer_geschichte_1/evenari_forum

Prof. Dr. Arye Edrei ist Professor an der Buchmann Fakultät für Recht der Universität Tel Aviv. Er ist Mitherausgeber (gemeinsam mit Prof. Suzanne Last Stone) von "Dinei Israel", einer Zeitschrift über das jüdische Recht. Arye Edrei studierte Rechtswissenschaften an der Hebräische Universität Jerusalem. Er war Harry Star Fellow am Center for Jewish Studies der Universität Harvard, Gastprofessor an der Universität Toronto, der Cardozo Law School und der Universität von Pennsylvania, sowie Fellow am Israel Institute for Advanced Studies in Jerusalem und am Center for Hebrew and Jewish Studies der Universität Oxford. Seine Hauptinteressengebiete sind talmudische Jurisprudenz und jüdisches Recht im 20. Jahrhundert. Gemeinsam mit Hanina Ben-Menachem hat er die zweibändige Essaysammlung „Windows onto Jewish Legal Culture“, London 2011 veröffentlicht. Er schreibt derzeit ein Buch über "Halakhah in the Twentieth Century".

Kontakt:
Universität Tel Aviv
Buchmann Fakultät der Rechtswissenschaften
Dr George Wise Straße
Tel Aviv-Yafo
Israel

T: +972 3-640-6151

M: edreja@post.tau.ac.il

Web:

<https://en-law.tau.ac.il/>

Dr. Birgit Sack, Studium der Neueren und Neuesten Geschichte, der Neuen deutschen Literaturwissenschaft und der Wirtschafts- und Sozialgeschichte; Promotion mit einer geschichtswissenschaftlichen Studie über die katholische Frauenbewegung in der Weimarer Republik; Leiterin der Gedenkstätte Münchner Platz Dresden / Stiftung Sächsische Gedenkstätten, Publikationen (Auswahl): Fred Steins Dresdner Jahre.

Politische und religiöse Prägungen, in: Erika Eschebach/Helena Weber (Hg.), Fred Stein. Dresden – Paris – New York, Dresden 2018, S. 54–69; Amalie Lauer, Die Frau in der Auffassung des Nationalsozialismus (1932), in: Michael Hüttenhoff/Lucia Scherzberg (Hg.), Auseinandersetzungen mit dem Nationalsozialismus im deutsch- und französischsprachigen Europa 1919–1949, Bd. 5.1, Bruxelles 2021, S. 257–267. Hingerichtet am Münchner Platz, in: Heike Liebsch (Hg.), Der Neue Israelitische Friedhof in Dresden, Berlin/Leipzig 2021, S. 111–113; mit Pavla Plachá: „Behaltet diesen Brief als Andenken an mich“. Abschiedsbriefe von Dresdner Hinrichtungsoffern aus der Tschechoslowakei. Eine kommentierte Edition, Prag/Leipzig 2023; Maria Grollmuß (1896–1944). Biografische Annäherung und Erinnerungsnarrative, Göttingen 2023.

Kontakt:

Gedenkstätte Münchner Platz Dresden / Stiftung Sächsische Gedenkstätten

Münchner Platz 3

01187 Dresden

Postanschrift:

Zentrale Poststelle der TU Dresden

Helmholtzstr. 10

01069 Dresden

Bundesrepublik Deutschland

Tel: +49-351 4633 6466

M: birgitsack@web.de

Web:

www.stsg.de

Stephan Wendehorst, D.Phil. (Oxon.) ist Senior Scientist am Institut für Rechts- und Verfassungsgeschichte der Universität Wien und leitet die univie:summerschool „Geschichte der Juden im Hl. Röm. Reich und seinen Nachfolgestaaten“ sowie die univie:winterschool „Quellenkompetenz in jüdischer, allgemeiner und Rechtsgeschichte“. Zuvor war er Stellver. Direktor des Simon-Dubnow-Instituts für jüdische Geschichte und Kultur an der Universität Leipzig. Er studierte Geschichts-, Rechts- und Wirtschaftswissenschaften an der Ludwig-Maximilians-Universität München und wurde an der Universität Oxford promoviert. Stephan Wendehorst war Gastdozent an der Universität Fribourg und Fellow des Israel Institute for Advanced Studies in Jerusalem. Er ist Mitherausgeber der Reihe „bibliothek altes Reich“, Mitbegründer des Jewish Law Moot Court sowie des Ius Commune Moot Court und Sekretär der Salo-Wittmayer-Baron Gesellschaft in Wien. Er arbeitet über das „praktische Völkerrecht“ (Jean Dumont, Mathias Dogiel, Johann Jacob Moser), den kaiserlichen Reichshofrat und die Geschichte von Juden und Judenheiten in Europa. Zu seinen Publikationen zählen „British Jewry, Zionism and the Jewish State, 1936-1956,“ Oxford, 2011 und „Geschichte des Hl. Röm. Reichs deutscher Nation als Völkerrechtsgeschichte“, demnächst.

Kontakt:

Universität Wien

Juridicum

Institut für Rechts- und Verfassungsgeschichte

Schottenbastei 10-16

1010 Wien

Republik Österreich

T. +43-1-4277-345-75, +43-1-4277-345-71 (Sekretariat)

M. stephan.wendehorst@univie.ac.at

Web:

<https://jhrr.univie.ac.at/>

<https://rechtsgeschichte.univie.ac.at/>

לקט מסמכים

נשיא המדינה
رئيس الدولة
THE PRESIDENT

ירושלים, כ"ד באדר ב' תשפ"ב
27 במרץ 2022

לכבוד
יואב גד
רחוב רותם 28
יבנה

יואב היקר,

קיבלתי בתודה את מכתבך ואת הספר "זיכרונות אנליזה בורנינסקי 1940-1943" שאותו הואלת בטובך לשלוח אליי ראשית, אני מבקש להודות לך ולקבוצת "הכשרות החלוץ בגרמניה - דור ההמשך" על הברכות החמות.

אני מוקיר את פעילותכם כצוות תיעוד והנחלת מורשת ההכשרות הציוניות של "החלוץ" בגרמניה. ללא ספק פעולתכם היא שימור חשוב ונחוץ של זיכרון השואה והתקומה. אני סבור שעשייתכם, ובתוכה ספר זה, כמו ספרים נוספים עליהם כתבת לי הם נדבך יסודי וחשוב בחינוך הדורות הצעירים יתרה מזאת, בימים אלה, בהם הולכות ומתמעטות העדויות "מגוף ראשון", על זוועות השואה, פעולתכם משמעותית מתמיד.

סוד קיומנו בארץ הזאת הוא השילוב בין מחויבותנו לאופי היהודי ושימור המורשת והמסורת, לבין היסודות הדמוקרטיים הבסיסיים ביותר, ובהם השוויון, הכבוד ההדדי והדאגה לאחר. שימור הזיכרון והעברתו לדורות הבאים, תורם לכלל היסודות האלה, ומשכך - תרומתך ותרומת חבריך לעיצוב דמותה של מדינתנו ראויה לתודת העם בישראל כולו.

אני מאחל לך ולקבוצה עוד שנים רבות של עשייה ברוכה של הנחלת מורשת העבר, והנאה רבה ממעשי ידיך.

בברכה, ויליאם א. א. א.

יצחק הרצוג

נשיא המדינה

President of the State of Israel

THE PRESIDENT

Jerusalem. 24 BeAdar B. 5782

March 27, 2022

Attention: Yoav Gad, 28 Rotem Street, Yavne

Dear Yoav,

I have gratefully received your letter and the book "The Memoirs of Anneliese Borinski 1940-1943", which you have kindly sent to me.

First I would like to thank you and the group of the "Hachsharot HeChalutz (Pioneer Training Group) in Germany – The Following Generation" for the warm congratulation greetings.

I cherish your work as a documentation team of the legacy of the Zionist training of the "HeChalutz" in Germany. Undoubtedly, your work is an important and necessary preservation of the memory of the Holocaust and the revival. Like other books about which you wrote me, it is a fundamental and important element in the education of younger generations, these days, when the "first-person" testimonies are dwindling. Regarding the horrors of the Holocaust, your activities are more significant than ever.

The secret of our existence in this country is the combination of our commitment to the Jewish character and the preservation of heritage and tradition, and the most basic democratic foundations, including equality, mutual respect and concern for your fellow people. And for the preservation and transfer of the historical memory to the future generations. You contribute to all these elements. And therefore, your contribution and the contribution of your friends to shaping the image of our country deserves the thanks of the entire Israeli people.

I wish you and the group many more years of the blessed work of instilling the legacy of the past, and of satisfaction from your endeavors.

With warm regards and wishing you all the best
Isaac Herzog

President of the State of Israel

18.5.2022

לכבוד
כבוד נשיא מדינת ישראל
מר יצחק הרצוג
בית הנשיא
ירושלים

מכובדי הנשיא יצחק הרצוג שלום רב,

ברצוני להודות לך בשמי ובשם כל קבוצת "הכשרות החלוץ בגרמניה 1933-1947 / דור המשך" עבור מכתבך המרגש מיום 27.3.2022 בו כיבדת אותנו ואת הנושא במילות ההערכה ועידוד כה מדרבנות.

לאור חשיבות דבריך העלנו את מכתבך והתרגום שלו לאנגלית הן לאתר האנציקלופדיה המקוונת הגדולה בעולם אודות יהדות ושואה JEWIKI.NET (יותר מ-10 מיליון כניסות בשנים האחרונות, יותר מ-216,000 מאמרים הזמינים ב-12 שפות, יותר מ-11,500 תמונות, מו"ל ד"ר מ. קינטופ, אשר עבד שנים עם סטיבן שפילברג בתיעוד שורדי שואה) תחת העמוד:

https://www.jewiki.net/wiki/Herbert_Growald יש לגלול scroll כלפי מטה בעמוד. לחיצה על השם שלך תוביל את המבקרים באנציקלופדיה לדף האנציקלופדי אודותיך, אשר כולל גם מידע שאיננו באתרים אחרים. בסרגל האנכי בצד שמאל ניתן לבחור את השפות.

וכמובן גם באתר העמותה שלנו של דור המשך להכשרות החלוץ בגרמניה, הן בעברית גלריית תמונות ומסמכים – הכשרות החלוץ בגרמניה – דור המשך (hachshara-dor-hemshech.com)

והן באנגלית

– DOCUMENT GALLERY הכשרות החלוץ בגרמניה – דור המשך (hachshara-dor-hemshech.com)

בהזדמנות זאת הריני מתכבד לדווח לך על פעילותנו החדשה לתיעוד ולהנחלת מורשת אנשי ההכשרות הציוניות בגרמניה על ידי הפקת תערוכה מיוחדת בעברית (וכותרות באנגלית) תחת המוטו "לזכור ולא לשכוח – משואה לתקומה" פרויקט עליו אני וידידי ארי ליפינסקי עמלים כבר מזה מספר חודשים. ביום 18.6.2022 בכוונתנו לקיים בקבוץ נצר סרני, אשר נוסד ב-1948 כ"קבוץ בוכנוולד", כנס שני של קבוצת דור המשך להכשרות החלוץ בגרמניה, בכוונתנו לחנוך בכנס את החלק הראשון של התערוכה.

כמובן שנשמח לעביר לכבוד הנשיא את דיווח על הכנס והתערוכה.

המשוב המעודד ומדרבן המיוחד במכתבך הנ"ל אלינו מחזק אותנו במאמצינו ואנו מודים לך על התמסרותך לנושאי הנחלת מורשת עם ישראל בארץ ובעולם בכלל, ולהנצחת זכר השואה מחד ולהעברת לפיד משימת התקומה לידי הדור הצעיר בפרט. בהזדמנות זאת הריני מבטא את רחשי ההוקרה שאנו רוחשים לך על המרץ והפעלתנות המבורכת הבינלאומית שלך בתפקידך הרם, אשר אתה כה מיטיב לייצג הן את המדינה והן את העם היהודי בעולם.

נא ראה מצורף בזאת אישור כי אבי, אהוד הרברט גרובלד, נבחר על ידי ארגון "בני ברית" לקבל את אות "המציל היהודי" על פעולותיו להצלת יהודים בתקופת השואה.

בפרוס יום ירושלים הקרב ובא אני מאחל לך בשם כל קבוצת "הכשרות החלוץ בגרמניה - דור המשך" הצלחה רבה ובריאות טובה לך, למשפחתך, לעם ישראל ולכל שוחרי ירושלים!
לא נשכחך ירושלים!

הצלחתך היא לתפארת מדינת ישראל והעם היהודי.
בכבוד רב

יואב גד - מייסד ויו"ר עמותת

"הכשרות החלוץ בגרמניה 1933-1947 / דור המשך"

טלפון: +972505596927

כתובת; רותם 28, יבנה

מייל: gadyoav@gmail.com

אודות יואב גד https://www.jewiki.net/wiki/Yoav_Gad

לכבוד
בני ברית המרכז העולמי
מר אלן שניידר – מנהל המרכז העולמי
ומזכיר ועדת המשנה לאות המציל היהודי
רחוב המלך דוד 22
ירושלים 94101

למר שניידר הנכבד שלום רב,

הנדון: הודעתך על החלטתכם להעניק לאבי המנוח אהוד הרברט גרובלד את אות המציל היהודי

בתור הבן של אהוד הרברט גרובלד ז"ל התרגשתי מאוד ונפעמתי לקבל את הודעתך מיום 13.03.2022 כי החלטתם בעקבות המלצתו של הד"ר אברהם חולי להעניק להרברט גרובלד את אות המציל היהודי כגילוי של הוקרה לפעולתו למען הצלת יהודים מידי הנאצים ועוזריהם בשואה וכי גבורתו מהווה השראה. זהו כבוד רב למשפחתי, לכל חוג מכריו ומוקיריו של הרברט גרובלד מאז ועד היום, וללא ספק בצדכם זה אתם מכבדים את עם ישראל בכללו.

מאוד התרשמתי מהפירוט של ההקייף המדהים של פעילותכם אשר במסגרתה כבר החלטתם על הענקת האות לכבוד כ-600 מצילים יהודים אשר פעלו בצרפת, הונגריה יוון, גרמניה סלובקיה, יוגוסלביה, רוסיה, פולין, אוקראינה, ליטא, ציכיה, איטליה, לטביה, אוסטריה. רומניה, בלגיה, מרוקו, אלג'יריה, דנמרק והולנד תחת המשטר הגרמני הנאצי או שלטון עוזריהם ובעלי בריתם, יהודים אשר עשו זאת תוך סיכון נפשם ולעיתים אף מסרו את נפשם על קידוש השם וקידוש ערכי האחוה והערבות ההדדית הן בקרב עם ישראל והן מתוך שמירת צלם אנוש אוניברסלי תחת קלגסי שלטון רשע.

אני לכן כמובן מאוד מסכים לתפיסתכם החשובה של בני ברית לפעול באופן מכובד ומכבד למען עשיית צדק היסטורי ובמקביל לפעול במטרה לתקן את התודעה הציבורית המוטעית הקיימת לדאבוננו לעיתים הן בארץ ובעיקר בברחי העולם כאילו לא עסקו יהודים בהצלת אחיהם תוך כדי תקופת אימת השואה. על כך אתם ראויים לתודה ולהוקרת האומה כולה, מעבר להוקרת משפחות מקבלי האות.

יורשה לי להוסיף כי אתם לא רק עושים מעשה של צדק היסטורי אלא גם מעשה של חסד עם זיכרון נשמת הקורבנות והשורדים, הן המצילים והן אלו שהצילו אותם. בהענקת האות אתם מביאים לביטוי גם את תודתם של אלפי יהודים אשר לא תמיד הספיקו או לא תמיד השכילו לדעת כיצד לבטא את תודתם לאותם אנשים ונשים בני העם היהודי אשר הצילו אותם תוך סיכון עצמי ניכר. לפעולתכם יש חשיבות חינוכית ממדרגה ראשונה. אם תואיל לעיין באתר העמותה שהקמת, המופיע למטה, תראה שגם אני משתדל לפעול ברוח זאת.

בנימה אישית אספר לך, כי בדמינוי הייתי יכול לתאר לעצמי כי נשמת אבי אהוד הרברט גרובלד מוצאת כעת מעין מנוחה כי לא נשכחו מעשיו ומעללי הגבורה של רבים מבני דורו, דור יהודי בעידן השואה הנוראה. מנקודת ראות זאת זכותם לקיים מצווה גדולה. יישר כח!

אני מאחל לך ולכל השותפים לפעילותכם בריאות טובה, כל טוב והצלחה רבה בפעילותכם בעלת החשיבות ההיסטורית העצומה. חיזקו ואימצו – הצלחתכם הצלחתנו.

בכבוד רב וברגשות תודה והוקרה מקרב לב

יואב גד - מייסד ויו"ר קבוצת

["הכשרות החלוץ בגרמניה 1933-1947 דור המשך"](http://www.jewiki.net/wiki/Yoav_Gad)

טלפון: +972-50-5596927

כתובת: רותם 28, יבנה

אימייל: gadyoav@gmail.com www.jewiki.net/wiki/Yoav_Gad

לכבוד
כבוד נשיא מדינת ישראל
מר יצחק הרצוג
בית הנשיא
ירושלים

לכבוד הנשיא הרצוג שלום רב,

ראשית הרשה לי לברך אותך עם בחירתך לתפקיד הרם בשמי ובשם כל קבוצת "הכשרות החלוץ בגרמניה 1930-1947 / דור המשך". אנו מאחלים לך שרות פורה והצלחה! הצלחתך, הצלחתנו.

בהזדמנות זאת הריני מתכבד לדווח לך על פעילות חדשה לתיעוד ולהנחלת מורשת אנשי ההכשרות הציוניות בגרמניה תחת הכותרת **"לזכור ולא לשכוח – משואה לתקומה"**.

שמי יואב גד והנני בנם של הרברט אהוד ועליזה גרובלד. אבי המנוח היה ממנהיגי ההכשרות הציוניות של החלוץ בגרמניה ולאחר ששרד את אושוויץ וצעדת המוות זכה לעלות ארצה. נולדתי וגדלתי בארץ. בשרותי הצבאי הייתי טייס בח"א. אני סא"ל (מיל.).

מזה שנים אני פעיל בהתנדבות במסגרות שונות לרבות בין השאר ביחד עם תא"ל רן פקר ז"ל.

מזה כשנה וחצי פניתי לעשרות בני ובנות הדור השני והשלישי למשתתפי ההכשרות הציוניות של החלוץ בגרמניה במטרה ללקט תיעוד אודות בני ובנות המשפחה על מנת להנציחם במתכונת בעלת ערך חינוכי להעברה מכובדת וראויה של המורשת "משואה לתקומה". לאחר מאות שיחות עם עשרות משפחות בארץ ובחו"ל הקמתי קבוצה של כ-60 משפחות אשר פועלת בקצב גובר והולך תחת הכותרת **"הכשרות החלוץ בגרמניה 1930-1947 / דור המשך"**.

ביום 19.6.2021 קיימנו בקבוץ נצר סרני, אשר נוסד ב-18.6.1948 כ"קבוץ בוכנוולד", כנס ראשון תחת הכותרת **"אני מאמין"**, כי זאת הייתה כותרת כינוס דומה של הורינו בשנת 1985 באותו קבוץ.
נא ראה [גלריית וידאו – הכשרות החלוץ בגרמניה – דור המשך \(hachshara-dor-hemshech.com\)](http://hachshara-dor-hemshech.com)

אני שמח לבשר לך כי בעקבות קשרים שיצאתי עם ידידים בגרמניה נוצרה תערוכה ניידת בגרמנית אודות ההכשרות הנ"ל ואשר הייתי נוכח בטקס השקתה ונשאתי שם דברי ברכה כנציג המשפחות. אנו מלקטים מזה חודשים כל תיעוד המסמכים ובתמונות הנמצאים בבתי המשפחות מבלי שזכו לפרסום עד כה. אנו מרכזים ספרי וחוברות הנצחה אשר הופקו ברבות השנים אך במסגרות המשפחתיות בלבד. במסגרת זו אף יזמתי את **התרגום הראשון לעברית לספר הזיכרונות המיוחד והמורחב של אנליזה בורנסקי / אורה אלוני מן הבולטות בחבורה המצומצמת של אנשי ההכשרה בגרמניה שגורשו לאושוויץ, שרדו ועלו ארצה: "משואה לתקומה!"**. הספר יצא לאור ומופץ על ידינו לספריות עירוניות ולמורי היסטוריה בבתי ספר תיכוניים.
[בלוג-מה חדש – הכשרות החלוץ בגרמניה – דור המשך \(hachshara-dor-hemshech.com\)](http://hachshara-dor-hemshech.com)

אני מבקר את שורדי ההכשרות אשר עדיין בחיים ונמצאים בארץ ומעודד את בני משפחותיהם לשנס מותניים ולדלות ממגירות וקרטונים הכלים בביתם את שרידי ההוכחות אודות שורדי השואה מבני משפחותיהם. כידוע לכבוד הנשיא רבים שתקו או מיעטו לספר. לדאבוננו רוב משפחות השורדים לא טרחו זמן רב ללקט לתעד, לשמר ולפרסם את הידוע להם על הפרק הנורא והמופלא הזה בתולדות עמנו.

אני נמצא בקשר פעיל עם מוזיאונים גדולים מובילים בארץ ועם ארכיונים קיבוציים ואחרים ואוסף כל פירור מידע בנייר או באופן דיגיטלי אודות משתתפי הכשרות החלוץ בגרמניה. במסגרת זו אנו למשל פועלים להפצת מהדורה דיגיטלית של שני כרכי הספר **"עדויות מגיא צלמות"** בו יש תיעוד מצמרר מופלא כאחד של ראינות ממושכים עם יותר מ-100 ממיסדי וחברי קבוץ נצר סרני אשר נוסד על ידי שורדי בוכנוולד, אושוויץ

וברגן בלזן אשר בראשית התארגנותם בגרמניה שלאחר המלחמה היה גם ישראל מאיר לאו ביניהם, מי שלימים היה לרב הראשי לישראל וליו"ר הקודם של יד ושם.

על מנת לתרום למלחמה כנגד הכחשת השואה ברחבי העולם האינטרנטי מזה כשנה אנו בקשר שוטף ומאוד פורה עם הבעלים והמו"ל של JEWIKI.NET, האנציקלופדיה המקוונת הגדולה בעולם אודות השואה, יהדות, קורות אישים יהודיים, ישראל וציונות בשפה הגרמנית הכוללת שרות כפתור תרגום לעברית, אנגלית, צרפתית, ספרדית, פורטוגזית ורוסית!

המו"ל **Dr. Michael Kühntopf** משוויץ אשר עבד שנים בצוות של סטיבן שפילברג לתייעוד שורדי שואה. הקשר עימו נוצר הודות לחבר הקבוצה שלנו, אלעזר ארי ליפינסקי, לשעבר השליח הראשי של קק"ל בגרמניה ונציג אוניברסיטת בר-אילן בגרמניה, הפעיל כעורך אנציקלופדיה הנ"ל בהתנדבות מזה שנים. באנציקלופדיה יש כבר מעל **195.800 מאמרים** ובהם הנצחה שמית ביוגרפית ומגובה במסמכים אודות 50.000 יהודים. המיוחד באנציקלופדיה כי מתועדים גם אנשים בעודם בחיים ולא רק לאחר מותם. כך יכולים מורים, מרצים, חוקרים, סטודנטים, תלמידים ומי שמחפש פרטים אודות קרובי משפחה למצוא מידע. במסגרת פעילות הקבוצה העלינו לאוויר דפי הנצחה אודות שורדי שואה שטרם פורסם עליהם דבר באף מקום אחר!

כגון: https://www.jewiki.net/wiki/Herbert_Growald

נכבדי, נשיא המדינה, חשבתני לנכון לעדכן אותך אודות פעילות חשובה זאת מייד עם כניסתך לתפקיד הרם. היות ובתפקידך הקודם כיו"ר הסוכנות היהודית גילית לב חם ובקיאות כה רבה בנעשה בעולם היהודי בכל רחבי תבל, נשמח במיוחד לקבל מכבוד הנשיא כמה מילים לעידוד פעילותנו לתייעוד העבר, להנחלת המורשת של דור המייסדים של המדינה וכתרומה למאמץ הלאומי כנגד תופעות הכחשת השואה בתקשורת העולמית. מכובדי כבוד הנשיא, נהיה אסירי תודה באם תואיל להקדיש מזמנך למשוב מצידך!

בהזדמנות זאת הריני מבטא את רחשי ההוקרה שאנו רוחשים לך על שנרתמת לתפקיד הציבורי הרם של נשיא מדינת ישראל, אשר בעיני רבים הינו במידה מסוימת אף נשיא ליהודי העולם.

אני מאחל לך בשם כל קבוצת "הכשרות החלוץ בגרמניה - דור המשך" הצלחה רבה ובריאות טובה לך ולמשפחתך עד 120 שנה!

בכבוד רב

יואב גד - מייסד ויו"ר קבוצת

"הכשרות החלוץ בגרמניה - דור המשך"

טלפון: +972505596927

כתובת; רותם 28, יבנה

מייל: yngad@isdn.net.il

אודות יואב גד:

https://www.jewiki.net/wiki/Yoav_Gad

הכשרות החלוץ בגרמניה 1933-1947
דור המשך
משואה לתקומה

Hachsharot HeChalutz in Germany 1933-47
Following Generations (registered association)

From SHOA TO REVIVAL

May 10th, 2023

Archive of the city of Fulda, Germany
Attn. Dr. Thomas Heiler – Director
Thomas.heiler@fulda.de

Dear Dr. Heiler, shalom.

My name is Yoav Gad. I am the founder and chairman of the above association.

I am happy to hear from Mrs. Hadar Bashan, head of the central archive of the Religious Kibbutz Movement about the important conference about the Jewish history of Fulda which you organize in Fulda for September 2023.

May I suggest and ask for my participation.

As a son of the Holocaust survivor, Herbert Ehud Growald, who as an Auschwitz survivor was in 1945-7 a leading member of Kibbutz Buchenwald in Geringshof near Fulda and even married there, I would gladly offer to present this perspective to your distinguished forum at the conference. We are very interested in the exchange with archives and researchers of this chapter in Jewish history.

My father was born in Berlin in 1914. He became one of the leaders of the Halutz Center in Berlin, served as a training instructor in the Hachshara training farms at Ahrensdorf and Neuendorf near Berlin until the deportation of him and his entire group to Auschwitz on April 19, 1943. He was liberated in Bergen-Belsen 19.4.1945. Together with Artur Poznanski he came in August 1945 to "Kibbutz Buchenwald" at **Geringshof**. July 21, 1946, he married there my mother, Ilza Levinshtein. I have a wonderful photo of the event. My father's sister Charlotte Danziger and her husband Leopold (Leo) Danziger were brought by my father in August 1945 to live in **Hattenhof**, where they lived for the rest of their lives.

In years of my research of the family history and in the last years in the organized research done by the association that I founded we have collected testimonies, documents, photos and video interviews about „Kibbutz Buchenwald“ in the above mentioned period of time and relating to the later development of the kibbutz which the group later founded in Israel that became [Kibbutz Netzer Sereni](#).

You may see further information in our 3-language website hachshara-dor-hemshech.com and also in the JEWIKI internet encyclopedia (more than 100 million clicks), see: [Herbert Growald – Jewiki](#). We cooperate with JEWIKI and with more than 15 Israeli and international archives and museums.

Looking forward to your feedback,

respectfully

Yoav Gad – Founder and Chairman
[Yoav Gad – Jewiki](#)
+972-50-5596927
gadvoav@gmail.com

[8 August 2023]

Fulda's Jewish History

Monday 4 September – Thursday 7 September 2023

Stadtschloß Fulda

Conference Programme

including excursions

The conference is convened by the City of Fulda, in association with the Kommission für die Geschichte der Juden in Hessen (Commission of the Federal State of Hesse for the History of the Jews in Hesse) and the Institute for Legal and Constitutional History of the University of Vienna and in cooperation with the Central Archives for the History of the Jewish People, Jerusalem, the Archive of the Religious Kibbutz movement, Kvuzat Yavne, the archive of Chafetz Chaim, the Austrian State Archive, Division House, Court and State Archive, Vienna and the Archive of the Federal State of Hesse, Division State Archive Marburg. Academic responsibility rests with Professor. Dr J. Friedrich Battenberg, Technical University of Darmstadt and Dr Stephan Wendehorst, Justus-Liebig-University Gießen and University of Vienna, overall responsibility with Dr Thomas Heiler, City of Fulda.

Venues: Stadtschloss, Marmorsaal, if not explicitly mentioned otherwise

Pre-Programme Monday, 4 September

11.00 a.m. – 4.00h: Excursion 1 to Betzenrod (The Rodges legacy I), Mansbach and Rhina, Chair Stephan Wendehorst, Vienna

with brief interventions in Betzenrod by David Harel, Kvuzat Yavne, tbc and in Mansbach by Dieter Wunder, Bad Nauheim: History of the Jews in Mansbach [German]

Departure: Bus-Stop Abtstor (next to the Hotel am Dom)

Monday 4 September 2023

Opening Session

Venue: Stadtschloss [City Hall, former Prince-Bishop's palace], Fürstensaal [State Room}

As from 4.30 p.m. Arrival & Get-Together

5.00 p.m. Welcome by the Lord Mayor of Fulda, Heiko Wingenfeld [German]

5.20 p.m. Welcome Addresses by

Roman Melamed, Chairman of the Jewish Community of Fulda [German]

Andreas Lehnardt, Chairman of the Kommission für die Geschichte der Juden in Hessen [German]

Miloš Vec, Deputy Head of the Institute for Legal and Constitutional History of the University of Vienna [German]

5.45 p.m. Introduction to the Conference Fulda's Jewish History J. Friedrich Battenberg and Stephan Wendehorst [German & English]

6.15 p.m. New Archival Sources concerning Fulda's Jewish History & welcome addresses:

- Yochai Ben Ghedalia, Director of the Central Archive for the History of the Jewish People (CAHJP), Jerusalem

- Hadar Bashan, Head of the Archive of the Religious Kibbutz Movement, Kvuzat Yavne [Hebrew]

- Keren Hamiel, Chafetz Chaim [Hebrew]

- R. Kunststadt, Yeshiva Kol Torah, in absentia, read out by Abraham Moses, Jerusalem [Hebrew]

- Thomas Just, Österreichisches Staatsarchiv, Wien, angefragt [German]

- Shaare Zedek Hospital, Jerusalem

Break

תערוכת

הכשרות החלוץ בגרמניה

1933 – 1947

השקה בכנס "אני מאמין"

18 יוני 2022

בקבוץ נצר סרני

הכשרות החלוץ בגרמניה 1933-1947

דור המשך

משואה לתקומה

מטרות העמותה הינם לשמר ולהנחיל את מורשת הציונות והחברות של החניכים והמדריכים בהכשרות היהודיות הציוניות של תנועת "החלוץ" בגרמניה 1933-47, לרבות בתקופת ההעפלה והעלייה לא"י - פועלם ותרומתם של השורדים להקמת המדינה והישוב היהודי בא"י. כמו כן לפעול בארץ ובחו"ל למען מטרה זו.

האנדרטה של בתיה לישנסקי "משואה לתקומה", הנמצאת במרכז קבוץ נצר סרני, מהווה מוטו לפעילות הקבוצה של דור המשך לחניכי ומדריכי תנועת החלוץ בגרמניה.

אהוד הרברט גרובלד והמספר שנצרב על ידו באושוויץ ב-1943. במארס 2022 החליטה עמותת בני ברית להעניק לו את "אות המציל היהודי".

כנס "אני מאמין" התקיים בתאריך 19.6.2021 בקבוץ נצר סרני בהשתתפות 80 חברות וחברים – דור ראשון, שני, שלישי ורביעי, מכל קצוות הארץ. בתמונה הקבוצתית נראים בין השאר הילדה שמחה, (98), ומשפחתה בת ארבעה דורות הגרה בקבוץ, ואלי היימן, (95), ובני משפחתו, ויאבב גד מארגן הכנס עם אשתו נאוה וביתו זוהר.

הכשרות החלוץ בגרמניה 1933-1947 דור המשך

HACHSHAROT HECHALUTZ IN GERMANY 1933-1947 FOLLOWING GENERATION

הכשרות החלוץ בגרמניה 1933-1947 דור המשך משואה לתקומה

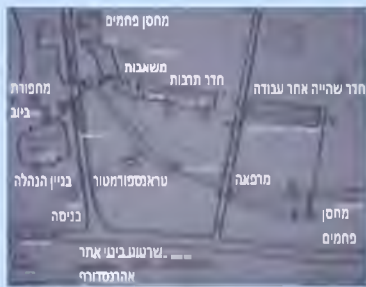
הכשרות החלוץ - תנועת החלוץ נוסדה בשנות העשרים של המאה הקודמת, תנועה יהודית ציונית עם פנים להבשרה ולעליה לא"י. בסוף שנות השלושים של המאה הקודמת היו 139 הכשרות של החלוץ בגרמניה, לא כולן ציוניות, רובן רוכזו במדינת ברנדנבורג, בד"כ רחוק מערים ובשטחים חקלאיים, עם פרוץ מלחמת העולם השנייה נותרו 17 הכשרות, 3 מתוכן דתיות. לכול הכשרה הוקצו מדריכים, ומניין החניכים עמד על כ- 30 עד 40. כ- 1934 היו בהחלוץ בגרמניה כ-15000 חברים. כ-3500 איש הוכשרו באותה תקופה במוסדות ההוראה של ההכשרה, כפי שכתב מרטין גרזון מטעם נציגות הרייך של יהודי גרמניה. בסך הכל הוקמו בגרמניה תחת השלטון הנאצי לפחות 32 מחנות הכנה כאלו. (ראה פרטים בויכרונותיה של אנליזה כורינסקי, אורה אלוני)
האחוזה בארנסדורף (כ-30 ק"מ דרומית לברלין, ליד לוקנבאלד) הייתה שייכת למשפחה יהודית, אשר החזירה את המקום לתנועת החלוץ כנראה בשנת 1936. צעירי החלוץ גרו ועבדו בחווה עד סוף 1941 ואז גורשו על ידי המשטר הנאצי למחנה העבודה בנוינדורף. שטח האחוזה היה כ-32 דונם וכלל אגם, יער גדול, מבנה מרכזי בן שתי קומות בו גרו הבנות בקומה השנייה, מרתף ועליית גג, מבנים נוספים לצידו חקלאי ואחסון בעלי החיים במקום. מבנה נוסף הוקצה ללינת הבנים

מבנה טירת אהרנסדורף כפי שנשמר עד היום - מבט אל שער הכניסה שלושה המבנים הנוספים הנראים ברקע שימשו לאחסנת ציוד חקלאי Landwerk Ahrens Dorf, Brandenburg, Entrance, as preserved today

אהרנסדורף, 2018 יואב גר ליד לוח זיכרון שהקים ד"ר הרברט פידלר בצורת לב החצוי לשניים עליו כתוב **כל המציל נפש אחת כאילו הציל עולם וכולאו**, תלמוד, סנהדרין 37 א Landwerk Ahrens Dorf, 2018, Yoav Gad at a memorial plaque made by Dr. Herbert Fiedler saying: "Whoever saves one soul, saves the world entire", Talmud, Sanhedrin 37 a

אהרנסדורף, שרטוט שטח ומבני החווה החקלאית של מתקן ההכשרה של תנועת החלוץ בגרמניה Landwerk Ahrens Dorf, Sketch of area and farm building of the HeChalutz Germany Hachshara agricultural training facility

אנליזה בורינסקי (אורה אלוני), שורה תחתונה, שניה משמאל Anneliese Borinski (Ora Aloni), bottom row, second from left

אניית ההעפלה ה"פאטריה" - באוגוסט 1940 יצא מסע גירוש של כ-1300 יהודים בעיקר צעירים ונוער, לעליה בלתי ליגלית לא"י (מתוכם כ-350 מהחלוץ בהם 25 מההשרת אהרנסדורף). באישורו של אדולף אייכמן יצא הטרנספורט ש.ה. 7- מגרמניה לוינה, ומשם המשיך המסע על הנובה לים השחור ועד לחיפה. אפרים פרנק שהיה מנהל "החלוץ" בברלין נהל מו"מ ישיר מול א. אייכמן והתמנה להיות מפקד הטרנספורט המיוחד. אלפרד ולבינר שהחליף את א. פרנק כממונה על "החלוץ" בגרמניה, והרברט אהוד גרובלד ממרכז "החלוץ" בברלין, שבו מגובל רגומיה אוסטריה לברלין. הנס וגל ממפקדי המסע המשיך עם אנשי המסע ארצה והיה אף מעורב בפיצוץ האניה פאטריה ע"י ארגון ה"הגנה" בגמל חיפה. The Ship "Patria" / In August 1940 A. Eichmann gave a permit for a transport of 1300 young Jews (also from Ahrens Dorf) to Austria on the way to Palestine, where they boarded the famous "Patria" before its sinking due to an explosion done by the Jewish underground "Hagana".

הכשרות החלוץ בגרמניה 1933-1947 דור המשך

HACHSHAROT HECHALUTZ IN GERMANY 1933-1947 FOLLOWING GENERATION

שגרירות גרמניה
תל אביב
ישראל

German Embassy Tel Aviv Israel

הכשרות החלוץ בגרמניה 1933-1947

דור המשך

משואה לתקומה

אחוזה נוינדורף - נמצאת ליד פורסטוואלד, כ-60 ק"מ מזרחית לברלין. היא כוללת שטח חקלאי גדול הכולל מבנה מרכזי בן 3-4 קומות, מבנים רבים, מחסנים, אורות וצריפי מגורים. השטח היה בבעלות משפחת הרמן מולר היהודי מ-1919 אשר נפטר ב-1927. אנשי תנועת 'החלוץ' חברו את המקום לטווח ארוך החל מ-1932. בשנים הראשונות של מרכז ההכשרה הוכשרו בנוינדורף כ-30 עד 40 צעירים יהודים מובטלים. בחורף הייתה גם נגריה, נפחיה ובית מלאכה לתוקן נלגלי עגלות ומכוניות. מ-1937 שימש המקום רישית באתר הכשרה של 'החלוץ'. ב-1940 הוחרמו 1,450 דונם של החווה לילופטקריסקומנדו (מפקדת המלחמה האוירית) כדי להרחיב את שדה התעופה הסמוך נוינדורף. החל מ-1941 הפך המקום כעמם למחנה עבודה בכמיה. מ-1932 עד 1940 היה אלכס מוך מנהל המקום. בשנים 1940-1943 נוהלו מרטין גרוואלד (מנהל החלוץ בגרמניה) והרב רט אהרד גרובלד את ההכשרה בנוינדורף. בתחילת 1942 רוכזו במקום כל צוותי וחניכי התנועות החלוציות בגרמניה, כולל אנשי אהרנסדורף, והמקום הפך למחנה עבודה תחת פיקוח הנסטפו. בתאריך 19.4.1943 נורשו כל אנשי הצוות, החנוכים והמדריכים ע"י כוחות האס אס למזרח... (לארפורין). לאחר מלחמת העולם השנייה היה האזור בשליטת הרוסים, על כל המשתמע מכך. בשנת 2018 נמכר השטח ע"י ממשלת גרמניה ליוזמים פרטיים.

The Neuendorf Estate near Fürstenwald is located about 60 km east of Berlin. The owner from 1919 till 1927 was the Jewish family of Herrmann Müller. It then became a "Hachshara" training facility and from 1932 it was leased by the "HeChalutz". In 1937 it was recognized as a "HeChalutz" training center. Between 1932 and 1940 Alexander Moch was the head of the site. Between 1940 and 1943 Martin Gerson (he head of the HeChalutz in Germany) and Herbert Ehad Growald were the directors of the teams of the Madrichim and the Chanichim. From 1941 the place was de facto a forced labor camp. On 19.4.1943 all Jews (officials, Madrichim and Chanichim were deported from Neuendorf "to the east" (i.e. to Auschwitz).

תיוא לימאן בעבודת מטבח במסגרת חלוקת העבודה של הברים בהכשרת אלז היימן סיפר כי חברו תיוא נהג לחלוק עם חבריו קליפות תפוחי אדמה שנתרו במטבח

פאולה וקלאוס שטרן נמשי הכירו והתחתנו בהכשרת נוינדורף ונרשו בטראנספורט עם כל שאר החנוכים והמדריכים לאושוויץ, נפגשו מחדש והתאחדו לאחר המלחמה, עברו לסיאטל בארה"ב, הניח שטרן ליליהם מארזון ומרים. פאולה נפטרה בת 99 בשנת 2021 בשיתוף טלפון עם יואב גד אמרה היפות בחיי היו שנות ההכשרה בנוינדורף Paula Stern told Yoav Gad in a phone conversation: My most beautiful years were the Hachshara years in Neuendorf!

נוינדורף - בניין המינהלה של "הכשרת נוינדורף" בצמוד לבניין בחזית הברד ההיסטורית מן השנים 1941-43. נארה גד בביקור ב-2018

נוינדורף - צריף מגורי החנוכים שהופעו מארנסדורף בסתיו 1943-1941. אנליזה ברינסקי (ארה"א) אלון) סיפרה אודות החי והיחייב המיוחד של החנוכים במקום. בשעות הערב לאחר יום עבודה קשה אשר מילקו חובצ חוזר לחדר, ניסו המדריכים את החנוכים, לשקדם בחדר, בינות הנבטאים כלילים

הספרייה בנוינדורף עם הכיתוב על הקיר עם הספר שמור על הספר

סיפור דגל ההכשרה: חלקו המרכזי של דגל הכשרות החלוץ באהרנסדורף ובנוינדורף אשר נגזר על ידי הרברט אהוד גרובלד ב-19 אפריל 1943 במיפקד היציאה לגירוש כפי שאנליזה ברינסקי (אורה אלוני) כתבה בזיכרונותיה בגרמנית אשר תורגמו לעברית ופורסמו ב-2021 בהוצאת עמותת "הכשרות החלוץ בגרמניה בשנים 1933-1947 / דור המשך". ראה עמוד 48 בספר הרברט אהוד גרובלד גור את הדגל ל-12 יחידות כמספר שבטי ישראל ומסר את פיסות הדגל הן למדריכים והן לחנוכים נבחרים. זאת לאחר שלב הדגל עם ציור החבצלת כבר נגזר קודם לכן והובא לארץ על ידי חנה וברכה, הנשים הישראליות שחדרו לארץ ב-1941 במסגרת עסקת חילופי שבויים עם גרמניה בתקופה מסוימת נשמרה פיסת הדגל בארכיון תנועת מבני הצעירה לא ברור מה קרה לו לאחר מכן. חלק הדגל שאנליזה קיבלה ושמרה אותו בחירוף נפש דרך מוראות אושוויץ והתלאות עד לשחרורה, הוא החלק היחיד מבין שנים עשר החלקים שחולקו למדריכים אשר הגיע לארץ. הוא נשמר בקיבוץ מעיין צבי, הועבר ע"י אורה אלוני לנשיא זלמן שז"ר ולבסוף נמסר על ידי בנה של אורה אלוני, ניר אלוני, למוזיאון יד ושם ב-2007. חברת ההכשרה שהגיעה לקבוץ נצר סרני, חוה יסקוביץ, רקמה דגל משוחזר חדש, אשר נמסר לידי מוזיאון יד ושם על ידי הילדה שמחה למשמורת ביחד עם פיסת הדגל של אנליזה ברינסקי.

The Hachshara flag was cut to 12 pieces like Israel's 12 tribes by H. E. Growald on 4.19.1943 and was given to the Madrichim.

הכשרות החלוץ בגרמניה 1933-1947 דור המשך

HACHSHAROT HECHALUTZ IN GERMANY 1933-1947 FOLLOWING GENERATION

הכשרות החלוץ בגרמניה 1933-1947

דור המשך

משואה לתקומה

בוינדורף הנהגה וחניכים בחברותה - למטה מימין מנהל החלוץ אלפרד זלביגר / למטה משמאל: יצחק שוורנץ / למעלה בימין הרברט אהוד גרובלד / ובמרכז חנה אנגל עם הידים על החזה.

חדר הכביסה אשר שימש כמרכז רכילות פעיל... מדריכות וחניכות לפני הכניסה לבניין המגורים אנליזה בורנסקי בשורה למטה שנייה משמאל

הבניין המרכזי שכלל מינהלה מטבח וחדר אוכל בניין אחסנה אשר ייתכן ושימש למעלה גם למגורים

הכשרות החלוץ בגרמניה 1933-1947 דור המשך

HACHSHAROT HECHALUTZ IN GERMANY 1933-1947 FOLLOWING GENERATION

הכשרות החלוץ בגרמניה 1933-1947

דור המשך

משואה לתקומה

הכשרת גרינגסהוף – "קיבוץ בוכנולד", נמצא ע"י פולדה מצפון לפרנקפורט במערב גרמניה.
 לגרינגסהוף הגיעו שורדי השואה הראשונים החל ממאי 1945 ניצולי אושוויץ, צעדות המוות, מחנות בוכנולד, ברגן בלזן ומחנות נוספים. ניצולי בוכנולד שהגיעו ראשונים קראו למקום "קיבוץ בוכנולד". המקום שימש בין השאר כחשאי גם כתחנת מעבר לאנשי "המוסד לעלייה ב" ותנועת "הבריה". המטרה הייתה לסייע להעפלת מאות אלפי שורדי שואה יהודים להגיע באופן ליגלי או בלתי ליגלי לנמלי איחופה בדרכם לא"י שהייתה תחת שלטון המנדט הבריטי עד 1948. במשך כשנתיים עברו מעל 10,000 פליטים יהודים דרך גרינגסהוף, חלקם נשארו במקום לפרקי זמן ממושכים ואחרים המשיכו בשלבים שונים לנמלי הים בדרום צרפת, בעיקר לנמל מרסיי. חברים שנשארו במקום קיבלו הכשרה ותיפעלו את החווה החקלאית שכללה סוסים, פרות וציוד חקלאי. בוגרי הכשרות החלוץ הגיעו עם הכשרה מקצועית קודמת ונסיון בחקלאות. במקום היו שתי קבוצות אורגניות מרכזיות אחת של התנועות הדתיות, ובראשם עמד טיזר באומול. בקבוצה השנייה היו אנשי הכשרות החלוץ ובראשם עמדו ארתור פוזנסקי והרברט אהוד גרובלד. בקרב החברים והחברות הייתה פעילות חברתית ותרבותית עניפה שכללה גם עונג שבת כהלכתו. ובתוצאה מהמערכת החברתית האינטימית נוצרו זוגות ואף התקיימו ארבע חתונות במקום, מן הראשונות לאחר השואה.

מריעה הפרות לפני בניין המנהלה ממחיש את הפעילות החקלאית.

חברי "קבוץ בוכנולד" בגרינגסהוף ב-1946 במסגרת עבודתם החקלאית ניתן לראות ממבטי האנשים והחיך הנסוך על פניהם את שמחת החיים לאחר שיחרורם מהמחנות. ראשון משמאל איידור פפה יוקר חמישי משמאל הרברט אהוד גרובלד.

ראשון מימין - הרברט אהוד גרובלד
שני משמאל - ארתור פוזנסקי

עבודה חקלאית במסגרת "קבוץ בוכנולד" - מימין לשמאל:
פיוה שסחה, הרברט אהוד גרובלד, רביעי מימין איידור פפה יוקר

חברי "קבוץ בוכנולד" בחווה החקלאית גרינגסהוף: בשורה העליונה מימין לדלת משה אלתר לידו לפני הדלת כנראה איטקה אלתר שורה אמצעית, שלישי מימין הרברט אהוד גרובלד, רביעי מימין בשורה האמצעית הוא איידור פפה יוקר (עם השפם)

הכשרות החלוץ בגרמניה 1933-1947 דור המשך

HACHSHAROT HECHALUTZ IN GERMANY 1933-1947 FOLLOWING GENERATION

הכשרות החלוץ בגרמניה 1933-1947

דור המשך

משואה לתקומה

הכשרת גרינגסהוף – "קבוץ בוכנולד" / האנשים ובעלי החיים
 The Geringshof Hachshara - "Kibbutz Buchenwald"
 People and animals

איזידור פפה יוקר - Isidor Papa Joker

עומדות: במרכז לולה אהוביה, לימינה נעמי אפלבוים
 לשמאלה מלי פיישל וריטה וסרמן
 (התמונה באדיבות הבן של לולה אריאל אהוביה)
 Standing at center: Lola Ahuvia, on her right Naomi Apfelbaum
 on her left Mali Fischel and Rita Wassermann

הרבצט אהוד
 גרובלד

בתמונה מימין:
 חברות ההכשרה
 עובדות בתליבה ברפת
 בתמונה למטה:
 בעבודה משרדית

איזידור
 גרובלד

הרבצט אהוד גרובלד ופפה יוקר מתבוננים
 את העמדות והמשיגות של בעלי ההכשרה

HACHSHAROT HECHALUTZ IN GERMANY 1933-1947 FOLLOWING GENERATION

הכשרות החלוץ בגרמניה 1933-1947

דור המשך

משואה לתקומה

לאחר תום מלחמת העולם השנייה התרכזה והתגבשה קבוצת צעירים יהודים שורדי מחנות הריכוז ב- "קבוץ בוכנולד" בחוות גרינגסהוף. בשנים 1945-46 התקיימו במקום 4 חתונות של חברי הקבוץ. היו אלה בעצם מהחתונות הראשונות לאחר המלחמה. ביניהם היו: הרברט אהוד גרובלד ועליזה לוינסטיין, משה ואיטקה אלטר ועוד שני זוגות שנישאו בגרינגסהוף, אשר אחד מהם עלה ארצה. After WW II in 1945-6 four Jewish weddings were conducted in "Kibbutz Buchenwald".

טקס החופה והקידושין של הרברט אהוד גרובלד עם אילזה (עליזה) לוינסטיין ב-9.6.1946 ב-"קבוץ בוכנולד" בחוות גרינגסהוף, משמאל: עומר משמאל: איידור פפה יוקר. יושבים: שני משמאל משה אלטר, לוטה דנציגר (אחותו של הרברט), מימין רב צבאי אמריקאי, ליאו דנציגר, בעלה של לוטה, ולשמאלו במרכז אפרים פרנק, מנהל "החלוץ" במטבח ב-1938 ומפקד מטע הירוש ב-1940 עד פיצוץ האניה פאטריה בחיפה. See below the invitation to the wedding of Herbert Growald and Ilse Loewenstein

שחמת חיים נסוכה על פני חברי "קבוץ בוכנולד" העובדים בחקלאות. משמאל: איידור פפה יוקר, במרכז בגופיה הרברט אהוד גרובלד. שלישי מימין (בג'ינס) בנו ריפילד

חווה גרינגסהוף - מבט מהשביל המוביל אל החווה. התורן עם דגל החלוץ נראה למרחוק מונף בגאון. View of the road leading to the Geringshof Hachshara Farm with its flag.

המכונית לפני הבניין המרכזי שירתה את ה. א. גרובלד במסגרת עבודת "המוסד" לעלייה ב' לאיתור עקורים ולהכנתם לעלייה לארץ. The above car served H. E. Growald for the work of the "Mossad for Aliya B"

הכשרות החלוץ בגרמניה 1933-1947 דור המשך

HACHSHAROT HECHALUTZ IN GERMANY 1933-1947 FOLLOWING GENERATION

הכשרות החלוץ בגרמניה 1933-1947

דור המשך

משואה לתקומה

הכשרת גרינגסהוף - "קבוץ בוכנולד" 1945-1947

מספרי חברי הקבוץ: ביוני 1945 45 חברים, בנוב' 1945 99 חברים, במאי 1946 100 חברים
בדצמ' 1946 77 חברים, באפר' 1947 75 חברים, באוג' 1947 84 חברים, במאי 1948 81 חברים

The Geringshof Hachshara "Kibbutz Buchenwald" 1945 - 1947
מהראשונים להגיע לגרינגסהוף וממנהיגי "קבוץ בוכנולד" היו יחזקאל תידור מהציונים הדתיים,
ארתר פוזנסקי ממנהיגי "החלוץ" בגרמניה והרברט אהוד גרובלד ממנהיגי "החלוץ"

הרברט אהוד גרובלד עם עמוס שליון אותו שיחרר ממעצר במסגרת פעילותו הבלתי רשמית במסגרת "המוסד לעלייה ב"

אילזה לוינשטיין הגיעה מאנגליה לגרינגסהוף במדי צבא ארה"ב בסוף 1945 וסייעה להרברט בפעילותו החשאית.

ד"ר נחום גולדמן, מבכירי הסוכנות היהודית ביקר בגרינגסהוף ב-1946 במסגרת מאמציו להגדיל את כמויות העולים ניצולי השואה שנמצאו בגרמניה. בתמונה נראים אנשי צבא ארה"ב שהתלוו לגולדמן להביא מידע אשר גולדמן העביר למחלקת המדינה במסגרת התנגדותו לתכנית סגן ר"מ בריטניה מוריסון להגביל את העלייה היהודית לארץ ישראל שהייתה תחת שלטון המנדט הבריטי. מאמצי הד"ר גולדמן הצליחו. נשיא ארה"ב הארי טרומן דחה את תכנית מוריסון ותמך בתוכנית גולדמן להביא לעלייה מיידית של מאה אלף יהודים לא"י. (המקור: עיתון דבר 1946.11.6)
במסגרת ההכירות ביקש ד"ר גולדמן מה.א. גרובלד להתייש ולפעול במסגרת "המוסד לעלייה ב" בגרמניה.
בתמונה מימין ד"ר נחום גולדמן, במרכז בחליפה, שלישיית משתאל עליזה לוינשטיין (גרובלד) במדי צבא ארה"ב כמו הנשים לידה.
"המוסד לעלייה ב" פעל במחנות העקורים ברחבי אירופה לאיתור עולים פוטנציאליים עבורם ארגנו תובלה לנמלי איחופה כגון למרסיי. חלק מן העולים יצאו לדרך עם הרשאות ליגלנץ וחלק עלה כידוע באופן בלתי ליגלי עד הקמת מדינת ישראל ב-14.5.1948.

Displaced Persons Camp

Arthur Posnansky

Piraeus, Herbert Ewald and Aliza Grobald

תעודת השחרור של הרברט גרובלד ממתח הריכוז ברגן בלזן ביום 5 מאי 1945

הכשרות החלוץ בגרמניה 1933-1947 דור המשך

HACHSHAROT HECHALUTZ IN GERMANY 1933-1947 FOLLOWING GENERATION

הכשרות החלוץ בגרמניה 1933-1947

דור המשך

משואה לתקומה

”ואף על פי כן... יכול נוכל לו,
נקום, ונקים בית לתפארת מדינת ישראל!”

הכשרות החלוץ בגרמניה 1933-1947 דור המשך

HACHSHAROT HECHALUTZ IN GERMANY 1933-1947 FOLLOWING GENERATION

17.6.2022 י"ח (=חי!) בסיוון, התשפ"ב

למבקרי השקת החלק הראשון של תערוכת
"הכשרות החלוץ בגרמניה 1933-1947 / דור המשך"
שלום רב וברוכים הבאים.

בשם העמותה ראשית הריני מביע תודות והוקרה לכל חברי הכשרות החלוץ בגרמניה לדורותיהם,
תודות והוקרה לכל חברי קבוצת שוחרי הנחלת מורשת הכשרות החלוץ הרבים ובני משפחותיהם
על מסירת חומר תיעודי, מאמרים, ספרים, תצלומים והסברים בע"פ למען ההנצחה והחינוך.
תודה מיוחדת לאשתי נאוה ומשפחתי על הליווי הייעוץ והעידוד בכל שלבי הקמת התערוכה.
תודה לבבית לארי ליפינסקי ומשפחתו על שיתוף הפעולה הפורה והיותו אבן יסוד בפרויקט.

את תודתנו הלבבית אנו מביעים בזאת לשותפים לדרך:

ארכיון קבוץ מעיין צבי

ארכיון קבוץ נצר סרני

ארכיון יד ושם – רשות הזיכרון לשואה ולגבורה, ירושלים

ארכיון בית לוחמי הגטאות

ארכיון בית העדות להנחלת זיכרון השואה במושב ניר גלים

ארכיון מוזיאון בית טריזין, קבוץ גבעת חיים איחוד

ארכיון התקומה במושבה גבעת עדה

Dr. Michael Kühntopf, מו"ל האנציקלופדיה האינטרנטית JEWIKI.NET

עמותת "דורות המשך נושאי מורשת השואה והגבורה"

עמותת "מורשת הבריחה"

רינה וג'ין הולנדר – "פרויקט לונקה"

מר Andrew Hilkwitz, מארגון Child Survivor, פורצהיים

הגברת Amelie Döge, ברלין

מר ליאור אורן, המבורג

שגרירות גרמניה בישראל- מחלקת התרבות, Deutsche Botschaft, Kulturabteilung, Tel Aviv, Israel

כל הצוות של דפוס נאמן, נס ציונה

אורנית אלוני, גרפיקה, ראשל"צ

פוטו ספורט, רון ואיציק סטולו, יבנה

תודות מקרב לב לכל התורמים ונותני החסות אשר התגייסו למימון כל תהליכי התכנון וההכנה,
איתור, איסוף ומימון החומר משלל המקורות, עריכת ועיצוב התערוכה וכל תהליכי ההפקה וההדפסה.

תודות לחברי קבוץ נצר סרני בתפקידים השונים בעבר ובהווה ולקבוץ על הכנסת האורחים החברית.

תודה רבה, THANK VERY MUCH

יואב גד - מייסד ויו"ר

"הכשרות החלוץ בגרמניה 1933-1947 / דור המשך"

The "Hachsharot Hechalutz in Germany – Dor Hemshech"

טל.: +972-50-5596927

gadyoav@gmail.com

הכשרות החלוץ בגרמניה – דור המשך (hachshara-dor-hemshech.com)

www.jewiki.net/wiki/Yoav_Gad

תרומות ותקבלנה בברכה ובתודה: לכבוד: עמותת הכשרות החלוץ בגרמניה – דור המשך

בנק הפועלים 12 / סניף 762 יבנה / חשבון מספר 56454

הכשרות החלוץ בגרמניה 1933-1947

דור המשך

משואה לתקומה

HACHSHAROT HECHALUTZ in Germany 1933-1947

FOLLOWING GENERATIONS

FROM SHOA TO REVIVAL

העמותה הוקמה בטבמבר 2021 כמטרה להנחיל לציבור וכמיוחד באמצעות פעילות חינוכית לרור הצעיר את מורשת החלוצים כוגרי הכשרות החלוץ הציוניות, הנספים והשוררים. העמותה פועלת לחקור ולתער את קורות חייהם, ללקט עדויות בשת"פ עם המשפחות, עשרות מוזיאונים וחוקרים בארץ ובחו"ל אודות תקופת ההכשרה הציונית בגרמניה לפני השואה, במהלכה ולאחריה וכן בתקופת ההעפלה ארצה כולל במסגרת "המוסד לעלויה ב". המחקר כולל גם את חבלי הקליטה בארץ, הקמת משפחות ותרומת אנשי ונשות ההכשרה להקמת ישובים בישראל. העמותה מקיימת כינוסים חברתיים ומקצועיים, יוצרת תערוכה נודדת, ומקיימת הרצאות בארץ ובחו"ל, יצרה ומפעילה אתר אינטרנט בעברית, אנגלית וגרמנית המנגיש לציבור באופן דיגיטלי את הסיפור ההיסטורי במסמכים, תמונות וסרטונים. העמותה אף מנישה הצעות להענקת אות "יהודי מציל יהודי". סיפור "משואה לתקומה" תורם משמעותית למאבק עם ישראל נגד אנטישמיות והכחשת השואה ברחבי העולם ובאינטרנט.

תעודת הוקרה

אנו מודים

ליואב ונאוה גד

עבור תרומה משמעותית ונדיבה בכדי
לאפשר את תפעול מגוון פעילויות העמותה,
ובמסירת מידע, מסמכים, צילומים והסברים.

תודה רבה ! Toda Raba

יואב גד - יו"ר ומייסד Yoav Gad - Founder and Chairman

1 יוני 2023, יבנה, ישראל June, 1st, 2023 Yavne, Israel

תעודה מספר Certificate Number 003

Yoav Gad – Founder and Chairman
“Hachsharot HeChalutz in Germany 1933-1947
/ Following Generation” association
Tel.: +972-50-5596927

gadyoav@gmail.com

Yavneh 8153958 P.O.B. 28218
Hachshara-dor-hemshech.com

Yoav Gad – Jewiki

www.jewiki.net/wiki/Hauptseite

The association is grateful for any support by donations to
IBAN il05 0127 6200 0000 0056 4S4
Bank Poalim, Bank number 12, Branch Yavne number 762

בנק פועלים, מספר בנק 12, סניף יבנה מספר 762, חשבון 56454
כל תרומה תתקבל בברכה ונשמח להעניק תעו

Thank you
Very much
and
Shalom!
שלום ותודה רבה!

אחרית דבר (בשלב זה...) – יואב גד

אוגדן זה הינו פרי עמל של שנים רבות, שלבים בהתפתחות ובהתפכחות, הבנה שאני עומד לפני מסך - "פאזל" ענק שאין רואים את היקפו, עומקו, תכולתו. רב הנסתר על הגלוי, ובכול פעם שנחשף טפח, מתגלים טפחיים שעדיין לא היו ידועים. אנחנו עוסקים בחיי אנשים, ההורים שלנו, שבתקופה קשה ביותר בהיסטוריה של העם היהודי החליטו להיות חלוצים ציוניים על כול המשתמע מכך – פרידה מהמשפחה, חיי קבוצה שיתופיים, חיי עבודה ועמל, סכנות והבלתי נודע, "אחד בעד כולם וכולם בעד אחד".

מגיל צעיר מאוד הייתי מודע לסיפור חייו של אבי על כמעט כול היבטיו. הייתי שותף לרוב המפגשים החברתיים בארץ של מדריכי וחניכי הכשרות החלוץ בגרמניה, הכרתי כמעט את כול החברים מההכשרה, שמעתי חוויות וסיפורים, למדתי להכיר את גדולת המעשה וגדלות הרוח של חלוצי הכשרות החלוץ. הם גיבורים בעיניי!

זו הייתה משפחתי השנייה, אולי הענפה ביותר והקשורה בעבותות של חיים ומוות. לכבודם, לזכרם, וכהוקרה על מה שלימדו אותי והנחילו לי –

יואב גד, יבנה 18.2.2024

הרברט אהוד גרובלד (במרכז) קבוצ "בוכנולד" בחוות גרינגסהוף, 1946